

Het Waddengebied bij nader inzien

Bas Eenhoorn (red.)

Het Waddengebied bij nader inzien

waddenacademie

Bas Eenhoorn (red.)

In samenwerking met Arjan Berkhuisen,
Robbert Coops, Gert-Jan Hospers,
Theunis Piersma, Gert de Roo en Geert de Vries

het wad

ons land is klein dat weet een ieder
dat hebben we op school gehad
maar het kan groot zijn
in zijn schoonheid
ik denk hierbij speciaal aan het wad
de zeeuwse wateren zijn ook prachtig
zoals in vele folders staat
maar zij missen net dat
wat het wad heeft
en wat zich niet beschrijven laat

als je bij eb door het kleffe wad loopt
en de klei zich aan je zolen kleeft
zie je het licht van de Brandaris
dan besef je dat je leeft
je loopt maar wat
door het wad te waden
en je houdt je kleren droog
want je weet als straks de vloed komt
gaan de broekspijpen omhoog

als je bij vloed
gehaast weer terug moet
niet meer goed weet wat je doet
stuit je vaak op verraderlijke plekken
waar je blijft steken met je voet
als de reddingsploeg dan uitblijft
worden velen in paniek gebracht
maar ik raad u aan
dan eens te letten op
de schoonheid van het wad bij nacht

zo kan ik nog wel uren doorgaan
tot u denkt wat een o.h. is dat
uw aandacht zou daardoor verslappen
dat zou ten koste gaan van het wad
want hoe wij hier dan ook bijeen zijn
van gematigd links tot radicaal
we moeten strijden voor de wadden
in het belang van allemaal

want hoe wij hier dan ook bijeen zijn
van knettergek tot schizofreen
van horrelvoet tot slecht ter been
van kwart over acht tot half één
we moeten strijden voor de wadden
tot het nut van algemeen

Inhoudsopgave

Gedicht	het wad HELLA EN FREEK DE JONGE	2
Woord vooraf	JOUKE VAN DIJK <i>directeur Waddenacademie</i>	6
Hoofdstuk 1	Het Waddengebied, in alle opzichten uniek. BAS EENHOORN <i>voormalig voorzitter Regiecollege voor het Waddengebied en voormalig burgemeester Schiermonnikoog</i>	11
Hoofdstuk 2	Wat doet Schiphol met de Waddenzee? Over botsende belangen en wat deze ons kunnen leren. GERT DE ROO <i>hoogleraar Planologie Rijksuniversiteit Groningen</i>	31
Hoofdstuk 3	Wadden, een zee vol plannen. Over gebiedsontwikkeling en meer. ROBBERT COOPS <i>zelfstandig adviseur</i>	55
Hoofdstuk 4	Waddenwetenschap: zouden we iets van onze waddennatuur moeten weten dan? THEUNIS PIERSMA <i>houder van de Rudi Drent leerstoel in de Trekvolgeleecologie Rijksuniversiteit Groningen</i>	67

Inhoudsopgave

Recept	Het Waddenrecept MARGOT EENHOORN <i>culinair expert</i>	91
Hoofdstuk 5	Naar een nieuw verbond tussen Waddenkust en Waddenzee. GEERT DE VRIES <i>senior adviseur Infram</i>	95
Hoofdstuk 6	Van de Wallen naar de Wadden? Een nuchtere kijk op toerisme in het Waddengebied. GERT-JAN HOSPERS <i>bijzonder hoogleraar Transitie in Stad en Regio</i>	113
Hoofdstuk 7	Op weg naar ergens in het Wad. ARJAN BERKHUYSEN <i>voorzitter nationaal park Schiermonnikoog</i>	123
Hoofdstuk 8	De rode draad.....en stellingen. BAS EENHOORN	135
Woord achteraf	ARNO BROK <i>Commissaris van de Koning provincie Fryslân en vicevoorzitter van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied</i>	143
Bijlage	Opinieartikel Bas Eenhoorn “kennis van het Wad” <i>Friesch Dagblad 27 november 2018</i>	144

Bas Eenhoorn begon zijn burgemeesterscarrière in 1976 op Schiermonnikoog en aan het eind van zijn carrière was hij voorzitter van het Regiecollege Waddengebied (RCW) van 2012 tot 2018. In de tussentijd was hij burgemeester van zes andere gemeenten, werkte hij 10 jaar in het bedrijfsleven, was hij Nationaal Commissaris Digitale Overheid en vervulde hij in uiteenlopende sectoren functies als bestuurder en toezichthouder. Hij is zoals hij zelf zegt ‘met hart en ziel verbonden aan het openbaar bestuur’ en wil zijn kennis en ervaring over ‘hoe het zit met macht, gezag, invloed en effectiviteit van bestuur’ graag delen. Dat doet hij met dit boek, maar bijvoorbeeld ook door college te geven over ‘Geografie, beleid en bestuur’ aan de faculteit Ruimtelijke wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar hij zelf sociale en economische geografie studeerde en gevormd werd tot politiek-geograaf.

Het Waddengebied is bij uitstek een gebied met strijd om de ruimte, met zeer complexe bestuurlijke verhoudingen en structuren, met een gebrek aan regie en bestuurskracht en met veel versnippering in het beheer. Dat kan en moet beter, zo was het algemene gevoel van de betrokkenen in het gebied zelf. Het ‘samenwerken als één beheerder’ ging ook steeds beter, totdat in het regeerakkoord van Rutte III kwam te staan dat er één beheer autoriteit moest komen. De totstandkoming hiervan wordt op dit moment vormgegeven.

De kennis en ervaring van Bas Eenhoorn met het openbaar bestuur in het algemeen, en met de Wadden in het bijzonder, in combinatie met de actuele vraagstukken van het vormgeven van beleid en beheer die nu spelen, waren voor de Waddenacademie aanleiding hem uit te nodigen de regie te voeren over een publicatie in onze ‘klassiekerreeks’.

Hij kreeg daarbij de vrije hand en hij heeft ervoor gekozen om te starten met zijn eigen scherpe analyse van het beleid, bestuur en beheer van het Waddengebied. Op basis daarvan concludeert hij dat het hoog tijd is voor een onorthodoxe oplossing: een lex specialis waarin een Waddendrost de centrale bestuurder wordt met doorzettingsmacht.

Daarmee is de toon van dit boek gezet. Daarna volgen zes hoofdstukken waarin vooraanstaande (wetenschappelijke) opiniemakers met kennis van uiteenlopende disciplines als planologie, geografie, biologie, landschapsarchitectuur, milieukunde, economie en bedrijfskunde op creatieve wijze hun visie geven op beleid, bestuur en beheer van het Waddengebied. Om tussendoor even op adem te komen volgt halverwege een Waddenrecept.

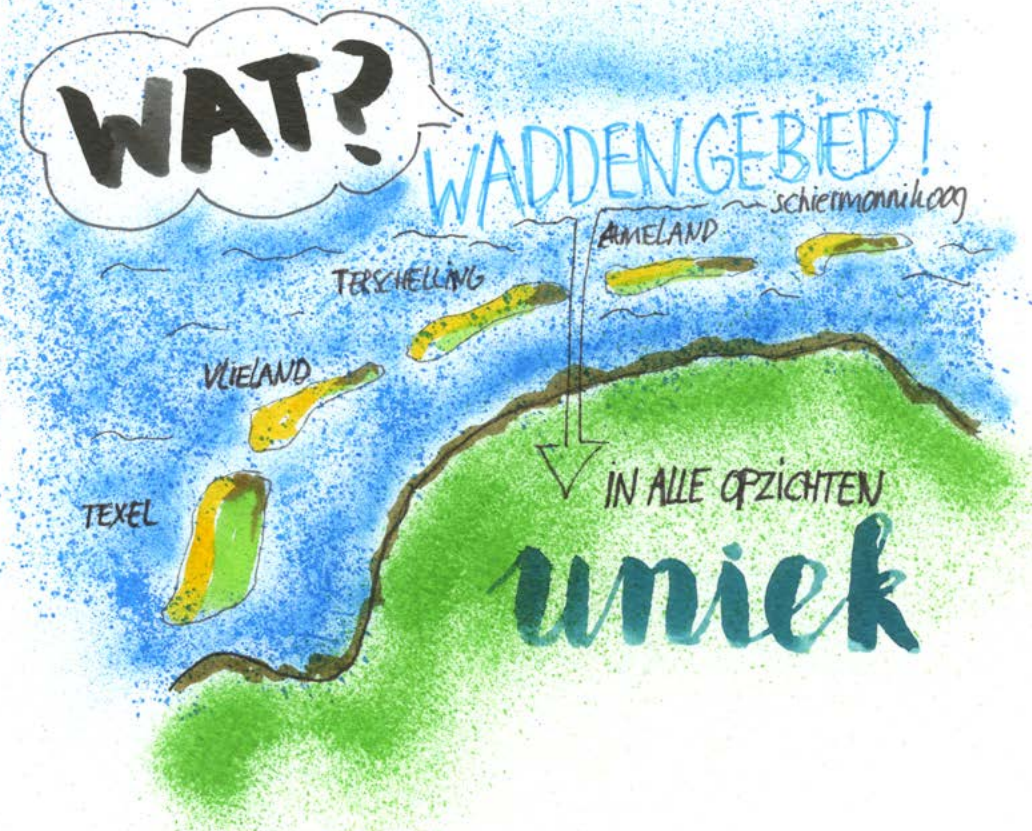
Van alles passeert de revue om de problematiek te duiden en de zaak scherp te stellen. Van het verplaatsen van Schiphol naar de Wadden (Schiehors) tot de optimistische oproep om vooral te genieten en meer te lachen: humor zal ons redden! Maar er is ook een pessimistische kijk dat er van bovenaf al veel te veel geregeld, vastgelegd en verpest is zowel in het ecosysteem als in de bestuurlijke verhoudingen en het onderlinge vertrouwen. Er zijn nog steeds beleidsmakers die denken ‘Als ik wil weten hoe het ervoor staat met het wad, dan kijk ik wel even over de dijk’. Dat kan dus echt niet meer. Er is meer kennis nodig om te weten hoe het systeem werkt, want alleen dan weten we aan welke knoppen we kunnen draaien voor een goed beheer. Daarvoor moet je bijvoorbeeld weten dat de Waddenzee net als Schiphol een hub is, waar jaarlijks 10-15 miljoen wadvogels als transit passagiers gebruik van maken. Zeespiegelstijging vormt een bedreiging voor de veiligheid en zorgt voor verzilting, maar biedt ook kansen voor zilte teelten en voor toerisme door het unieke landschap met dijken, vaarten, terpdorpen en havens met rust en schone lucht. Toerisme is een sterk groeiende sector en in Amsterdam is sprake van ‘overtourisme’. Toeristen gaan echter niet zomaar van de Wallen naar de Wadden en dat is maar goed ook. Met een goede toeristenplanning voor de juiste doelgroepen is de angst voor ‘overtourisme’ ongegrond. Dat lukt echter alleen als de bewoners erbij betrokken worden. Die hadden lang het idee dat hun identiteit werd afgepakt en plakten stickers op hun landrovers met ‘Vrije vogels, gekooide mensen’. Die stickers zien we niet meer, maar blijvend investeren in het vertrouwen, het contact en de taal tussen de ‘ergens- en overal-mensen’ is noodzakelijk voor een toekomst met hoop voor mens en natuur.

Woord vooraf

Bas Eenhoorn sluit af door de rode draad van de zes bijdragen weer te geven. Bij de strijd om de ruimte moeten knopen doorgehakt worden en oplossingen gevonden worden voor menselijk medegebruik zoals genieten van het eten van kokkels met zeekraal, maar vooral om het unieke Waddengebied zijn waarde voor de toekomstige generaties te laten behouden. Bas Eenhoorn eindigt met drie stellingen, die eigenlijk voorspellingen zijn voor de komende jaren. Ik hoop dat hij gelijk krijgt. Dat zou mooi zijn, maar dat gaat niet vanzelf. Laat deze 7^e publicatie in de klassiekerreeks als inspiratiebron dienen om dat te bereiken.

Prof.dr. Jouke van Dijk

Directeur Waddenacademie en Portefuillehouder Economie

Het Wadden- gebied, in alle opzichten uniek

Bas Eenhoorn

Bas Eenhoorn (1946) tot eind 2018 voorzitter van het Regie College Waddengebied. Politiek-geograaf, RUG 1973, en burgemeester van zeven gemeenten; start bestuurlijke loopbaan 1976 op Schiermonnikoog. En landelijk VVD-voorzitter (rond 2001), Nationaal Commissaris Digitale Overheid, Honorair docent “Bestuur en ruimtelijke wetenschappen” (RUG) en actief in verschillende brancheorganisaties en het bedrijfsleven.

De eeuwigdurende strijd om de ruimte heb ik als een voortdurende vaste rode draad in mijn leven ervaren. Terwijl ik opgroeide op het Drentse platteland begon de ruilverkaveling. En mijn favoriete stekje, een lapje, een verstild stukje heidegrond van een paar hectare met adders, werd onder cultuur gebracht. Het lag tussen de weidelanden aan de rand van de es van het brinkdorp. Het liberale marktdenken had hier de strijd om de ruimte gewonnen van de noodzaak de natuurlijke omgeving van de mens duurzaam in stand te houden. Mijn ingewortelde vooruitgangsoptimisme had een knauw gekregen. Had die strijd om de ruimte met als doel hogere voedselproductie niet in een harmonischer oplossing kunnen eindigen? Het goede leven, te combineren met de vrijheid van het individu en de economische vrije markt is leidraad geworden in mijn professionele loopbaan. In het handboek “Het goede leven en de vrije markt” van Ad Verbrugge en anderen is een filosofische onderbouwing van die instelling gegeven: om het goede leven mogelijk te maken moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. “Individuele vrijheid is alleen mogelijk wanneer anderen die actief respecteren, wanneer instituties ons individueel handelen kanaliseren, wanneer we de natuur die ons in stand houdt niet uitputten, wanneer.....(...)”. Het gaat mij in dit verband om de derde conditie, namelijk de natuur als voorwaarde van de menselijk existentie. Het Waddengebied is in die zin uniek in zijn complexiteit en omvang.

Mijn eerste kennismaking met het waddengebied leverde opnieuw een paar leerzame ervaringen op, die deze instelling schragen. Op 1 september 1976 sprak ik in mijn installatierede als burgemeester van Schiermonnikoog over een drietal levensgevaarlijke tendensen in onze samenleving: de toenemende neiging naar centralisatie, de opkomende polarisatie en de fragmentatie van die samenleving. En steeds kwam ik deze ontwikkelingen in de maatschappij tegen bij discussies over de keuzes, die we hebben te maken in het Waddengebied.

Over centralisatie was heel indringend de gedachte aan een nationaal park Schiermonnikoog, dat in de zeventiger jaren opkwam. Vanaf het begin is er hard aan gewerkt om de lokale invloed zeker te stellen. Een nationale

ambitie zonder lokaal draagvlak is gedoemd te mislukken. Alexis de Tocqueville heeft er voldoende en zeer gefundeerd over geschreven. In zijn boek “Over de democratie in Amerika” schrijft Tocqueville over de macht, die van onderop komt. De gemeente is van de mensen zelf, zegt hij. Maar zoals bij veel nationale strevingen komen de gemeenten (en hun inwoners) niet zonder strijd in beeld. Bij het verwerven van lokale invloed op het nationale park Schiermonnikoog was dat niet minder nodig. Het realiseren in die tijd van de zogenaamde bergboerenregeling voor de boeren in de polder leek kapot te lopen op de supernationale voorwaarden. De economische barrières, die de boeren moesten overwinnen, ook om een ecologisch verantwoorde bedrijfsvoering te kunnen volgen, kon met die regeling worden geslecht. Lokaal draagvlak en kennis leken er echter minder toe te doen. Terwijl er zoveel te winnen was. Het lijkt erop, dat er in 2019 opnieuw kansen zijn voor de boeren in de Banck-polder om tot een “Haagse” regeling te komen.

De polarisatie in de samenleving is geen fenomeen van de huidige tijd. De tegenstellingen tussen hen, die met alle macht voor een maximale ruimte voor eilanders en ondernemers pleiten en diegenen, die “grenzen aan de groei” wilden stellen, liepen in mijn Schiermonnikoogse burgemeesterstijd al hoog op. Een voorbeeld was de autokwestie. Zouden aan de vergunningen verleend aan eilanders (gebruiks-) voorwaarden kunnen worden gesteld?, was de vraag, toen de verordening, die het toelaten van auto's regelde, opnieuw moest worden vastgesteld. Het tot stand komen van een noodzakelijk “noodwetje” voor die auto-regulering is een verhaal op zich: een eerste klas lobby-actie, nadat de bestaande verordening van onwaarde was verklaard. Die was niet op bestaande wetgeving gebaseerd, en de eerste de beste bestuur jurist had de eindigheid van de gemeentelijke regeling kunnen voorspellen. Ook op de Waddeneilanden gelden landelijke wetten. De nieuwe verordening zou Schiermonnikoog serieus auto-arm maken. Maar veel eilanders keerden zich tegen de concept-verordening en het kwam tot een heuse blokkade, en fysieke bedreiging aan mijn adres. Een jachtgeweer en een gerichte giertank staan in mijn geheugen gegrift. Polarisation van de eerste orde.

Maar toegegeven: de oorzaak lag niet alleen in die scherpe tegenstelling, maar ook in onhandig manoeuvreren van mijn kant. De les van het zoeken van draagvlak en maximale transparantie heb ik daaruit getrokken. Cicero wees tweeduizend jaar geleden er al op, dat om zaken voor elkaar te krijgen samenwerking tussen partijen in het land noodzakelijk is; een compromis is niet een besmette gedachte!

Fragmentatie in het bestuurlijk handelen, dat tot de dag van vandaag, kenmerkend is voor het openbaar bestuur in het algemeen en de politieke besluitvorming in het bijzonder, baarde ons in die jaren al grote zorgen. Nadat een groot deel van de Wadden ten zuiden van Schiermonnikoog als stiltegebied was aangewezen, werd aanpalend vanwege toezeggingen aan defensie, in het ingepolderde Lauwersmeergebied een schietterrein voor tanks ingericht. Ik verzetste me tegen ongecoördineerde aanpak. Het verwijt aan het adres van defensie werd mij niet in dank afgenomen, zo bleek uit een laat in de avond binnenkomend telefoontje van de betreffende staatssecretaris. Mijn argumentatie voor wat meer beleidsafstemming werd stevig in de prullenmand gefrommeld. Een bijzondere voorbode voor mijn voorzitterschap van het Regie (!) College Waddengebied, het RCW kortweg.

De strijd om de ruimte kan op een zodanige wijze worden gevoerd, dat aan de voorwaarden van een goed leven kan worden voldaan. Daar ben ik van overtuigd. Een van die voorwaarden, en dat voelde ik als Drents ventje al, is het respecteren van de ecologische grens. Het menselijk handelen mag niet leiden tot ecologische uitputting. Wij mogen geen ‘free riders’ zijn; daarvan lijken we allemaal overtuigd. Maar de feiten wijzen helaas nog steeds anders uit. Voor het waddengebied betekent het formuleren van heldere doelstellingen en ambities, zoals bijvoorbeeld in de structuurvisie waddengebied (SVW) en in de totstandkoming van het Werelderfgoed Wadden zijn geformuleerd, tevens de verplichting deze na te komen. Ruimtelijk beleid voor het Waddengebied hoort integraal te zijn, en uitvoerbaar. Dat beleid is en zal niet zonder strijd tot stand komen. De strijd om de ruimte houdt nooit op, maar dient in volle openheid plaats

te vinden en zal uiteindelijk voldoende draagvlak onder betrokkenen moeten hebben. Hoe zit dat met het beleid in het waddengebied en het beheer, dat daarop moet volgen? Kan dat de toets der kritiek doorstaan? In het vervolg van deze introductie ga ik daarop in. Beleid en beheer van het waddengebied leg ik onder de loop.

Daarna volgen zes hoofdstukken met elk een thema, dat essentieel voor de toekomst van het Waddengebied is. Zes vooraanstaande (wetenschappelijke) opiniemakers hebben hun ziel, zaligheid en kennis in die hoofdstukken gelegd. Behoorlijk bestuur en beheer van het Waddengebied is onmogelijk zonder academische onderbouwing vanuit verschillende disciplines. De Waddenacademie, die mij uitnodigde om de regie te voeren over dit boek, heeft dat goed begrepen. Het levert enkele brisante inkijkjes op. Om het goed en smakelijk verteerbaar te maken volgt een proeve van een waddengerecht en meer.

Aan het eind van dat intellectuele geweld, permitteer ik me een strik om de zes inbrengen te leggen. En te eindigen met een paar stellingen voor het debat over de toekomst van het Waddengebied.

Het beleid, het bestuur en het beheer

Ruimte en macht zijn twee begrippen, die onverbrekkelijk met elkaar zijn verbonden. En daarbij is het voor mij als politiek-geograaf vooral interessant om te kijken naar de gevolgen van politiek gedrag en niet de besluitvorming als zodanig. Althans zo werd ik opgeleid. Maar al gauw werd duidelijk, dat het besluitvormingsproces, per saldo dus in de zin van “wie maakt de dienst uit?”, relevant is voor de uitkomst van de beleidsconstructie. Vervolgens worden dan de ruimtelijke implicaties zichtbaar. Een weging van belangen, zoals in het politiek ruimtelijke ontwerpen van beleid aan de orde is, is bij de verschillende bestuurlijke actoren zeer verscheiden. De gemeenten zullen in hun integrale afweging de belangen van inwoners stevig meenemen. Provinciale besturen en ministeries kunnen wat afstandelijker naar de ruimtelijke problematiek kijken. Echt interessant en complex wordt het, als veel verschillende besturen en bestuurslagen binnen de grenzen van het Waddengebied

bijvoorbeeld onderscheiden verantwoordelijkheden dragen. Dan werken die bestuurlijke grenzen in vele opzichten als de uitvinding van de duivel. Prof. Faludi, emeritus hoogleraar planologie muntte deze kenschets overtuigend in een inleiding ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de opleiding Planologie aan de RUG. Zoals in het overtuigende boek van Robbert Kaplan (De wraak van de Geografie, 2012) houden maatschappelijke en natuurlijke processen zich niet aan bestuurlijke grenzen. Met alle geopolitieke gevolgen van dien, want aan de concurrentie om de ruimte zal nooit een eind komen. Dit raakt ook in Nederland aan de bestuurlijke constructen, gemeenten, provincies, waterschappen, ministeries, en ook samenwerkingsverbanden, want zij vallen zelden ruimtelijk samen met één of meer maatschappelijke fenomenen, die binnen hun domein ruimte opeisen. Het Waddengebied komt verhoudingsgewijs nog dicht bij een dergelijke congruentie, van een ruimtelijk samenvallen van belangen. Maar ook daar lopen verticale en horizontale grenzen. Dus tussen bestuurslagen in het huis van Thorbecke, gemeenten, provincies, waterschappen, en het Rijk enerzijds en tussen bestuurslagen op hetzelfde niveau, bijvoorbeeld grenzen, die verantwoordelijkheden tussen departementen aftekenen anderzijds. Gezien de complexiteit van de problematiek in het Waddengebied is samenwerking nodig, ja cruciaal, en dus moet de vraag beantwoord worden hoe doen we dat. Er moet worden samengewerkt tussen besturen om tot goede besluitvorming te komen. Over grenzen heen en binnen grenzen. Voor het Waddengebied is deze uitdaging keer op keer geformuleerd.

Een enkele keer worden deze politiek-geografische strijdpunten met humor behandeld. Dat gebeurde toen de oostpunt, de Balg, van het Friese eiland Schiermonnikoog de provinciegrens met Groningen overstak. De dynamiek van het gebied veroorzaakte, en dat is nog steeds aan de orde, een behoorlijke natuurlijke aanwas door zandsuppletie aan die oostkant. De beide Commissarissen van de Koningin (toen Wiegel en Vonhof) wisten er wel weg mee; met statements en het planten van de provinciale vlag werd het bestuurlijke domein letterlijk gemarkeerd. Met het drinken van een Friese Berenburger en een Groningse Hooghoudt-

jenever werd de vrede gewaarborgd. In afwachting van een wettelijke aanpassing van de provincie- en gemeentegrens.

Het vaak aangehaalde essay van Toonen en Staatsen over de bestuurlijke structuur van de Waddenzee, geschreven in 2004, was niet de eerste en zeker niet de laatste poging om beleidsmakers te adviseren. Nagenoeg alle adviezen vragen om betere en afgestemde beleidsvorming. Een “Governance of the commons”, of een bijzonder openbaar lichaam onder de wet Gemeenschappelijke Regelingen, of het vormen van een gemeenschappelijk besluitvormingsorgaan, of overlegorganen, en coördinatie- en regiecolleges, het zijn gedachten, al dan niet wetenschappelijk onderbouwd, die aan de orde zijn geweest in tal van geschriften en symposia. Veel van deze en andere ideeën zijn geopperd, maar onmiddellijk naar de bureauladen verwezen. Het gebrek aan overlevingskansen lijkt niet alleen het lot van veel wat is geadviseerd, maar ook het lot van vormen van bestuurlijke afstemming, die korte tijd hebben gefunctioneerd voor ze werden vervangen door iets nieuws. Het Regiecollege Waddengebied, het RCW, heeft dat lot niet kunnen ontlopen, net zo min als haar voorgangers. Wij zijn nu terecht gekomen bij het Bestuurlijk Overleg Waddengebied onder voorzitterschap van de twee meest betrokken ministers. De bestuursstructuur van het Waddengebied is in de brief van 20 juni 2019 aan de Tweede Kamer, ondertekend door de minister van Infrastructuur en Waterstaat en de minister van Landbouw Natuurbehoud en Visserij, vastgelegd. De vraag, die mag en moet worden gesteld is, of dit besluit het gebrek aan adequaat bestuur dat volledig is toegewijd aan het Waddengebied, zal opheffen. Of is het nieuwe overleg niet meer dan het bestuurlijke vehikel voor de politiek gewenste beheer- autoriteit?

In het jaar van mijn aantreden op Schiermonnikoog stelde de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (!) Wim Meijer, dat er op korte termijn een bevredigende oplossing voor de bestuursstructuur moest worden gevonden. Later zit hij de commissie Meijer voor om daarin nog dringender voorstellen te doen. Nog weer

later, in 2005, komt er een gezamenlijk advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur en de Raad voor de Wadden. “Natuurlijk gezag; een bestuurlijk model voor de Waddenzee”, is een advies, waarin de paradigma-verschuiving duidelijk wordt. Eertijds ging het om het afwegen op basis van ruimtelijke ordenings-wetgeving, maar vervolgens wordt het eenduidig aansturen in het belang van bescherming van natuurwaarden de centrale leidraad. Maar opnieuw: er volgde geen fundamentele (!) verandering in het vormgeven van besluitvormingsprocessen of het herbeleggen van verantwoordelijkheden. In “Bestuurlijke problematiek van de Waddenzee”, een boek in 1988 (sic) tot stand gekomen in samenwerking tussen de Vereniging tot behoud van de Waddenzee en de Universiteit Wageningen, stelde ik, dat ook wetgeving, in de zin van een lex specialis voor het Waddengebied, niet altijd soelaas zou bieden. Immers, de effectiviteit van een dergelijke wet zou afhangen van het toekennen van bevoegdheden, in het bijzonder aan lokale overheden en aanvullende middelen, die daarbij ter beschikking zouden worden gesteld. Met andere woorden: over het besturen van het waddengebied doen de ministers opnieuw een zet, maar het lijkt erop, dat de pogingen om van coördineren, via regisseren (het oude Regiecollege Waddengebied was daarvoor opgelijnd), naar bestuurlijk sturen (!) te komen, opnieuw worden afgebroken. We zijn niet terug bij af, maar een stap voorwaarts is het zeker niet. Alle ervaring uit het verleden lijkt te zijn vergeten, en de stappen op weg naar inclusief besturen, die door de publiek-private samenstelling van het Regiecollege zijn gezet, zijn teniet gedaan. Het is niet verrassend dat daar door vertegenwoordigers uit de hoek van natuurbehoud en economische partijen, die deelnamen aan het Regiecollege, tegen is geprotesteerd. Ook al is aan het Bestuurlijk Overleg meer gewicht toegekend dan aan het oude Regiecollege, dan nog zou minder afstand dan nu is geschapen, tussen bestuurders en andere stakeholders, in de rede hebben gelegen. Dat geldt ook de positie van anderen, die nauw betrokken zijn bij de ontwikkelingen in het Waddengebied. De wetenschap, de inwoners zij allen moeten een plek hebben. Een digitaal gestructureerd platform kan voor velen de mogelijk openen inbreng te hebben, die serieus kan worden meegenomen. En uiteraard moet onderscheid

worden gemaakt tussen kennis en meningen vergaren en de formele besluitvorming.

Waar het uiteindelijk om gaat, is dat er een democratisch gemeenschappelijk besluitvormingsorgaan wordt gevormd, zoals, Margreeth de Boer, de toenmalige voorzitter van de Raad voor de Wadden, al bepleitte. Er zal, en daar ben ik ten diepste van overtuigd, tevens een doorzettingsmacht moeten worden georganiseerd, die de democratische toets kan doorstaan. Of is die in de werkwijze, waartoe nu is besloten, voldoende belegd bij beide ministers? Ook die vraag kan en moet worden gesteld bij de besluit over het nieuwe Bestuurlijk Overleg Waddengebied, zoals in de brief van 20 juni jl. aan de Tweede Kamer is geformuleerd. Nopens alle berichten gaat het met de meeste natuurlijke waarden en de doelstellingen van de aflopende Structuurvisie Waddengebied slecht. En de bedreigingen voor het Waddengebied, zoals voortkomend uit de klimaatverandering, worden niet minder. Bestuurlijke actie is geboden wil het werelderfgoed zijn waarden en functies kunnen behouden. “Het wad holt achteruit door gebrek aan betrokken bestuur van het Rijk en autonome ontwikkelingen”, zo vertrouwde een eilandburgemeester mij toe. Dat vraagt ondubbelzinnig om een stevig besluitvormingsorgaan. Zoals Cicero ons leerde : compromissen en draagvlak zijn noodzaak voor het goede bestuur. Maar de Waddenzee, het Waddengebied vraagt nu, zo kijk ik daar meer en meer tegen aan, om het compromisloos vasthouden aan de al eerder geciteerde hoofddoelstelling. Wat kunnen we doen?

Allereerst is het van groot belang te erkennen, dat het politieke standpunt in Den Haag dat er één beheerder voor de Waddenzee moet komen de verkeerde volgorde is. Immers het gaat in de eerste plaats om de trits, visie, beleid en bestuur. Als dat op orde is kan sturing worden gegeven aan het beheer. Dus we moeten ons houden aan de goede volgorde. Er is een aflopende structuurvisie, die wordt herzien en dat moet leiden tot een omgevingsvisie voor het Waddengebied. De wijze, waarop dat wordt aangepakt, is nogal bureaucratisch. Alle bedreigingen opnieuw op een rij, uitgangspunten opnieuw geformuleerd, dat allemaal is op zich interessant

materiaal, in leesbare stukken neergelegd. Nieuwe overlegvormen worden opgezet om tot gebiedsagenda's te komen als “tussenstation” naar de integrale omgevingsvisie. Het Regiecollege Waddengebied had zich trouwens een eenvoudiger aanpak gedacht, maar in “Den Haag” wordt daar anders over gedacht. De hoofddoelstelling van de Structuurvisie Waddengebied, dé visie dus, blijft: de duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het open landschap. Op basis van die visie wordt het beleid opnieuw vastgesteld, en dan volgt het beheer.

Maar..... Er was uiteraard geen sprake van een maagdelijk terrein. Al veel langere tijd wordt er bestuurlijk overleg over het Wad gevoerd. Was er vooreerst vooral sprake van coördinatie van beleid en beleidsvragen, later onder het RCW werd – overigens met een minimum aan mensen en middelen – ingezet op iets steviger regisseren. Het afstemmen van het beheer was daarbij een ondergeschoven kindje. Daarin kwam verandering door het kritische rapport over het versnipperde beheer van de Algemene Rekenkamer in 2013. De beheerders, dat zijn dus vooral Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, de inspectie EZ/LNV, de provincies, natuurmonumenten, en de provinciale landschappen, die samen de Beheerraad vormen, zijn onder bestuurlijke aanvoering van het RCW aan de slag gegaan om tot één samenwerkingsagenda te komen. De beheerders zijn gaan samenwerken in een Opdrachtgeverscollectief Beheer Wadden en hebben zich verenigd op het motto “samen werken als waren we één beheerder”. Het RCW is het bestuurlijk orgaan, dat de beleidsuitgangspunten afstemt en zo mogelijk vaststelt. Het Regiecollege bepaalt vervolgens het programma, op basis waarvan de gezamenlijke beheerders de beheerplannen opstellen en uitvoeren. Dit gebeurt dan meer en meer gebiedsgericht binnen de Waddenzee, dus wordt het beheer zoveel als mogelijk per komgebied aangepakt. De eerste bijeenkomsten van alle mensen op de werkvloer, de bemanningen van de schepen, van de verschillende beheerders en inspecteurs was een geweldig succes. Elkaar kennen, weten van elkaars opdrachten en werkwijzen was een heel goede zet, een boppeslag! Om op den duur als één beheerder te werken was en is een cultuurverandering

nodig. Dat geldt – zo blijkt al snel – niet alleen de werkvloer, maar zeker ook voor het (middle-) management. In alle opzichten heel verstandig dus om zo te beginnen.

Binnen Rijkswaterstaat was formatie-ruimte gemaakt om eraan te werken. Dat er plooiën glad te strijken waren, en dat soms via de voorzitter van het RCW de vrede moest worden gesticht bleek ook in de verhouding tussen Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer. De animositeit tussen beide Rijksgiganten om hun rol te spelen was soms moeilijk hanteerbaar. Allengs ging dat beter. Het ging ontegenzeggelijk de goede kant op. Wat heel bijzonder is voor zoveel verschillende partijen, publiek en privaat, met zo verschillende achterban, van bureaucratie tot ledenvergaderingen. Eensgezind werd opdracht gegeven het “samenwerken als één beheerder” uit te werken.

Er wordt dus hard gewerkt om de kritiek van de Rekenkamer op het versnipperde beheer van een goed antwoord te voorzien, maar dan verschijnt in het regeerakkoord van Rutte III de wens, beter gezegd de opdracht om te komen tot een beheerautoriteit Waddenzee. Dat plaatst de betrokken ministers voor een dilemma. Het ingezette proces door laten gaan en iteratief komen tot de best mogelijke beheer constructie of iets nieuws laten zien, zonder feitelijk iets aan de bevoegdheden van elk bestuur en elke beheerder te veranderen. Of – en dat zal pas echt een principieel debat losmaken – daadwerkelijk tot een vernieuwde opzet te beslissen. Dat er brede overeenstemming was over de noodzaak om bestuur en beheer beide in samenhang te zien was een voortreffelijke uitgangspositie. Eerlijk is eerlijk: op voorhand geeft geen van de te kiezen richtingen een garantie op effectiever bestuur en beheer van het Waddengebied. Op basis van ervaringen in het openbaar bestuur met coördineren en samenwerken is wel wat te zeggen over de te stellen voorwaarden om de kansen op doeltreffendheid van het beheer te vergroten.

Overigens past hier wel een terzijde. De keuzevrijheid om uit het dilemma te komen was voor de ministers behoorlijk ingeperkt. Immers de politiek

had aangegeven, dat er niet aan het huis met de drie bestuurslagen van Thorbecke getornd mocht worden. Voor een beheer autoriteit, die in het regeerakkoord opgenomen is, mocht geen bestuurlijke splitlevel worden gebouwd. De bestaande bestuurlijke verhoudingen mochten niet worden aangetast. Het is dus alleszins begrijpelijk, dat de ministers kozen voor een inbouw, binnen de bestaande structuren. Bovendien moest tempo gemaakt worden; de politieke druk was groot en het ambtelijke animo gering en dat is een onhandige mix voor ministers. Dat er desalniettemin wel kanttekeningen kunnen worden geplaatst, bijvoorbeeld omdat er geen zicht is gegeven op meer structurele stevige oplossingen, ligt voor de hand. Ik pleit ook voor die opening naar de toekomst, gebaseerd uiteraard op een evaluatie van de effecten van de keus, die de ministers onvermijdelijk nu moesten maken. Het zij zo, maar, bij nader inzien, het denken naar de best mogelijke oplossing van het unieke Waddengebiet mag niet stoppen.

In het navolgende neem ik de vrijheid om beredeneerd, naast de keus die de “politiek” nu heeft gemaakt, een stevige oplossing neer te leggen. Deze zal de onbedwingbare drang binnen het openbaar bestuur tot koerswijzigingen en reorganisatie kunnen weerstaan. In de komende periode zouden we de gelegenheid moeten nemen, zo is mijn overtuiging, om het unieke gebied van een uniek bestuur en beheer te voorzien.

In een achtergrondstudie bij het rapport van de Raad voor het Openbaar Bestuur over sturen en verbinden in de Rijksoverheid: “Coördinatie binnen de Rijksoverheid”, 2014 door prof. Van der Walle e.a. worden drie bewegingen van coördineren binnen de overheid geschetst. De één is om nieuwe grenzen te leggen (gemeentelijke herindelingen zijn daarvan een fraai voorbeeld, hoewel daar ook andere ambities mee worden gehaald). De tweede mogelijkheid is om een coördinatie-actor of -orgaan in te stellen boven de bestaande. En de derde beweging is die van het samen prioriteren van gedeelde prestatieafspraken. De laatste lijn lijkt nog het meest op de weg waarop RCW en het opdrachtgeverscollectief Beheer Wadden aan de slag waren. Een dilemma dus, waarvoor de ministers zich gesteld zagen. De oplossing is typisch Nederlands, gebruikelijk

binnen onze bestuursopvattingen, en passend binnen de Thorbeckiaanse erfenis: we maken politiek een gebaar, breken de ingezette lijn deels af, veranderen namen en samenstelling van hetgeen er is, maar organiseren geen doorzettingsmacht. Gemeenten, provincies en het Rijk blijven alle in positie. Vanuit het geschetste dilemma een halfzachte keus, lijkt het: blijven aanrommelen en geen stevig ingrijpen. Wat is verstandig? De eerste lijn, doorgaan op de ingezette weg, gebaseerd op goede evaluaties zat er politiek gesproken gewoon niet in. Maar waarom als uitkomst van het dilemma niet gekozen voor de enige weg om echt zaken op orde te zetten? Waarbij ‘afwegen’ plaats maakt voor ‘richting geven’ op basis van de hoofddoelstelling van de structuurvisie: het behoud en ontwikkelen van de natuurwaarden van het Waddengebiet.

Wat we naar mijn overtuiging echt nodig hebben is een doorzettingsmacht, uiteraard democratisch ingebed. Over beleidsterreinen heen sturen, horizontaal en verticaal bestuursorganen op één lijn brengen, vraagt om meer dan window-dressing. Het zogenaamde meta-besturen is voor Nederlandse begrippen redelijk ongebruikelijk, maar het lijkt dat de ontwikkelingen in het Waddengebiet om een dergelijke besluitvorming vragen. Prof. Van der Walle haalt in zijn studie voor deze keuze in het dilemma de “policy czars” aan. In de USA vaak als “presidential czars” aangeduid, die politiek zijn aangesteld om de politiek bestuurlijke agenda van de President uit te voeren. In Nederland kennen we posities, die enige gelijkenis vertonen met deze bestuurlijke figuur. In onze terminologie een Beheerautoriteit Waddenzee, een Rijksvertegenwoordiger (zoals op basis van de Wet Openbare Lichamen Bonaire, St. Eustatius en Bonaire), een Landdrost (de autoriteit als voorloper en wegbereider van de poldergemeenten en de provincie Flevoland) of zoals de Deltacommissaris en de Digicommissaris. Dat is allemaal niet zo ominus als onze staatsrechtsgeleerden ons willen doen geloven. Maar... zolang deze csars geen (eigen) middelen hebben en geen formele autoriteit hebben op basis van een wet zullen het (gedeeltelijke) mislukkingen zijn. En dus evenmin als de andere uitkomsten uit het dilemma een halt kunnen roepen aan teruglopende kwaliteit van het Waddengebiet, de Waddenzee in het bijzonder.

We zijn misschien toe aan een onorthodoxe oplossing. Niet een beheerautoriteit zonder doorzettingsmacht ingebed in een Nederlands bestuurlijk polder-construct. Niet een bestuurlijk overleg waar twee ministers voorzitter van zijn, maar het feitelijk aan de Rijksheer, de Commissaris van de Koning overlaten. Niet een lijn waarbij maatschappelijke partijen op afstand zijn gezet, en zonder digitale platforms of ‘ouderwetse’ oplopen te organiseren voor de betrokken bevolking. En niet een keuze, die van de ene op de andere dag weer kan worden afgebroken en door iets anders in de politieke waan van de dag kan worden vervangen. Dat zijn nogal wat voorwaarden, maar de nood is hoog: bedreigingen van buiten en autonome ontwikkelingen, zoals ook in dit boek geschetst vragen om die ongewone aanpak.

Er is nog een bijzonder aspect van het openbaar bestuur van het Waddengebied dat niet onvermeld mag blijven. In de Bosatlas van de Wadden (2018) is dat fraai weergegeven: het aantal gemeenten en hun bestuurskracht. Aan de wal, de drie Waddenprovincies is en wordt stevig gewerkt aan de versterking van het lokaal bestuur door fusies van gemeenten. Maar de eilandgemeenten zijn een speciaal geval. Op welke wijze kan daar de bestuurskracht worden verhoogd? Op dit moment is de vrijwillige samenwerking gekenmerkt door het ontbreken van gezamenlijke standpunten, moeizame feitelijke samenwerking, grote kwetsbaarheid door de “heiligheid” van de gemeentelijke autonomie. In het denken over een derde weg uit het bestuurlijke dilemma zou deze problematiek moeten worden meegenomen.

Welnu, welke richting te kiezen, welke keus voor het bestuur van het Waddengebied zal het verschil kunnen maken? Bijzondere omstandigheden vragen om een buitengewone aanpak. Maar wel gebaseerd op bestuurlijke inzichten. Het Waddengebied, en in dit boek wordt dat opnieuw overduidelijk, is een uniek gebied, die zijn tweede in Europa niet kent. In de hele wereld zijn maar een paar vergelijkbare, ook bedreigd trouwens, getijdengebieden, in Mauretanië, China en Zuid Korea. Niet voor niets hebben we het over een Werelderfgoed. De keuze,

die nu is gemaakt om het bestuur en het beheer van het Waddengebied te verbeteren is voortborduren op wat we aan het doen waren. Daar waar de beheerders onderling onder bestuurlijke aansturing stevige afspraken maken op weg naar één beheer is dat door de politiek als onvoldoende geoordeeld. Er is gekozen voor een beheerautoriteit, echter een autoriteit zonder doorzettingsmacht en zonder middelen. In feite zal, met twee directeuren, de beheerautoriteit als onafhankelijke instantie moeten doen, waar de beheerders onder leiding van Rijkswaterstaat mee doende waren. Met die constructie hebben we wel ervaring, maar die ervaring geeft weinig hoop op een goede afloop.

Om een langjarige inzet te garanderen is, mijns inziens, een wettelijke basis nodig, waarin enerzijds de middelen voor beheer, innovatie, en kennisontwikkeling zijn vastgelegd en anderzijds zodanige bevoegdheden voor een autoriteit zijn neergelegd, dat aanwijzingen aan besturen en beheerders kan worden gegeven. De urgentie om de autonome en door de mens veroorzaakte bedreigingen het hoofd te bieden, en om de kansen te grijpen de natuurwaarden te ontwikkelen en zeker te stellen en daarmee de waarde van het waddengebied, is hoog. Bij de voorbereiding van de omgevingsvisie is dat keer op keer duidelijk geworden.

Een bijzondere wet, een *lex specialis*, lijkt mij de enige oplossing. We hadden er indertijd één voor de Gronings- Drentse Veenkoloniën. Die ervaring kunnen we gebruiken. Ik permitteer me in grove lijnen een opzet daarvan te schetsen. In een wet voor het Waddengebied wordt een Waddendrost de centrale bestuurder, die bevoegdheden overneemt van alle bestuurslagen, voor zover nodig, om de doelstelling voor het gebied waar te maken. Het gaat vooral over zaken van strategisch belang en die sturend zijn voor het operationele beheer. Tevens worden middelen, een budget, vrijgemaakt en wettelijk vastgelegd. Er zou voor gepleit kunnen worden om de verantwoordelijkheden decentraal te beleggen en wel in die zin, dat verantwoording wordt afgelegd aan een Waddenraad. Deze Raad is voor de helft rechtstreeks gekozen door de bevolking van de Waddeneilanden en de kustgemeenten en voor de helft bij de Tweede Kamerverkiezingen door alle kiesgerechtigden in Nederland. Omdat digitaal ondersteunde democratische verkiezingen onvermijdelijk op ons af komen is daar geen

enkel praktisch bezwaar tegen in te brengen. Deze wijze van tot stand komen van de Waddenraad onderstreept het unieke belang en de noodzaak van de verankering in de lokaliteit.

De ministeriële verantwoordelijkheid ligt in de benoeming van de Waddendrost en voor de internationale aangelegenheden. De waddendrost is niet afhankelijk van andere overheden om een bureau in te richten. Ook wordt hier de gelegenheid aangegrepen om een aantal taken van de eilandgemeenten over te nemen, die zij niet op eigen kracht aankunnen. Typisch lokale zaken blijven bij de eilandgemeenten.

De vraag mag worden gesteld of dit voorstel niet van enige hybris getuigt. Hoezo moeten we het bestuur van de Wadden zo rigoureuus omgooien? Hoe serieus kunnen we dit nemen? Ik grijp terug naar mijn eerste ervaringen bij de strijd om de ruimte, de rode draad in mijn bestuurlijke leven. De belangenafwegingen leiden zelden tot de beste oplossing. Dat is inherent aan ons democratisch proces. En helaas aan bestuurlijke en ambtelijke animositeit. Met het inzetten van een waddendrost, met een heldere taak, met middelen, maar wel democratisch ingebed kunnen we voorkomen dat noodzakelijke maatregelen achterwege blijven. En dat belangen een rol gaan spelen, die evident strijdig zijn met de hoofddoelstelling, waarop we ons allen hebben verenigd.

-
- Robert D. Kaplan (2012): De wraak van de geografie. Antwerpen, het Spectrum
- Cicero (2013): How to run a country. Princeton University press
- Ad Verbrugge ea (2018): Het goede leven en de vrije markt. Lemniscaat
- Alexis de Tocqueville (2011): Over de democratie in Amerika. Rotterdam, Lemniscaat
- Wim Brussaard ea (1988): Bestuurlijke problematiek van de Waddenzee. Kluwer
- Theo Toonen en Jos Staatsen (2004): Goed bestuur voor de Wadden, Leiden
- Raad voor de Wadden en het ROB (2005): Natuurlijk gezag, een bestuurlijk model voor de Waddenzee. Leeuwarden
- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (20 juni 2019): Verzamelbrief Wadden
- Steven van der Walle ea (2014): Coördinatie binnen de overheid. Erasmus Universiteit
- Ruud de Jong ea (2018): Vereenvoudiging aansturing beleid en beheer Waddenzee. Opdrachtgeverscollectief Beheer Wadden.

En veel andere stukken over bestuur en beheer van de Wadden en het Waddengebied, waaronder uitgaven van de Waddenacademie, zoals van Wouter van Dieren: Het waddenplein.

In de Dorpsbode van Schiermonnikoog (33^e jaargang , no 5) doe ik, twee en een half jaar na mijn installatie als burgemeester, verslag van een dagje (een woensdag in februari 1979) op het gemeentehuis: “Vergaderen, praten en misschien nog wat lezen en schrijven”. In de hoop en verwachting stappen vooruit te zetten, in het belang van de Waddenzee en het Waddengebied.

Wat doet Schiphol met de Wadden- zee?

Over botsende belangen en wat
deze ons kunnen leren

Gert de Roo

Gert de Roo (1963) is hoogleraar Planologie, Rijksuniversiteit Groningen. Hij was 10 jaar lang hoofd van de afdeling Planologie. De Roo is oud-president van de 'Association of European Schools of Planning' (AESOP) die 150 'Schools of Planning' in Europa vertegenwoordigt. Op dit moment gaat De Roo's aandacht uit naar de rationaliteit van zelforganisatie en adaptieve planning. Zijn nieuwste boek is getiteld "Handbook on Planning and Complexity" (2020, Edward Elgar Publishers).

De Waddenzee dreigt te verdrinken. De vraag of er *kan* worden ingegrepen, en waartoe dit zou moeten dienen, kan niet zonder de vraag of er wel *mag* worden ingegrepen. En die vraag doet de discussie mogelijk in moreel drijfzand stranden. Om het maar eens over een andere boeg te gooien: een radicaal voorstel.

Niets doen, wachten op een ramp, of dieper ingraven... deze oplossingen zijn niet heel fantastisch wanneer er wat moet gebeuren maar ingrijpen op rationele gronden niet tot de mogelijkheden behoort. Dit speelt bijvoorbeeld in het geval van een groot en zwaar wegend *belang*, dat enerzijds onaantastbaar overeind staat, maar anderzijds in de tijd zal eroderen als gevolg van veranderende omstandigheden: de Waddenzee. Het belang is een collectief mentaal construct dat ten alle tijden verdedigd moet worden. Hoe kan deze collectieve mindset desondanks worden aangesproken, om dat wat onverbidlijk komen gaat tussen de oren te krijgen?

Daarom een radicaal andere methode, die uitgaat van een verhaallijn die rigoureus afwijkt van wat gebruikelijk is. Deze verhaallijn is niet bedoeld om het onverenigbare te verenigen, maar om het belang van z'n collectieve mentale wurggreep te ontdoen. De methode gaat uit van het onmogelijke en maakt het tot waarheid. Daardoor biedt het contrast, en geeft richting indien uit de onmogelijke waarheid aannemelijke voorstellen kunnen komen. En er ontstaat ruimte voor een gesprek over wat mogelijk is.

Een belang is “a genuine option that cannot by its nature be decided on intellectual grounds”. William James (1896: IV) had studie gemaakt van emoties, geloof en belangen, waarna hij concludeerde: “under such circumstances, do not decide, but leave the question open”. Dit ‘niets doen’ is van 1896. Wachten op een ramp is van 1953, de Watersnoodramp. Deze maakte alles anders, een welgemeend ‘dit nooit meer’ volgde, en veel wat niet eerder kon werd mogelijk, soms zelfs dringend gewenst. In de tweede helft van de 20ste eeuw werden belangen steeds meer onderwerp van een vreemdsoortige strijd, die vaak op de barricaden werd verloren maar in stilte werd gewonnen. Het belang wil onaantastbaar zijn, dient daarom veilig gesteld te worden, en waarvoor er een goede, tweeledige strategie is: zo diep mogelijk ingraven, en als verdediging voor de aanval te gaan.

Een belang betekent zo veel als ‘hechten aan’, zo valt in een woordenboek

te lezen. Deze uitleg is veel te bescheiden. Het belang dat er echt toe doet accepteert geen verlies. Een alternatief kan niet bestaan, en een weg terug is er niet. De status quo is denkbaar, maar alleen als bottom line. Hoe met een dergelijk beladen iets om te gaan, als ‘afblijven’ het credo is, en door ‘niets doen’ de verdrinking dreigt? Wie durft, mag het zeggen. Ooit begonnen Giuseppe Moletti, Simon Stevin en Galileo Galileï met botsproeven, om causale kennis te leren verwerven. Dat gebeurde tegen de toen bestaande mores in, de inquisitie was moorddadig. Toch volgde een doorbraak, die de Verlichting werd genoemd. Inmiddels is de inquisitie door sociale media vervangen, wordt de ratio bedolven door het sentiment, en wordt er volop gesomberd over de huidige ‘post-democratische’ tijd. Om uit deze ‘deadlock’ te ontsnappen, de status quo te doorbreken, en het ‘niets doen’ met het stellen van een daad te pareren, wordt in de onderstaande denkoefening de ooit zo succesvolle botsproef opnieuw ter hand genomen. In de proefopstelling gaat het evenwel niet langer om kogels gevangen door de zwaartekracht, maar om de kracht en de macht van tegengestelde belangen. Het gaat dan als volgt...

Een onmogelijke vraag

Ik ben niet snel van slag door een vreemd verzoek. Ik kijk hoe dan ook niet zo gauw meer ergens van op. Een plotselinge, zelfs bizarre wending in het plot dat ‘het leven’ heet komt tegenwoordig bijna dagelijks voor. Niet voor niets valt met regelmaat te horen dat de werkelijkheid gekker is dan Hollywood kan bedenken. Dat ik me toch nog kan laten verrassen, bleek met het verzoek van de Interdepartementale Commissie ‘Klimaatverandering – Kansen en Ontwikkelkracht in de Nederlandse Delta’. Dit verzoek was van een andere orde. Of ik genegen was om een gevoelsanalyse te maken over het verplaatsen van Schiphol. De locatie die Commissie daarbij in gedachten had was de Waddenzee. Schiphol in de Waddenzee...?

Het is een publiek geheim dat Schiphol al enkele decennia op een te grote voet leeft, voortdurend uit z’n jasje knapt, en tot flinke spanningen leidt op verschillende thema’s. En die spanningen zijn met de beste wil van de wereld niet goed te praten. Schiphol heeft dan ook het gelijk tegen op

veel thema’s, waaronder ruimte, wonen, infra, water, milieu en veiligheid. Sommigen betwisten Schiphol ook z’n rol als economische motor van Nederland, waarover valt te twisten, wat ik daarom graag overlaat aan hen die goed zijn in welles-nietes discussies. Over sommige zaken zullen we het nooit eens worden, en dat hoeft ook niet. Dat Schiphol al een langere tijd niet meer past in het meest drukke stukje van Nederland, en dat Lelystad als de achtste baan van Schiphol weinig meer is dan een doekje voor het bloeden, is een publiek geheim.

Heilig verklaard

De trukendoos is dan ook bijna leeg om Schiphol tegen de klippen op verder te laten groeien. Dat de Minister Schiphol toch nog 40.000 extra vliegbewegingen in het vooruitzicht heeft gesteld, bovenop de half miljoen die als maximum geldt, is dan ook bijzonder. Het is een Minister in het nauw, die de Lelystad-optie steeds verder ziet eroderen, en als gevolg daarvan de sprong naar voren waagt: Een groei onder voorwaarden. Als Schiphol op verschillende terreinen vooruitgang boekt, de druk op de ruimte weet te verminderen, en zo het leven weer wat aangenamer maakt, dan kan er wel wat worden toegegeven op de lokale leefomgeving, en daarmee zijn ook de extra vluchten te rechtvaardigen. Dertig jaar Schiphol-beleid leert dat het er niet om gaat of Schiphol kan groeien, maar hoe deze groei telkens weer wordt gerechtvaardigd.

Veel van de oplossingen om Schiphol te laten groeien zijn van technische of ruimtelijke aard. Maar Schiphol enkel te zien als een technisch probleem is een illusie. De oplossingen die voor Schiphol worden bedacht benoemen weliswaar ‘technische’ knelpunten, want daarover wordt maatschappelijk gesproken. Schiphol is bijvoorbeeld Neerlands’ grootste milieuzone. De oplossing over hoe met deze zone om te kunnen gaan wordt – vreemd genoeg? – niet gezocht in het terugdringen van het geluid en de daarmee gepaard gaande overlast. Wel is er een langlopende discussie over hoe geluid te meten, in dB(A) of in Kosten Eenheden, op basis van algoritmes of door ‘echt’ te meten. Het laat zien wat Schiphol werkelijk is. Schiphol is dan ook geen technisch, milieukundig of ruimtelijk vraagstuk. Schiphol is voor alles een belang.

Schiphol is veel meer dan een landingsbaan met een parkeerplaats voor vliegtuigen. Die illusie is lang hooggehouden, met geluidproblemen, veiligheidsrisico's, het voortdurende capaciteitsvraagstuk, baanverlengingen en dergelijke. Bij tijd en wijle mocht er door hen die last van Schiphol ondervonden worden meegepraat. Het werd hen snel duidelijk dat het helemaal niet om de omwonenden gaat. Er zijn vele economische belangen op en rond Schiphol. Het Westland is bijvoorbeeld grootgebruiker, en de directe verbinding met de Amsterdamse 'Zuid-as' is vanzelfsprekend. Ook is er een asymmetrie tussen omwonenden die dagelijks last van Schiphol ondervinden en mondaine burgers die zich prettig verbonden weten met de wereld. Het gaat om miljoenen mensen die vanaf Schiphol vliegen. En vergeet niet, dat Nederland met Schiphol meedoet in de kopgroep van het internationale belangenspel. Het ministerie van Infrastructuur (dat over het vliegen gaat) is daar stellig over. Aandacht voor lijdende voorwerpen hoort nu eenmaal in een land als Nederland, maar het mag geen obstakel zijn. In het spel dat gespeeld moet worden om internationaal er bij te kunnen horen is Schiphol de troefkaart.

Aan succes ten onder

Schiphol is heilig verklaard, maar het gaat ook stilletjes ten onder aan het eigen succes. De wal keert het schip, zoveel is wel duidelijk. Om de problematiek van dit succes het hoofd te bieden is in het verleden naar mogelijke verplaatsingen is gezocht: De Tweede Maasvlakte, het Markermeer, de Noordzee, Lelystad. Lelystad gaat van incident naar incident, en komt daar maar niet van los. De ene keer gaat het om foute (en veel te positieve) berekeningen over geluidsoverlast door het ministerie, vervolgens tikt Brussel Lelystad op de vingers over de manier waarop vakantievluchten en zakenreizen van elkaar worden gescheiden, en dan gaat het om de stikstofregulering die beperkingen oplegt aan het vliegveld. De Tweede Maasvlakte is geen optie, want die is inmiddels al aardig vol aan het raken met havenactiviteiten, en bedoeld om een ander nationaal belang te steunen: de Rotterdamse haven. De Markerwaard is 'definitief' tot natuurgebied en zoetwaterbassin bestemd (maar wat is definitief?). De Noordzee wordt windmolen park, er zijn lastige

stromingen (maar wat is lastig?) en het wordt doorkruist door vaarroutes. En met dank aan de Brexit kan definitief een streep door het toch al onmogelijke voorstel om Schiphol en Heathrow (dat in een nog knellender situatie verkeert) op de Noordzee samen te brengen. Hoe dan deze gordiaanse knoop te ontwarren?

De overheid schikt zich vooralsnog naar het belang, en bestendigt deze slechts. Op nationaal niveau is de strategische visie uit beeld verdwenen. Dit is al zo sinds de paarse kabinetten uit de jaren negentig. Deze hebben strategie door het polderen vervangen. Met een goed gesprek komt de consensus, en daarmee kunnen we weer verder. Dit werkt vaak, en vaak werkt het goed, maar niet voor alle vraagstukken. Vervolgens is de Rijksplanologische Dienst ontmanteld, de rijksdienst die strategisch nadacht over ruimtelijk Nederland. Het Planbureau voor de Leefomgeving is hieruit voortgekomen, maar dit PBL mag geen visie ontwikkelen. Voor het ruimtelijk beleid ontvouwde zich vervolgens een visieloos tijdperk. In dit visieloze tijdperk gold ook nog de regel 'centraal wat moet, decentraal wat kan', wat impliciet inhield dat het coördinerend beleid binnen het 'Huis van Thorbecke' is vervangen door een gelaagde overheid, waarbij elke laag haar eigen verantwoordelijkheid heeft, die niet meer wordt afgestemd met eventuele lagere of hogere overheden. Inmiddels heeft de 'hogere' overheid (het rijk) wel begrepen dat dit leidt tot non-communicatie tussen de verschillende overheidslagen, een situatie waar niemand gelukkig mee is. Deze bezinning komt net te laat voor de NOVI, de Nationale Omgevingsvisie, die bezig is te verschijnen. Wel is er met de NOVI eindelijk weer een strategisch plan in beeld, al moet gezegd dat deze zo goed als volledig binnenskamers is geschreven. De structuren die nodig zijn om een goed maatschappelijk debat te kunnen houden bleken er niet meer te zijn. Het ontbreken van debat maakt het zeer moeilijk om op basis van draagvlak tot een 'once in a century decision' te komen.

Al langere tijd wordt erkend dat verplaatsing van de luchthaven dringend gewenst is. In stilte is een Interdepartementale Commissie gevormd die voorbereidend werk moet verrichten, wat uiteindelijk zou kunnen leiden tot de ultieme win-win. De naam die aan deze commissie is gegeven laat weinig tot niets aan de verbeelding over: Klimaatverandering –

Kansen en Ontwikkelkracht in de Nederlandse Delta. De commissie gaat ogenschijnlijk helemaal niet over Schiphol, want het heeft een heel andere ‘insteek’. Het klimaat gaat ons allemaal aan, we liggen immers in een Delta, en de zeespiegel komt dreigend omhoog. Vanuit het idee van een gezamenlijke vijand waarop nauwelijks invloed kan worden uitgeoefend zullen we ons moeten verdedigen. Wij en met z’n allen tegen de elementen. We geven ons niet zonder slag of stoot gewonnen, Churchills strijdkreet indachtig: ‘we will never surrender’. En reken maar dat we bereid zijn daarvoor grote inspanningen te doen. Desnoods verplaatsen we Schiphol, en doe eens gek, we dempen de Waddenzee. Dat hebben we vaker laten zien, met de afsluitdijk, de polders, en de Deltawerken. De stukken van het spel worden in stelling gebracht...

We will never surrender

Deze omschrijving van de mogelijke gang van zaken is niet eens cynisch bedoeld. Er is eenvoudigweg geen andere mogelijkheid om gegeven de complexe constellatie van Nederland met zwaarwegende vraagstukken om te gaan. Nederland bevindt zich al lang niet meer in de zogenaamde ‘naoorlogse’ situatie, waarbij we voor volk en vaderland eensgezind waren over de wederopbouw. Een top down, coördinerende overheid werd toen algemeen aanvaard als ‘the way to go’. Deze overheid ontwikkelde zich daarna tot maakbaar fenomeen op bijna alle terreinen van het publieke domein, om zich er vervolgens aan te vertillen, waarna het zich bewust werd van het onvermogen om het publieke domein op al deze terreinen te beheren en te beheersen. Zonder gedeelde verantwoordelijkheid van maatschappelijke partijen, de burger inclusief, is de overheid kwetsbaar gebleken. Er ontstond een beeld van risicomaatschappij, die niet kon worden gepareerd door vergaande controle, maar diende te worden gedeeld met alles en iedereen, en waarbij ieder voor zich z’n verantwoordelijkheid diende te kennen en te nemen. De participatiemaatschappij was geboren. Waar deze participatiemaatschappij vooral de burger in al z’n geledingen aanspreekt op z’n verantwoordelijkheid, is de overheid zich sterk met die participatiemaatschappij gaan verbinden door allerlei akkoorden af

te spreken, op welhaast elk denkbaar thema. De akkoorden delegeren verantwoordelijkheden, en daarmee is er sprake van gedeelde verantwoordelijkheid. De overheid heeft daarnaast nog steeds een eigen verantwoordelijkheid, al dient deze opnieuw te worden gedefinieerd. Deze definitie wordt bepaald door een verschuiving op allerlei terreinen, van controle en bestrijding – het wegnemen van een ongewenst of nadelig effect – naar preventie en anticipatie. Wat de overheid betreft kan worden gesproken van een preventiemaatschappij, waarbij het actief wil anticiperen op mogelijke en te verwachten onwenselijke en negatieve ontwikkelingen. Dit geldt bijvoorbeeld voor terrorisme en voor de gezondheidszorg. Op nummer 1 staat klimaatverandering.

Scenario's als trukendoos?

De Commissie Klimaatverandering noemt nog maar eens alle bekende varianten voor een mogelijk alternatief voor de locatie Schiphol. En evenzo komen alle bekende bezwaren voor deze alternatieve locaties voorbij. In een drukbezet landje als Nederland zijn er geen locaties vrijelijk beschikbaar, valt er met ruimtelijke functies niet zo maar te schuiven, en is het evenmin eenvoudig om een integrale oplossing te vinden, waarbij de functie van luchthaven samenvalt met een andere, al aanwezige functie, waarbij deze elkaar daarbij zouden kunnen versterken. Het blijkt een kansloze exercitie. Schiphol is daarvoor eenvoudigweg te groot, te dominant en te veel een... belang.

Over één variant is de Commissie Klimaatverandering minder eenduidig in z’n afwijzing, en dat is Nota Bene het alternatief Waddenzee. De Commissie is niet wereldvreemd, en ziet concreet een tamelijk fors struikelblok, en dat is de Waddenzee als ‘belang’. De Commissie snapt heel goed dat hier sprake is van een onmogelijke alternatief, en niet omdat er sprake is van ruimtelijke, technische of ecologische beperkingen, maar omdat er veel emoties aan de Waddenzee ‘kleven’. Schiphol en de Waddenzee zijn ‘rationeel’ nog wel samen te brengen, maar de belangen die rond beide spelen leiden onvermijdelijk tot diepe emoties. Zie daar het verzoek van de Interdepartementale Commissie om een gevoelsanalyse te doen, die de diversiteit aan emoties in kaart moet brengen.

Het gaat hier dan toch weer om de trukendoos van de minister om de gelederen rijp te maken voor een nog verdergaande groei van Schiphol? Scenario's lenen zich uitstekend voor een trukendoos. De Commissie heeft immers een aantal scenario's geschetst, waarvan de meesten oude bekenden zijn, ooit al eens gewogen zijn en onder omstandigheden van toen (en ook nu weer) te licht bevonden zijn. Is het mogelijk één van deze varianten toch aanvaardbaar te krijgen, bijvoorbeeld door deze te plaatsen naast extremere alternatieven? Deze mechaniek is manipulatief en daarmee enigszins omstreden, maar het zal niet de eerste keer zijn dat op deze manier besluitvorming tot stand komt. Zo is ooit het voorstel om de zuidelijke ringweg van Groningen te ontlasten uitgewerkt in vijf varianten, waarbij in één variant de ringweg naar buiten toe werd verplaatst door deze te leggen in een smalle strook groen, die als buffer tussen Groningen en de aangrenzende bebouwing van de gemeente Haren zeer wordt gewaardeerd. De variant werd dan ook door verschillende partijen als volkomen ontoelaatbaar beoordeeld, al wil het feit dat het voor een aantal bewoners een interessante variant was omdat nu eens niet de 'gewone man' maar de bungalowbuurt van Groningen zou worden geraakt. Onthutsend werd daarentegen het voorstel genoemd waarbij de te verplaatsen ringweg op pijlers dwars door de plaatselijke recreatieplas was getekend. Uiteindelijk is er helemaal geen besluit genomen, omdat het aan financiële middelen ontbrak. Is de Waddenzee variant ook zo'n onmogelijke extreme, die het mogelijk moet maken om een minder extreme variant van z'n beladenheid te ontdoen, en daardoor (weer) onderwerp van gesprek kan zijn?

Naar de Waddenzee

Wellicht, maar dat neemt niet weg dat de Commissie Klimaat een voorstel doet om Schiphol naar de Waddenzee te verplaatsen, en dit voorstel zo heeft onderbouwd en gemotiveerd dat deze niet zonder meer aan de kant geschoven kan worden of weg te lachen valt. Eigenlijk is het niet één voorstel, maar gaat het om drie verschillende. Zo is er de Paulowna variant, waarbij Schiphol in de driehoek Den Helder – Hippolytushoef – Schagen wordt gedacht. Dan is er de Amsteldiep variant, die Schiphol in z'n geheel intekent in het water tussen Den Helder en Hippolytushoef.

En als laatste wordt de variant Vliehors genoemd, die uitgaat van de door defensie gebruikte laagvliegroute door de Waddenzee, gelegen tussen de Afsluitdijk, de noordpunt van Texel en de westelijke helft van Vlieland. In elk van de scenario's wordt Den Helder als administratief centrum gezien, waarmee wordt beoogd de sociaaleconomische neergang van deze kern en het omliggende gebied te keren. Voor elke afzonderlijke variant is de locatie van de aankomst- en vertrekhal, en het overstapstation naar andere modaliteiten van waaruit de reiziger in een split second de Randstad zal bereiken, geoptimaliseerd naar de omstandigheden, en daarmee dus voor elke variant verschillend. Het zelfde geldt voor de ontwikkeling van kantoorlocaties en de bedrijfsterreinen voor goederenoverslag. Tot hieraan toe is de uitwerking van de scenario's niet heel spannend, zelfs voorspelbaar. En lijkt het er in eerste instantie op dat de Amsteldiep en de Vliehors variant bedoeld zijn om de Paulowna variant als de meest redelijke naar voren te laten komen. Sterker, ook zonder de Amsteldiep en de Vliehors varianten is de Paulowna variant eigenlijk best redelijk, en ogenschijnlijk goed verdedigbaar. Deze veronderstelling blijkt verrassend genoeg voorbarig. De Amsteldiep en de Vliehors varianten vertellen beide een verhaal dat er toe doet.

Hoe anders is het een keuze te verdedigen voor varianten als die ver weg zouden liggen, zoals de luchthavens van Hong Kong, Shanghai of Osaka, die ook in een kwetsbare omgeving zijn uitgerold, aan of in het water. Of, aan de overkant van de Noordzee, waar Boris Johnson naar een plek zocht voor zijn Thames Estuary luchthaven. Deze luchthavens (to be) maken deel uit van een verhaal op afstand, raken daardoor minder onze emoties, en maken een rationele beschouwing gemakkelijker.

'Schiphol in de Waddenzee' is een zin waarvan de combinatie van woorden wringt, schuurt en misplaatst lijkt, waarmee het onmogelijke wordt uitgedrukt, al zal het een paar tellen duren voordat duidelijk is waar die onmogelijkheid in is gelegen. Zowel syntactisch als semantisch is er met de zin niets mis. Wat de zin explosief maakt is de combinatie van waarden die elkaar niet verdragen, en elkaar juist zouden moeten uitsluiten. Dit botsend pakket aan waarden is verweven met het innerlijke zelf, maakt het persoonlijk, en daarmee komen sentiment en aversie naar

voren, om over adrenaline maar te zwijgen. Niet de ratio maar de moraal wordt aangesproken. Het beroert de diepere gevoelens, en het raakt aan beginselen waarvoor we opstaan, die het leven zin geven, en waarvoor we willen leven en strijden.

Botsende waarden

Deze beginselen en waarden worden gedeeld met een collectief, waaraan ook loyaliteit en prestige wordt ontleend. De verbondenheid met het collectief brengt gedragsregels met zich mee die kunnen worden nagevolgd. En het collectief deelt verhalen, standpunten en dogma's die houvast bieden. "Practically one's conviction that the evidence one goes by is of the real objective brand, is only one more subjective opinion added to the lot", weet de al eerder opgevoerde William James (1896: 8-9) op basis van grondige studie. Het geloof in de eigen dogmatiek kan zo ver gaan, dat elke andere dogmatiek niet kan bestaan, en de standpunten van de ander in een poging te overtuigen binnenkomen als een bevestiging van het eigen gelijk. Elk verzoek om redelijkheid als uitgangspunt te nemen in de interactie met de ander, betekent ondermijning van het eigen fundamentele gelijk en een schoffering van een zielsverbondenheid met principes die collectief gedragen worden en ideologisch verankerd zijn. Schiphol en de Waddenzee zijn twee gescheiden werelden, en elk heeft zich een systeem van absolute en fundamentele waarden aangemeten. Het zijn twee werelden die elkaar dan ook in de verste verte niet verstaan. En die twee werelden komen met de zin 'Schiphol in de Waddenzee' samen, een 'contradictio in terminis'. De voorstellen van de Commissie Klimaat om deze twee werelden met tegengestelde en elkaar uitsluitende belangen samen te brengen in één gebied klinken dan ook haast als een provocatie. Alhoewel de voorstellen een 'rationele' integratie van functies beogen, grondig zijn gemotiveerd, en tot een win-win resultaat zouden moeten leiden, raken deze een open zenuw. De voorstellen zijn wellicht rationeel van aard maar evenzo meerel beladen, en – als de voorstellen al naar buiten komen – één van de meest controversiële ooit in Nederland gedaan. Sentimenten zijn onvermijdelijk, zullen van ongekennde proporties zijn, voorspellen een wolkbreuk aan mediaberichten, en lijken tot niets anders te leiden dan een over zich zelf

afgeroepen crisis. Een controverser dreigt, waarbij de tegenstellingen tussen betrokkenen in zwart-wit kleuren zichtbaar zullen worden. De neo-liberaal staat tegenover de eco-bioloog, waarbij de één als graaier, geldwolf en gif voor de samenleving wordt gezien en de andere destructieve naïviteit wordt verweten. Tussen beide in bestaat een kloof waarbij de Grand Canyon in het niet valt.

Schiphol is een product van klassiek ‘corporate’ denken, is in z’n soort weliswaar innovatief, maar blijft zich zien als een op zichzelf staand knooppunt min of meer los van z’n omgeving, functioneel is in z’n bedrijfsvoering, zonder de noodzaak te voelen om kwaliteit te bieden aan z’n omgeving. Schiphol heeft een heel eigen en een wat eigenaardige definitie van wat duurzaam en leefbaar is, gebaseerd op criteria die als maat dienen voor de bedrijfsvoering. Deze definities staan in dienst van Schiphol’s ‘justification’.

De Waddenzee doet als belang niet onder voor Schiphol, met dit verschil dat de Waddenzee geen ‘justification’ behoeft, maar zich beschermd weet door ‘sanctification’. Het belang waar de Waddenzee voor staat wordt afgedwongen door conserverend beleid, dat kan steunen op een groot institutioneel netwerk, nationale consensus en een hele reeks aan internationale verdragen. Aldus heeft de Waddenzee zich een onwrikbare plaats verworven in het Nederlandse bestel, heeft een florerend verenigingsleven, en is institutioneel op allerlei manieren ingebed. Als gevolg hiervan staat ook het Waddengebied tamelijk op zich en is het beleidsmatig en ‘functioneel’ geïsoleerd van z’n omgeving.

Resilience

De Waddenzee is per definitie duurzaam, heeft leefbaarheid niet als primaire doelstelling, en is er alles aan gelegen om weerbaar te zijn. Door het conserverend beleid en het daarmee gepaard gaande isolationisme wordt weliswaar ‘ecological resilience’ beleden, maar even zo gemakkelijk wordt dan ‘engineering resilience’ bedoeld: elke deuk in het gebied dient onmiddellijk te worden teruggeduwd in wat het was. Daarmee staat de Waddenzee wat ‘resilience’ betreft enigszins op achterstand, in tegenstelling tot verschillende locaties elders, waarbij de scherpe scheiding tussen natuur

en cultuur wordt doorbroken door zones van dynamische interactie en door overgangs- en transitiegebieden. Wellicht is in dat licht Holwerd aan Zee een eerste, voorzichtige doorbraak. Dynamische interactie in overgangsgebieden wordt steeds meer geaccepteerd als middel om de weerbaarheid van een gebied met natuurwaarden te vergroten. Omdat er grote, autonome veranderingen op de Waddenzee afkomen, met name door klimaatverandering, zal er hoe dan ook enige mate van dynamische weerbaarheid (‘evolutionary resilience’) van het gebied worden gevraagd. Daarmee is de overheid aan zet. De overheid is in beide gevallen, de Waddenzee én Schiphol, de bovenliggende partij. In beide gevallen weet het zich verbonden aan groepen in de samenleving, en gaat het om belangen die verschillende partijen binnen de samenleving verwezenlijkt dan wel verdedigd willen zien. De regels van ‘good governance’ worden daarbij niet altijd nageleefd, en in het geval Schiphol nog al eens met voeten getreden. De overheid staat in het epicentrum van besluitvorming, en zal de regie moeten nemen. Zoals de situatie is, kan het niet langer. Nu nog is de overheid voor Schiphol als de suikeroom die z’n verwerende neefje altijd z’n gelijk geeft. Voor benadeelde omwonenden is het decennia achtereenvolgend niet de representatieve overheid geweest die het zou moeten zijn, met als excuus dat Schiphol niet de verantwoordelijkheid van lokale overheid maar dat van de rijksoverheid is, die zich rekenschap geeft van de hele grote meerderheid die voor de nationale luchthaven is. De Waddenzee is het gebied waar politici en bestuurders op alle mogelijke institutionele niveaus hun zegje mogen doen, en zich verbonden weten omdat de Waddenzee nu eenmaal goed voelt en zij er voornamelijk zijn om eventueel een keer ‘nee’ te kunnen zeggen of tegen te stemmen in het onwaarschijnlijke geval wanneer een voorstel niet past bij de partij-mores of binnen het institutioneel verband dat door de nee-stemmer wordt vertegenwoordigd. Schiphol en de Waddenzee representeren beide een ‘belang’, zijn daardoor zeer interessant in bestuurlijke zin, maar kunnen beide in politieke zin zeer ongemakkelijk zijn. Beide zijn behept met een forse onbalans tussen de complexiteit van de situatie enerzijds, en de voorkeur anderzijds voor beleid dat in zwart-wit termen wordt uitgedrukt. Deze onbalans zou voedsel moeten zijn voor vergaande discussies over alternatieve vormen

van planning en beleid. In beide gevallen heeft het ontbroken aan enige ontwikkeling van nieuwe vormen van politiek, beleid of planning, die een aanzet zouden kunnen zijn tot vernieuwing van bestuur voor complexe vraagstukken met een groot maatschappelijk belang. Van Schiphol en de Waddenzee gaan geen incentives uit die tot een evolutie kunnen leiden in planning en beleid, terwijl voor beide de toekomst ongewis is, en er als gevolg veel op het spel staat.

Dynamisch verweven

Deze gespletenheid in beleid viel me al op bij m'n eerste onderzoek naar de Waddenzee, lang geleden. Het onderzoek betrof de consistentie van beleid voor het Stillegebied Waddenzee. Hoe eenvoudig kan het zijn. De Waddenzee moet stil zijn... maar wat is 'stil'? Uiteindelijk gaat het niet om stil – vogels kunnen enorme herrie maken, en vlak op dat punt ook de ruis van de golven niet uit – maar om het vermijden van niet-natuurlijke geluiden. Ah, dus de mens is niet-natuurlijk. Correct, de mens is cultureel. Ah, kijk aan... De mens als wezensvreemd element in het natuurgebied, die het natuurgebied zelf als zodanig heeft gedefinieerd, en heeft begrensd, op onnatuurlijk wijze natuurlijk, want het natuurgebied is afgebakend van het omliggende, door de mens gepland en gecultiveerd gebied. Het is een klassieke manier van afbakenen, die zo mogelijk terug te voeren is tot Descartes, die een mechanistische werkelijkheid voorstelde waarin 'dingen' op zich worden beschouwd, geïsoleerd van hun omgeving, en als zodanig begrepen worden.

Dit onderzoek naar het Stillegebied Waddenzee, 'Gaten in de Stille' genoemd, wees uit dat de beheersplannen voor het gebied niet helemaal waterdicht waren, doordat een enkele activiteit onbenoemd was gebleven. Dit verzoek om exact, precies en nauwgezet de regelgeving sluitend te krijgen, stond haaks op de uitzonderingen waar het Stillegebied mee te stellen had. Deze betroffen onder meer laagvlieg oefeningen met jet fighters die gericht op het eiland Vlieland mogen vuren en schietoefeningen vanuit de Marne waarvan de knallen tot op het eiland Borkum (Duitsland!) te horen zijn. Met andere woorden, er is een hoop drukte over het detail en een lichte neurose om maar consistent te zijn in het conserverend

beleid. Dat al deze drukte in geen verhouding staat tot de buitengewoon lawaaierige uitzonderingen wordt over het hoofd gezien. Dit voorbeeld laat zien dat hoe groot de blinde vlek ook is, de nadruk zal op conserveren liggen. Als de nadruk zo stellig op conserveren ligt, hoe moet dan naar de gevolgen van klimaatverandering voor de Waddenzee worden gekeken? Conserveren sluit min of meer de toekomst uit...

De Interdepartementale Commissie 'Klimaatverandering – Kansen en Ontwikkelkracht in de Nederlandse Delta' gaat er van uit dat de toekomst een dynamisch proces is, en dit gegeven zou kansen moeten bieden voor enkele grote vraagstukken, waaronder Schiphol en de Waddenzee. De Commissie zoekt daarbij naar zogenaamde 'dynamisch verweven' strategieën. Dit zijn strategieën waarbij (1.) meerdere complexe vraagstukken worden samengenomen, in de verwachting dat (2.) het ene vraagstuk de oplossing kan bieden voor het andere, dat (3.) de beschikbare middelen voor de afzonderlijke vraagstukken kunnen worden samengevoegd en op meest effectieve, integrale manier kunnen worden besteed, en (4.) de tijd zo gunstig mogelijk wordt gebruikt door mee te bewegen met autonome ontwikkelingen. Het gaat om strategieën die met veel onzekerheid zijn omgeven, waardoor er (5.) veel aandacht zal zijn om:

- wensdenken uit te sluiten;
- met waardeoordelen en vermoedens om te gaan, die onvermijdelijk zijn, zeker nu er niet uitsluitend objectief kan worden afgewogen;
- 'als – dan' bezwingingen om te draaien, waardoor eerst het beloofde resultaat wordt verwezenlijkt voordat het noodzakelijke resultaat wordt verwezenlijkt (de baten worden voor de lasten gesteld);
- de randvoorwaarden scherp te hebben en te houden, in een reciproke lus van evaluaties;
- onomkeerbare processen te benoemen, te monitoren en te begeleiden;
- open-einde processen (en die zullen er zijn) te benoemen, te monitoren, te begeleiden en via publieke kanalen te laten volgen;
- tweede orde maatregelen paraat te hebben, waarmee maatregelen worden bedoeld die nodig zijn om in te grijpen in processen, die tegen elke verwachting in toch optreden, en die onwenselijk en negatief (dreigen) uit (te) pakken.

Vertrouwen

De Commissie meent overigens dat al dit moois weinig zin heeft als er geen publiek vertrouwen is. Vertrouwen is dan ook het belangrijkste aspect waar deze ‘dynamisch verweven’ strategieën het van moeten hebben. Vertrouwen brengen in een omgeving waarin twee elkaar uitsluitende belangen spelen, waardoor het democratisch proces buiten spel lijkt te staan, is essentieel. Het gaat hier om vertrouwen in een continue proces van adaptatie en verandering. Het betekent ook dat – voortdurend en telkens opnieuw – in de taal van de ander het resultaat dat er volgens de ene partij voor de ander ontstaat duidelijk moet kunnen worden gemaakt. Dat betekent ook dat de ene partij z’n belang in de taal van de andere partij moet kunnen omschrijven, en zo mogelijk ook in die termen de winst-verlies-rekening voor die ander moet kunnen verwoorden. Ook zullen de regels van ‘good governance’ in acht moeten worden genomen. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar dat is het niet, en het is evenmin genoeg. Daarom zullen de strategieën zo mogelijk onderworpen moeten worden aan een landelijk referendum, bij wet moeten worden geregeld, en actief en kritisch door een parlementaire commissie worden gevolgd gedurende het hele traject van de uitvoering. De Commissie ziet ook de noodzaak in van het vergroten van de politieke houdbaarheid van besluiten. Ik weet alleen niet of het genoeg zal zijn. Maar wel begint er met deze voorstellen een concrete werkwijze te ontstaan voor grootschalige ingrepen die in het licht van een dynamische toekomst wel eens noodzakelijk zouden kunnen zijn.

Radicaal

De Waddenzee gaat verdrinken. Niet nu, maar wel over enkele decennia. Zou het om een natuurlijk proces gaan in een natuurlijke omgeving dan had de natuur zich aangepast. De drang van de mens om te consolideren wat het heeft verworven maakt dat deze het proces van natuurlijke aanpassing begrenst en beperkt. Met andere woorden, omdat de functie van de Wadden niet als van zelf behouden blijft, zullen daarvoor nu reeds stappen kunnen of moeten worden gezet. Dit zijn dan de eerste stappen in een gefaseerd proces dat meerdere decennia zal gaan duren. Zo’n stap kan zandsuppletie aan de noordkant van de Waddeneilanden in gang

zetten. Ook kan de aanleg van dijken in de Waddenzee een stap zijn, waardoor grote gecontroleerde zoutwater bassins ontstaan die het proces van verdrinking kunnen vertragen. Het idee is dat er op één tot drie kilometer boven de bestaande Waddeneilanden een nieuwe rij eilanden zal ontstaan die voor een eigen dynamiek kunnen gaan zorgen in het gebied tussen beide eilandenrijen in. Het huidige Waddengebied zal dan langzaam van karakter gaan veranderen, zij het niet langer door verdrinking. Door met de processen mee te bewegen die het gevolg zijn van een stijgende zeespiegel, is het tot op zekere hoogte mogelijk deze naar eigen wensen te beïnvloeden. Het huidige gebied kan de functie van buffer gaan vervullen, deels als binnenmeer vergelijkbaar met het IJsselmeer, deels in open verbinding met de Noordzee.

En dat is het moment dat Schiphol in beeld komt. De kust aan de noordzijde van de Waddeneilanden is weliswaar niet diep, maar de inspanning die nodig is om een ‘natuurlijke’ ontwikkeling van het eilandengebied mogelijk te maken is enorm. Alleen al de hoeveelheid zand die nodig is vraagt om een inspanning die niet zo maar te dragen is. Verschillende technieken zullen moeten worden ingezet, waaronder meerdere ‘zandmotoren’. De verplaatsing van Schiphol kan een niet gering verschil maken in de investeringen die in en ten noorden van de Waddenzee nodig zijn. De Commissie komt tot de conclusie dat naar mate Schiphol meer de Waddenzee inschuift en als luchthaven zich beter kan uitrollen, de Paulowna variant zal plaats maken ten gunste van de Schiehors variant. Dit is het gevolg van een toename in ‘compenserende’ middelen die beschikbaar komen om elders in de Wadden inspanningen te doen om natuurwaarden duurzaam te behouden. Ook ziet de Commissie dan mogelijkheden om op andere terreinen, waaronder wonen, toerisme, sport en energie, evenzo interessante en waardevolle ontwikkelingen in gang te zetten.

Het is een radicaal voorstel, dat doorgaans alleen mogelijk is nadat een catastrofale ramp alle weerstand vloeibaar heeft gemaakt. Na zo’n ramp komt de regie weliswaar vanzelf bij de overheid, maar de prijs die deze moet betalen is dan buitensporig hoog. Het is in een moderne maatschappij, met zoveel gevestigde belangen, bijna onmogelijk om

zonder iets van een trigger – een ramp is zo’n trigger – uit de ‘deadlock’ te ontsnappen, en om in rust en met wijsheid preventief te handelen en om slim te anticiperen op wat komen gaat. Het is dan ook niet geheel denkbeeldig dat het radicale voorstel, dat hier uiteen is gezet om een complexe situatie juist op basis van tegenstrijdigheden op te pakken, aan dovenmansoren is gericht.

Crux

En nu de crux van dit fictieve verhaal (een welgemeend ‘sorry’ aan iedere lezer waarbij sentimenten zwaar zijn gaan opspelen bij het lezen van dit betoog, voor de veel te simpele aannames, en het spelen met water en vuur, wat niet zou mogen bij zulke grote thema’s, ik weet het...): schrap nu één van de twee partijen uit de vergelijking (die partij die u ziet als ‘het kwaad’), en zie dan wat er van de voorstellen overblijft. Of weeg af wat er nog haalbaar blijft van de voorstellen. Dit geeft mogelijk een heel ander perspectief op wat ‘het kwaad’ is, omdat het laat zien dat ‘het kwaad’ ook iets in gang kan zetten, ten goede. En het laat zien wat er mogelijk is, als er niet naar vooraf gedefinieerde eindresultaten wordt toegewerkt, maar de dynamiek van de toekomst wordt meegenomen, en de mogelijkheid om met deze dynamiek mee te bewegen.

Ook is de hier besproken methode bedoeld om ‘het kwaad’, of dit nu een gezamenlijke en autonome vijand is of vertegenwoordigd wordt door die ander waartegen oppositie wordt gevoerd, in termen van vertrouwen, vergelijk en gemeenschappelijkheid te kunnen definiëren, en in de taal van de ander te leren begrijpen. Dit is eerder gebeurd, bijvoorbeeld in het project ‘Ruimte voor de Rivier’, dat de noodzaak zag om de rivier weer te laten meanderen, wat de stad heeft aangepakt om zich een fundamenteel andere identiteit aan te meten, die op verschillende niveaus in de leefomgeving doorwerkt, met succes. Ook al zal er (voorlopig) geen Schiphol in de Waddenzee verschijnen, toch zijn voor beide veranderingen onontkoombaar, en zal het dogma van het conserveren – of het nu om de Waddenzee of om Schiphol gaat – niet standhouden. Elke partij die in een ongemakkelijke relatie met z’n huidige situatie verkeert, zal zichzelf in interactie met die situatie opnieuw moeten uitvinden, herdefiniëren,

en verinnerlijken, en is daarbij genooddaakt om af en toe eens flink over z’n eigen schaduw heen te springen...

De huidige maatschappij probeert risico’s uit te sluiten, wat ons maakt tot de o-zo bekende kikker in de pan met water dat langzaam aan verhit wordt. Die kikker gaat niet springen, dat is algemeen bekend. Wat is het dan, dat we niet bewegen en we ons liever conformeren aan de situatie zoals deze is, in plaats van de waarheid onder ogen te zien van een onvermijdelijk op ons afkomende onzekere toekomst? Is het avontuur niet langer iets dat we willen aangaan? Willen we enkel nog avontuur, als het plot ervan al is uitgeschreven en bij voorbaat vaststaat?

Zijn we niet langer genegen ons bloot te stellen aan het onbekende, aan iets waarmee we nog geen ervaring hebben? Gunnen we ons geen onzekerheid meer? Schieten we in de kramp, op het moment dat we voor situaties staan die mogelijk niet in de hand te houden zijn, en daar wellicht door anderen op aangesproken worden? En maar niet te hoeven denken aan de confrontatie met al die gesneuveld verwachtingen? Durven we het niet meer aan om onze omgeving te transformeren in iets beters, een transformatie die verder gaat dan het gebruikelijke toedelen van functies, bijvoorbeeld door onze omgeving ook in termen van dynamische kwaliteit tot uitdrukking te brengen? Lopen we weg voor de urgentie van problemen omdat de oplossing niet onmiddellijk voor handen is, en gaan we ons vervolgens bezig houden met het probleem om het bezighouden zelf, en om wellicht nog veel meer oneigenlijke redenen, maar tegelijkertijd bewust blind willen zijn voor wat er zich werkelijk voltrekt? Blind te zijn voor het waarschijnlijke, betekent ook dat we weglopen voor het mogelijke, en dat we blijven zitten waar we zitten.

Het is in de mode om doemdenker te zijn, die in termen van ‘als – dan’ de ondergang predikt. Deze doemdenkers zitten in beide kampen, het maakt niet uit of het nu om het economisch onbegrip van de ander gaat, die niet wil zien dat de ‘invisible hand’ van Adam Smith enige vrijheid verlangt, of die cowboys ziet die de aarde van z’n laatste hulpbronnen dreigen te beroven en die niet snappen dat ecologische systemen en hun weerbaarheid om te herstellen de kurk is waar ook de mens op drijft. Doemdenkers krijgen gelukkig niet of nauwelijks gelijk, omdat de mens in

Hoofdstuk 2

staat is te leren. Zal die zelfde mens dan ook niet in staat zijn het gat tussen economie en ecologie te dichten?

Ik deel Stengers' observatie dat we te serieus zijn geworden. We willen ons enkel nog op zekerheden baseren, de discourse van de groep volgen, en kritiekloos principes navolgen omdat deze nu eenmaal door iedereen worden gevolgd. We komen enkel nog tot actie als we volkomen zijn ingedeekt en er garanties zijn gegeven dat we er niet op worden afgerekend. Het avontuur van de verandering die onvermijdelijk gaat komen, is ingewisseld voor de illusie van de zekerheid van het moment. Stengers geeft het antwoord: om de serieusheid van onze praktijken te weerstaan is het goed om wat minder bezwaard te zijn, om de wereld in kansen te zien, om te durven genieten, en om weer eens te lachen. Humor zal ons redden.

De Roo, G. (1993) *Gaten in de Stilte*, Geo Pers, Groningen

James, W. (1896) *The Will to Believe*, An Address to the Philosophical

Clubs of Yale and Brown Universities, The New World, New York

Stengers, I. (2000) *Another Look – Relearning How to Laugh*, Hypatia, 15: 41-54

Wadden, een zee vol plannen

Over gebiedsontwikkeling en meer

Robbert Coops (1949) studeerde sociale geografie in Groningen. Hij werkte in beleids- en communicatiefuncties bij het toenmalige Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, de Sociaal-Economische Raad en verschillende (communicatie) adviesbureaus. Hij publiceerde – ook over de Waddenzee – in vakbladen. Sinds enkele jaren opereert hij als kleine zelfstandige vanuit Coops Public Affairs.

Robbert Coops

De ambtelijke discussies werden er niet beter op. De verhoudingen ernstig verstoord. En wat erger was: de beleidsdoelstellingen voor de Waddenbeleid bleven daardoor in nevelen gehuld. Althans voorlopig. Het ging om de veronderstelde aanwezigheid van gas en olie onder de zeebodem. Het slepende gevecht tussen “milieu” en “economie”: En dus ontstond een verlammeende patstelling tussen het (toenmalige) Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) en dat van Economische Zaken. Uiteindelijk was het minister-president Lubbers die dit conflict op zijn eigen, karakteristieke wijze oploste door olie- en gasboringen in de Waddenzee mogelijk te maken als sprake zou zijn van “majeure” hoeveelheden. Wat dat “majeure” bij zo’n beladen en ingewikkelde afweging precies in hield bleef onduidelijk, maar de totstandkoming van de Nota Waddenzee kon doorgang vinden. Maar misschien nog wel belangrijker was de observatie van minister Van Aardenne (Economische Zaken) die de ruziemakende Haagse/Rijswijkse ambtenaren verplichtte om gezamenlijk een week lang alle Waddeneilanden te bezoeken. Weg uit de ambtelijke omgeving, maar het veld in. En het werkte, want de onderlinge verhoudingen werden door dat werkbezoek aanzienlijk versterkt, het wederzijdse begrip werd verbeterd en er kon op een veel realistischer wijze een afweging gemaakt worden tussen de vele belangen die er in de Wadden speelden. De procedure van de Nota Waddenzee kon mede daardoor een vervolg krijgen. Dat Van Aardenne een verwoed vogelaar was en veel meer – uit eigen observaties in het veld – wist van de vogelsoortenrijkdom in de Waddenzee dan vrijwel alle CRM-ambtenaren bij elkaar was daarbij een pikant detail (dat pas later duidelijk werd).

Wat uit bovenstaande zou moeten blijken is dat de maakbaarheid of planbaarheid van gebieden louter vanachter het bureau toen (en zeker nu) niet mogelijk en zeker niet effectief is. Hoeveel spelregels, beleidsnotities, richtlijnen en bestuurlijk en ambtelijk overleg daaraan ook vooraf gaan, alles draait – als het goed is – om draagvlak, om gezamenlijke inspanningen, om ...visie en vooral om de wil om op een creatieve, flexibele, communicatieve, duurzame wijze gebiedsontwikkeling te realiseren. Dat geldt vooral voor

een zo uniek en kwetsbaar gebied als de Wadden. Daar zijn natuurlijk afspraken voor nodig, net zoals spelregels en regie, maar die moeten dan vooral in dienst staan van de partijen die onomstotelijk verantwoordelijk zijn voor (onderdelen van de) gebiedsontwikkeling. Dat dat lange tijd voor de Waddenzee niet heeft gegolden breekt nu het gebied – en daarmee bewoners, gebruikers en liefhebbers! – helaas op. Het papierenbeleid domineerde en de uitvoering ervan werd gesmoord door coördinatie-gedoe en een weinig slagvaardige besluitvorming. Compromissen voerden ook hier de boventoon. Polderen als schijnbeweging.

Gebiedsontwikkeling?

De start van de economische crisis vormde ook de start van gebiedsontwikkeling. Dat was nodig omdat de traditionele vorm van ruimtelijke planning met meestal een dominante initiatiefnemer niet meer goed werkte. Meer partijen, meer draagvlak bleek nodig om risico's af te dekken en te komen tot een meer realistische vorm van planning. Een gangbare definitie voor gebiedsontwikkeling luidt: “de kunst van het verbinden van functies, disciplines, partijen, belangen en geldstromen met het oog op de ontwikkeling of transformatie van een gebied”.

Gestart als zeer ambitieus en slagvaardig, instrumenteel antwoord op stagnatie in de woningbouw, aanleg van infrastructuur en meer in het algemeen ruimtelijke ontwikkeling (die mede veroorzaakt werd door allerlei juridische en bestuurlijke conflicten) ontstonden vele vormen van gebiedsontwikkeling met als min of meer vaste kenmerken de integraliteit en de samenhang van een intersectorale programma dat zich richt op realisatie van een project, zoals bijvoorbeeld de realisatie van een nieuwbouwwijk of de aanleg van een weg. Langzamerhand werden plannen voor gebiedsontwikkeling steeds ambitieuzer en complexer totdat de crisis (in de bouw) ook daaraan een einde maakte. Terug naar de realiteit, terug naar louter kansrijke (en dus realistische) uitvoeringstrajecten, daarbij risico's mijdend en spreidend. De praktijkervaringen op het gebied van spelregels, al dan niet succesvolle procesvormen en juridische obstakels en vluchtroutes leidden tot meer professionalisering, zeker op het terrein van voorbereiding, financiering

en organisatie: de zgn. gebiedsontwikkeling 2.0. Het leidde zeker ook tot meer aandacht en een grotere rol en betrokkenheid van maatschappelijke organisaties en burgers, getuige een recente omschrijving van de optimale werkwijze en filosofie bij gebiedsontwikkeling: “Het inspelen op (de wensen van) doelgroepen, zorgen voor een verleidelijk verhaal met benoemde ruimtelijke en conceptuele kernkwaliteiten en het betrekken van potentiële investeerders op basis van businesscases”.

Inmiddels doet zich een nieuwe vraagmarkt voor gebiedsontwikkeling voor, bijvoorbeeld daar waar sprake is van energietransitie, vastgoed- of gebiedstransformatie of -innovatie, krimp of duurzaamheid. Er is sprake van een zekere omkering van ketens, waarbij initiatieven op het terrein van gebiedsontwikkeling meer door publieke, private partners en burgers vaak samen worden genomen en andere verhoudingen binnen de (gevestigde) governance. Planvorming en formele procedures lijken minder van belang, terwijl (tijd- en financiële) planning gekoppeld aan een efficiënte uitvoering dat wel is. Geslaagde gebiedsontwikkeling kenmerkt zich kortom door een uitzonderlijk vermogen tot co-creatie over grenzen van schalen, organisaties en domeinen heen.

Waddenzee verstrikt

De Waddenzee is nationaal en internationaal bedekt met afspraken, fijnmazige bestuurlijke arrangementen, sectorale, regionale en lokale beleidskaders die een ware bestuurlijke en bestuursrechtelijke stapeling vormen boven nationale en vooral Europese richtlijnen en nota's. En niet te vergeten met een ook in dit opzicht rijk verleden. Het is de vraag of al die regels, bevoegdheden, onderzoeksrapportages en beleidsnota's in deze vorm begrepen of uitgevoerd worden. Zijn ze niet eerder belemmerend, intern conflicterend en belerend dan stimulerend, richtinggevend of kaderstellend? Zo vormt de status van Werelderfgoed en de brede erkenning van het belang van de Waddenzee als onmisbare ecologisch schakelgebied, zoals recent vastgelegd in de Verklaring van Leeuwarden, weliswaar een op het eerste gezicht plezierig bestuurlijk vertrekpunt, maar wat gebeurt er als er in de Waddenzee “majeure” energievoorraden of grondstoffen worden aangetroffen?

Eind vorige eeuw was er op nationaal niveau niet alleen sprake van de (wettelijk vastgestelde) planologische kernbeslissing voor de Waddenzee, maar ook van streek- en bestemmingsplannen naast allerlei sectorale afspraken en nota's, zoals op het gebied van natuur, visserij, energiewinning, transport, militaire oefenterreinen en openluchtrecreatie. Er was sprake van Waddenprovincies en Waddenzeegemeenten met ieder een eigen overlegvorm en statuut, het Coördinatiecollege Waddengebied en de Waddenadviesraad. Een complexe, gelaagde bestuursorganisatie met de nodige toezichthouders en vooral veel "coördinatie". En natuurlijk daarnaast verschillende, publiek functionerende belangenorganisaties, waarvan de Waddenvereniging ongetwijfeld de meest uitgesproken partij was en nog steeds is. Een bont, overvloedig instrumentarium dat zich ook nog eens uitstreckte over het Deense en Duitse waddengebied. Geen doorkomen aan, zeker niet omdat de jurisprudentie – denk bijvoorbeeld aan de vele uitspraken van de afdeling Rechtspraak van de Raad van State – ook hier een vrijwel ondoordringbare extra "sliblaag" over dit zo kostbare natuurgebied heeft neergelegd. Veel nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn mede daardoor bijna niet mogelijk (tenzij van hoger hand wordt ingegrepen, zoals het instellen van een tijdelijke dereguleringszone voor het hele gebied, maar dat is in dit polderende land een illusie).

Dat is iets dat onlangs ook voormalige vicevoorzitter van de Raad van State en thans Minister van Staat, Herman Tjeenk Willink, in zijn oproep "Groter denken, kleiner doen" zorgen baart. Een citaat:

"Terwijl Nederland in het buitenland nog steeds bekendstaat om zijn ruimtelijke planning en stedenbouw, werden de laatste decennia, zonder veel plichtplegingen, onze ruimtelijke tradities op het gebied van de volkshuisvesting, landinrichting en het openbaar vervoer overboord gezet. De gezaghebbende Rijksplanologische Dienst met zijn provinciale vertakkingen werd opgeheven, woningbouwcorporaties werden "in de markt gezet", juridisch gesplitst en onder toezicht geplaatst. Staatsbosbeheer werd geprivatiseerd, Rijkswaterstaat inhoudelijk gemarginaliseerd en de Rijksgebouwendienst omgevormd tot een Vastgoedbedrijf. Of is dat alles de consequentie van de opvatting dat grond

vooral koopwaar is en niet in de eerste plaats habitat, leefomgeving? Zo draagt de overheid zelf bij aan de uitholling van onze identiteit. Nederland kan alleen worden gekend door zijn ruimtelijk verleden: de verdediging tegen het water, de stedelijke planning en de inrichting van nieuw land". Harde woorden en dito conclusies die (helaas) voor een belangrijk deel ook het Wadden(zee)beleid regaderen. Ook de identiteit van dit gebied staat – al enige tijd – zwaar onder druk door een weifelende overheid (op elk bestuurlijk niveau).

Inmiddels is in 2018 de trilaterale Waddenzeesamenwerking tussen Denemarken, Duitsland en Nederland – die weer gebaseerd is op de '2010 Gezamenlijke Verklaring over de Bescherming van de Waddenzee – van kracht geworden. Hierin staat wat het samenwerkingsgebied is, welk leidend principe en visie de drie landen delen en wat de vijf doelstellingen zijn van deze samenwerking en hoe die te bereiken. De visie luidt: De Waddenzee is een uniek, natuurlijk en dynamisch ecosysteem met een karakteristieke biodiversiteit, uitgestrekte open landschappen en rijk aan cultureel erfgoed, waar iedereen van geniet en die op een duurzame wijze profijt oplevert voor de huidige en toekomstige generaties. Het leidende principe luidt daarbij: "Het, zoveel mogelijk, realiseren van een natuurlijk en duurzaam ecosysteem waarin natuurlijke processen ongestoord hun gang kunnen gaan".

Ook hier is het de vraag of en in hoeverre deze verklaring wel voldoende waarborgen biedt om voor het Waddengebied cruciale en urgente beleidsbeslissingen over zaken als delfstoffenwinning, duurzame visserij, plaatsing van windmolens of de oprukkende recreatie effectief en transparant te plegen. Bij de ondertekening van deze verklaring is weliswaar geconstateerd dat de trilaterale overeenkomst een stap in de goede richting is, maar dat het hele Waddengebied eerder een stevig, misschien zelfs compromisloos optreden verdient.

Ruimtelijke perspectieven?

Het is de vraag of enige vorm van gebiedsontwikkeling de ruimtelijke kwaliteit en toekomstperspectieven van de Wadden nu nog zou kunnen versterken, wetende dat naast de (internationale) status van Werelderfgoed, ook het Europese regime van Natura-2000 hier nadrukkelijk van kracht is. De Waddenprovincies hebben een beleidsnotitie opgesteld met de titel *Wadden met Allure* en een programmakader met als titel *Investeringskader Waddengebied*. Het rijk, de provincies, de gemeenten en de stakeholders (natuur, visserij, havens, recreatie) stellen samen een Gebiedsagenda Wadden 2050 op, die in 2020 wordt vastgesteld. De gebiedsagenda vormt input voor provinciale en gemeentelijke omgevingsplannen en de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). De NOVI, die een duurzaam perspectief voor onze leefomgeving zou moeten bieden, vormt weer een onderdeel van de nieuwe Omgevingswet die voor een belangrijk deel oude wetgeving (zoals de Wet op de ruimtelijke ordening, Landinrichtingswet, Natuurbeschermingswet enz. enz.) zal integreren. Maar de NOVI kondigt ook aan dat de uitvoering van de vele opgaven uit deze visie voor uiteenlopende onderwerpen als klimaat, energie, economie, duurzaamheid, milieu, wonen, water, bodem, bereikbaarheid, cultureel erfgoed en nog vele andere meer sectorale beleidsonderwerpen (die allemaal rechtstreeks een verband hebben met de Waddenzee!) is gekoppeld aan een forse hoeveelheid visie- en uitvoeringsinstrumenten. Het gaat dan bijvoorbeeld om het Nationaal Deltaprogramma, Programmatische Aanpak Grote Wateren, Delta-aanpak waterkwaliteit, Stroomgebied beheerplannen, Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie, Visie Landbouw, Natuur en Voedsel, Monitor Landschapevaluatie Natuurpact, Project “Naar een hoger doelbereik”, Erfgoeddeal en Duurzame Leefomgeving. En om het nog ingewikkelder te maken zijn er ook nieuwe instrumenten in de maak, zoals samenwerkingsafspraken voor de fysieke leefomgeving, omgevingsagenda's en perspectiefgebieden en thematische en/of gebiedsgerichte programma's rond de NOVI-beleidsprioriteiten, zoals de toekomstbestendige ontwikkeling van het landelijk gebied. In het

aangekondigde nieuwe programma Ons Landschap zal overigens speciaal aandacht worden geschonken aan de Wadden. Dat klinkt allemaal veelbelovend, maar het heeft ook iets reactiefs en afstandelijks. En hoewel in de NOVI wordt beloofd dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zal zorgen voor de organisatie en goede en tijdige samenhang tussen al die lopende en nieuwe trajecten, waardoor “Rijk en regio op een integrale en verantwoorde wijze een gezamenlijk antwoord geven op de opgaven in de fysieke leefomgeving en de nationale belangen borgen” moet toch gevreesd worden voor een meerkoppig (en vooral koppig) instrumenteel en beleidsmatig wangedrocht dat effectief bestuurlijk opereren in de weg zal blijven staan. Zeker voor een in dit opzicht overvolle Waddenzee. Want, opmerkelijk genoeg, al deze beleids- en uitvoeringsinstrumenten komen niet in plaats maar bovenop het bestaande instrumentarium. De onoverzichtelijkheid, maar vooral de onuitvoerbaarheid van een integraal Wadden(zee)beleid nemen daardoor toe met alle maatschappelijke conflicten en tijdverlies als onvermijdelijke bijvangst. Een dergelijke overkill aan bestaande en nieuwe maatregelen en beleidsvoornemens vanuit de rijksoverheid doet immers nauwelijks recht aan gevestigde belangen, claims, verwachtingen en perspectieven van burgers, belangenorganisaties, bedrijven en andere publieke partners. Dat geldt zeker voor het Waddengebied dat zich kenmerkt door de verschillende belangen(teenstellingen).

Alleen al bovenstaande, zeer beperkte, incomplete overzicht geeft wel aan dat je wel van zeer goede huize moet komen om voor de Wadden een maatschappelijk gedragen en effectieve vorm van gebiedsontwikkeling neer te zetten. Natuurlijk kan slim gebruik gemaakt worden van allerlei subsidies en bepaalde arrangementen en overlegsituaties. En ja, er is inmiddels veel bekend over de Waddenzee (hoewel nog steeds nieuwe ecologische kennis van bodem, flora en fauna ontbreekt). Maar dat alles leidt zeker niet automatisch tot een gebiedsontwikkelingsvisie die van het papier afspat met concrete, nieuwe, ambitieuze en realistische doelstellingen met inzet van publieke en private partners. En dat allemaal ook nog eens op een transparante wijze vorm te geven. Want dat is de

Hoofdstuk 3

kunst van het verbinden van functies, disciplines, partijen, belangen en geldstromen met het oog op de ontwikkeling of transformatie van een gebied. Maar het lijkt kansloos om – zeker voor de hele Wadden – enige vorm van gebiedsontwikkeling in te zetten. Daarvoor is er vooral van bovenaf al veel te veel geregeld, vastgelegd en....verpest. Niet alleen qua ecosysteem, maar vooral in de bestuurlijke verhoudingen en het onderlinge vertrouwen tussen relevante Waddenpartijen.

-
- Jan Abrahamse (2012): Waddenzee Werelderfgoed, uitgeverij Matrijs, Utrecht
- Robbert Coops (2016): Gebiedsontwikkeling in vogelvlucht, uitgeverij Einstein Books, Den Haag
- Nationale Omgevingsvisie; duurzaam perspectief voor onze leefomgeving (2019), Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag
- Herman Tjeenk Willink (2018): Groter denken, kleiner doen, uitgeverij Prometheus, Amsterdam
- Waddenspecial (2018), ROMagazine, mei

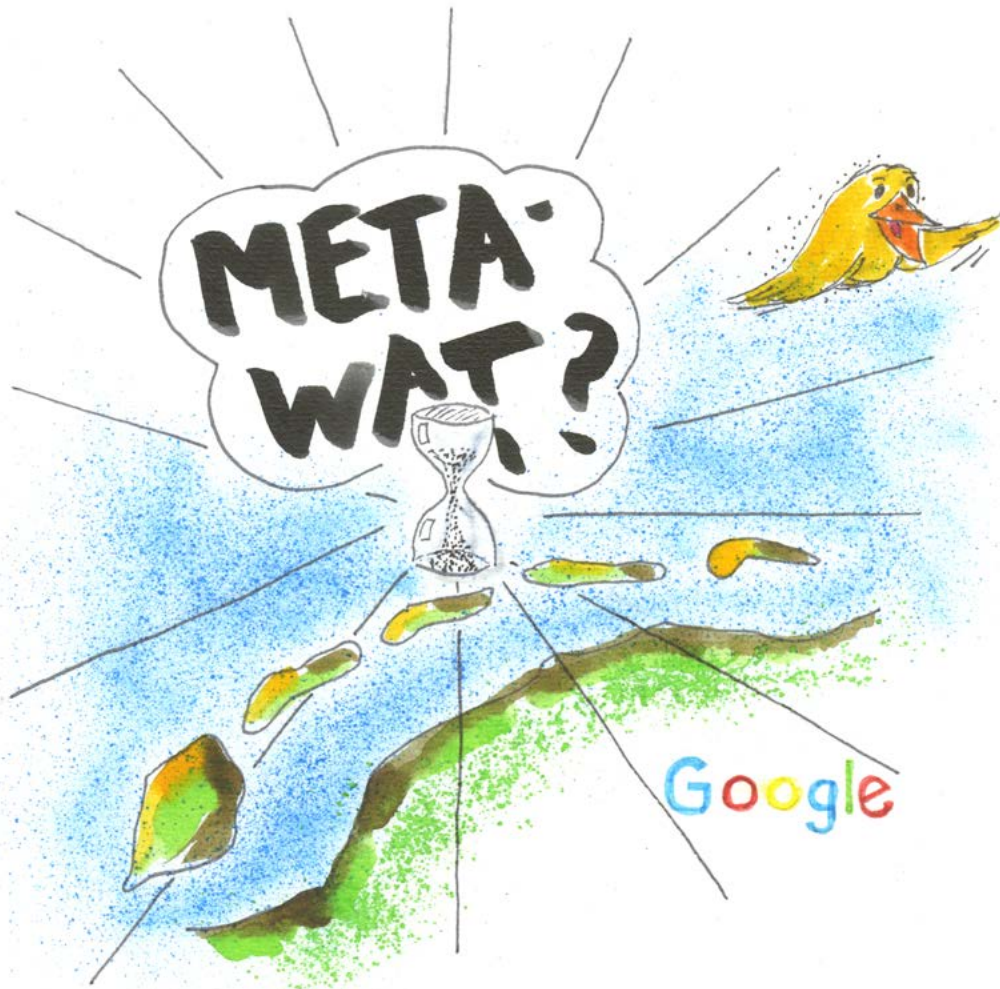

Wadden- weten- schap

Zouden we iets van onze wadden-
natuur moeten weten dan?

Theunis Piersma (1958), hoogleraar, bezet de (door Wereld Natuur Fonds, Vogelbescherming en Triodos Foundation ondersteunde) Rudi Drent Leerstoel in de Trekvogelecologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en is waddenonderzoeker bij het NIOZ Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee op Texel. Hij droeg bij aan ca. 500 'peer-reviewed' publicaties (en honderden andere) en won in 2014 de Spinoza Prijs van NWO.

Theunis Piersma

“Als ik wil weten hoe het er voor staat met het wad, dan kijk ik wel even over de dijk” vatte een Noord-Hollandse ambtenaar in de zomer van 2018 tijdens een van de vele vergaderingen van het Waddenfonds, naar ik aanneem namens zijn gedeputeerde, zijn wetenschappelijke belangstelling voor het wad samen. Even over de dijk kijken, een vluchtige indruk opdoen, dat helpt bij het vormen van een mening.

Het probleem is natuurlijk dat meningen maar zelden door iedereen worden omarmd. Dat kan de besluitvorming danig in de weg zitten. Als we de meningen niet toetsen aan breed geaccepteerde kennis over de fenomenen in kwestie, dan sudderen meningsverschillen vaak eindeloos door. Dat is een probleem als het gaat om ons Werelderfgoed de Waddenzee, een zeer ingewikkeld natuurlijk systeem waarvoor we internationaal verantwoordelijkheid hebben genomen. Het gaat om waddennatuur die we, volgens de letter van de wet, zo goed mogelijk horen te beheren.

Om goed te kunnen beheren moeten we aan de goede knoppen draaien en dat lukt alleen als we weten hoe het systeem werkt. Op zo’n moment is er behoefte aan goede onafhankelijke kennis, aan begrip van de mogelijke knoppen en hoe het draaien eraan de waddennatuur kan helpen (of hinderen). Maar wat verstaan we onder onafhankelijke kennis, hoe bouw je die kennis op en hou je die op peil in een wereld die razendsnel verandert? En wat de ecologie betreft, mijn tak van sport: wat kwalificeert de beste spelers in dit veld? Zouden zij op grond van de gemaakte afspraken rond de Waddenzee een rol moeten spelen? En: gunt Noord-Nederland haar waddenecologen die rol?

De Waddenzee: brandpunt van wereldwijde verbondenheid

Volgens het etymologisch woordenboek stamt het woord ‘wad’ af van het Latijnse ‘vadum’, een doorwaadbare plaats, de enige plek om lopend een watervlak te doorkruisen. Een gezegde uit ca. 1480 luidt: “wye ghecomen si int wat, hy pijnt hem voort, al wort hi nat” (wie bij het oversteken van ondiep water bij het diepste gedeelte komt, ploetert voort, ook al wordt

hij nat). Dit geldt in letterlijke zin voor de wadlopers die dit gezegde, als een sportieve bezigheid, serieus nemen. Echter, ook in associatieve zin kan de Waddenzee eigenlijk niet beter worden beschreven. Voor heel veel zwemmende en vliegende dieren is de Waddenzee een noodzakelijke schakel in hun trektochten, een gebied waar ze doorheen *moeten* om hun reis te kunnen voltooien.

De Waddenzee is overigens niet de enige in haar soort. Waddenzeeën komen wereldwijd voor langs ondiepe kusten waar het juiste samenspel tussen sediment, water, wind en getij met laagwater droogvallende wadvlaktes creëert. Zulke wadplaten worden vaak beschermd door een rij uit duinen gevormde eilanden. Toch zijn er maar een stuk of vijftien gebieden die zich wat betreft grootte en vogelrijkdom met onze Waddenzee kunnen meten. Het meest uitgestrekte waddegebied omzoomde de Gele Zee, langs de kusten van noord China en Noord- en Zuid-Korea. Omzoomde, want inmiddels zijn de Zuid-Koreanen en Chinezen erin geslaagd meer dan de helft van hun wad in te polderen. De Waddenzee van Nederland, Duitsland en Denemarken is nu het grootste waddegebied ter wereld.

Waddegebieden behoren in potentie tot de biologisch rijkste en productiefste biotopen die we kennen. Voedselrijk water zorgt er gewoonlijk voor dat overdag, met laagwater, op de zeebodems een enorme plantengroei plaats vindt. Omdat het gaat om eencelligen, onder andere groene kiezalgen, herkennen we dit niet als plantengroei; maar ze worden gegeten door schelpdieren en wormen, die we weer niet herkennen als herbivoren. En ook al zie je ze niet als je even over de dijk kijkt: de schelpen en wormen zijn de bevers en herten van het wad. Door de hoge plantaardige productie kan in wadbodems veel 'vlees' verborgen zitten, dat weer het voedsel vormt voor vissen en wadvogels; inderdaad, deze laatsten zijn de wezels en wolven van het wad, de predatoren! Dat voedselrijke water, gewoonlijk afkomstig uit rivieren, is overigens geen harde randvoorwaarde. In het heldere en voedselarme maar ondiepe water van de fossiele delta van de Banc d'Arguin in Mauretanië, staan zeegrasen

aan de basis van een rijke voedselketen. In die geelgrijze omgeving op de grens van de Sahara en de Atlantische Oceaan is het wad juist groen.

Waar Schiphol op dit moment jaarlijks 70 miljoen passagiers bedient, is de Waddenzee een 'hub' waar 10-15 miljoen wadvogels voor korte of langere tijd verblijven (er zijn véél minder wadvogels dan mensen!). Om een idee te geven van het ontzagwekkend grote achterland van de Waddenzee, kunnen we beginnen met de broedgebieden van al die vogels. Die strekken zich uit van toendragebieden pal noord van Mexico-stad tot aan toendragebieden ten noorden van Hong Kong, een segment dat tweederde van de aardbol bestrijkt. In de Waddenzee komen de vogels uit noordoost Canada, Groenland, IJsland, noord Europa, en west en centraal Siberië dus samen, uit gebieden die meer dan 5000 km ver weg kunnen liggen. Een groot deel van deze vogels trekt na het aanleggen van voldoende vet (in vliegtuigtermen: kerosine) nog verder door naar de waddegebieden van westelijk en zuidelijk Afrika, op afstanden tot wel 10.000 km. De kampioenstrekker is zonder twijfel de noordse stern. Broedvogels uit de Eemshaven leggen via de Atlantische en Indische Oceanen een trekroute van 90.000 km af die, helemaal langs Nieuw-Zeeland, tot aan de Zuidpool reikt.

Deze schets is gebaseerd op jonge kennis, het meeste weten we nog geen 30 jaar. Hoewel het idee van een 'trekweg' al in 1976 werd getekend (zie Fig. 1 inzet), werd de naam Oost Atlantische Flyway pas in 1982 'uitgevonden' (door ondergetekende, en zijn expeditiegenoten). Pas de afgelopen tien jaren lukte het, door de toepassing van steeds kleiner wordende plaatsbepalingmetertjes en micro-satellietzenders, om de tot dan toe schetsmatige trekwegen te 'bewijzen' voor individuele vogels (Fig. 1 geeft voorbeelden voor rotgans en lepelaar).

En met die nieuwe kennis over vogels en tot op zekere hoogte ook over vissen (daar weten we nog veel minder van), gaan we anders naar de wadden kijken. De Waddenzee als de nauwe doorgang van een zandloper, of als een kruispunt van vogeltrekwegen, bijvoorbeeld. Kijk vanuit het perspectief van vissen in de zuidelijke Noordzee, en we zien de Waddenzee als de grote delta van Elbe, Weser, Eems, Rijn en Maas, de plek waar jonge

Figuur 1. Hoe nieuwe kennis ons met andere ogen naar het Waddengebied laat kijken. In dit door Han Olf gemaakte perspectief vormt het Waddengebied, als de grote delta van Elbe, Weser, Eems, Rijn en Maas, in de zuidelijke Noordzee de schakel in de verbindingen met het verre noordoosten (gesymboliseerd door de *track* van een in het kader van WF-project 'Metawad' gezenderde rotgans). Het Waddengebied legt ook verbindingen met het verre zuidwesten en dan met name het wad van de Banc d'Arguin in Mauretanië (gesymboliseerd door de *track* van een gezenderde lepelaar) en met de wereldzeeën (plaatje van een paling die het Europese achterland van de Waddenzee met de tropisch West-Atlantische Sargassozee verbindt). De inzet rechtsonder betreft de eerste visualisering door Kees Swennen (1976) van wat toen *nog niet* de Oost-Atlantische Flyway werd genoemd. Hierin vormt de Waddenzee de hals van een zandloper, wat een beperkende factor voor trekvogels suggereert.

paling als glasaal het binnenwater in wil trekken, om het jaren later als vette schieraal weer te verlaten op weg naar de verre paaigronden in de Sargassozee (Fig. 1). In alle gevallen is het duidelijk dat onze Waddenzee een schakel is in een wereldwijd web van verbindingen. Dat Google haar energievretende servicestations in de Eemshaven heeft gebouwd is wat dat betreft geheel passend.

Wat is onafhankelijke kennis en hoe komt die tot stand?

Onafhankelijke kennis bestaat uit brokstukjes (de *peer-reviewed* wetenschappelijke publicaties) en brokstukken (de integrerende boeken). Zulke wetenschappelijke publicaties vertegenwoordigen getoetst en gestold vertrouwen. Vertrouwen tussen enthousiaste ontdekkers van de manier waarop de wereld werkt, en sceptische toehoorders die de evidentie op haar merites beoordelen, zowel voor als na publicatie. Hoe groter de claims, hoe zwaarder de weging van de kwaliteit van de waarnemingen, de statistische analyses en de grondigheid van de gevolgde redeneringen.

Dat toetsende proces begint intern, binnen de onderzoeksteams, tijdens het verzamelen van de gegevens, de statistische analyses daarvan en het schrijven van de manuscripten. Het wordt echt menens in de fase dat de manuscripten worden beoordeeld bij een wetenschappelijk tijdschrift, dat kritische collega's vraagt om als 'referenten' op het manuscript te schieten. In de praktijk moeten de auteurs van wetenschappelijke publicaties eigenlijk altijd wel één of meerdere keren naar de tekentafel terug. Het is een wat hardvochtig, maar belangrijk proces, dat ervoor zorgt dat het inhoudelijke kaf van het koren wordt gescheiden. Uiteindelijk leidt dit tot een vakpublicatie, en zulke werkstukken worden vervolgens ook nog eens op een kwantitatieve manier 'kwalitatief' geordend in citatielijsten. Het best onderbouwde en meest creatieve werk komt terecht in de vaktijdschriften die het best worden gelezen, en vaak ook het meest worden geciteerd.

Vanwege de openheid en de kwaliteitsslagen die bij wetenschappelijk publiceren worden gemaakt, lijkt het me van algemeen belang dat ál

het toekomstig waddenonderzoek aan deze ‘publicatietoetsing’ wordt onderworpen, vooraf en achteraf. Onderzoeksgroepen met de beste plannen en de beste track-record op het gebied van wetenschappelijk publiceren verdienen de opdrachten voor nieuw kenniswerk. Dit is helemaal geen bijzondere stellingname, want vrijwel alle academische onderzoeksmiddelen in Nederland worden op grond van dergelijke criteria verdeeld. Echter, als het gaat om de verdeling van overheidsmiddelen voor toegepast ecologisch kenniswerk – een veel grotere stroom geld – lijken nut en noodzaak van competitief wetenschappelijk publiceren ineens geen rol meer te spelen. Onderzoeksgelden worden dan verdeeld op grond van subjectieve en politieke keuzes, en machtspolitiek. Dat is vreemd en niet in het algemeen belang. Overigens verdient ook ‘monitoring’ deze wetenschappelijke kwaliteitsstoetsing. Zoals ik zo meteen zal illustreren genereert monitoring de systematische data die, samen met de uitkomsten van experimenten, begrip van het waddensysteem oplevert.

Hoe en waar komt vernieuwende monitoring en wetenschappelijke kennis tot stand? In de praktijk gebeurt het meestal in relatief kleine onderzoeksgroepen waarbinnen de mensen elkaar qua expertise en talent goed aanvullen. Groepjes vaklui die, behoorlijk afgeschermd van de waan van de dag, voldoende onderzoeksmiddelen kunnen inzetten. Dat is mogelijk binnen universiteiten en wetenschappelijke instituten, die voor de onderzoeksleiders als werkgever optreden en die zo goed en modern mogelijke onderzoeksfaciliteiten ontwikkelen en onderhouden. Het geldt voor kenniswerk zelf – inclusief vaartijd van schepen, alle kosten van promovendi en studenten, van zenders enzovoorts – moet van buiten komen. Buitenstaanders realiseren zich dat meestal niet, maar universiteiten en wetenschappelijke instituten hebben daar zelf nauwelijks of geen budget voor.

Is voor een onderzoeksprogramma of project externe financiering gevonden, dan probeert dat kennisteam in de context van gezonde rivaliteit met groepen elders in de wereld de beste te zijn. Het zijn groepen die gebouwd zijn rond één of meer seniors, één of meer juniors, enkele promovendi en enkele assistenten met een breed palet aan talenten.

Niet te groot maar ook niet te klein. Het samen optrekken in veld en het laboratorium is van groot belang, en dat geldt natuurlijk ook voor de mogelijkheid voortdurend met elkaar in intense discussie te zijn. Dat lukt het beste in vertrouwde omgevingen waar het maken van fouten wordt getolereerd en inhoudelijk gecorrigeerd.

Dan is er nóg een essentieel ingrediënt van goede wetenschap: volhouden, heel lang volhouden. Vanuit het beheer van de Waddennatuur, het draaien aan de goede knoppen, lijkt men momenteel vooral geïnteresseerd te zijn in te veel of te weinig, toenemend of afnemend, ‘hoe het er voor staat’ met de kokkels en de nonnetjes, de krabben, de palingen of de intrekkende driedoornige stekelbaarzen, met de trekvogels en met de broedvogels. In een aantal gevallen worden de metingen, de resultaten van ‘monitoring’, jaarlijks op een rij gezet, en zelfs samengevat in mooie boekjes als ‘Wadden in beeld 2018. Signalen vanuit het beheer’. Maar jaarlijkse getallen geven alleen een idee over de trends. Omdat trends de oorzakelijke relaties niet beschrijven, geven ze weliswaar richting aan het beheerwerk in het licht van de doelstellingen (‘de langs de kust broedende wadvogels gaan achteruit, dus daar moet wat aan gebeuren’), maar geen inhoudelijke handvaten voor effectief beheer. Dit probleem is het grootst op het *natte* wad, want daar weten we nog zo weinig van. Het verzorgen van een rustige plek voor hier broedende wadvogels is inhoudelijk nog wel te overzien; maar hoe weten we of die broedvogels en hun kuikens straks aan voldoende voedsel kunnen komen? Als dat niet het geval blijkt, hoe kan dat probleem dan aangepakt en verholpen worden?

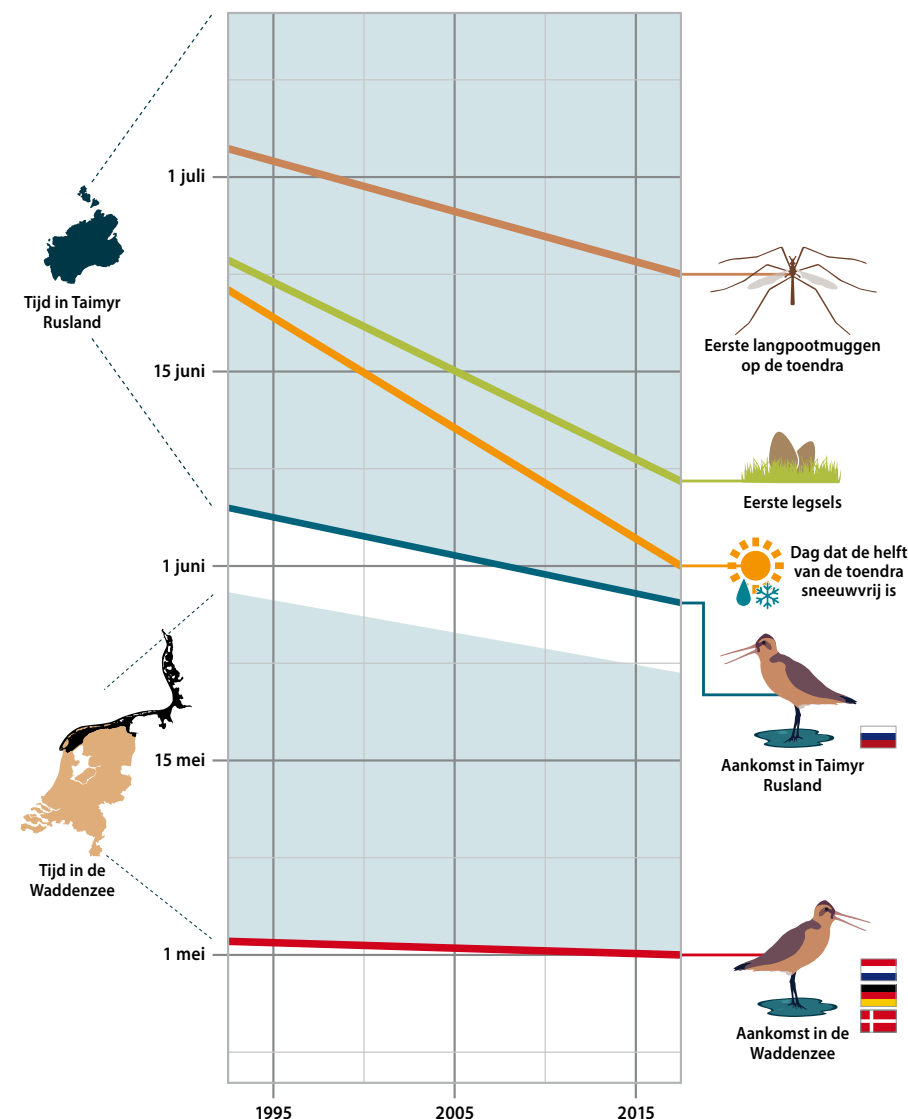
Het draaien aan de knoppen, het aangaan van doeltreffend Waddenzeebeheer, vergt kennis die is gebaseerd op (1) experimenteel onderzoek en (2) detectivewerk om de veelheid aan associaties te ontrafelen tussen en binnen jarenlange meetreeksen, de resultaten van al dan erkende en betaalde monitoring. Hierin zijn we afhankelijk van de variatie die de natuur te bieden heeft. Het onderzoek en de manier van ingrijpen zullen allebei beter en effectiever worden naarmate de onderliggende meetreeksen langer zijn. Een passende standaard-aanpak zou overigens zijn om *alle* ingrepen in de Waddennatuur te plannen en

wetenschappelijk te monitoren als ‘experimenten’, of het nu het openen of stoppen van bepaalde visserij-vormen in bepaalde gebieden is, het baggeren van geulen of het aanleggen van broedeilandjes, of het doorsteken van dijken voor de aanleg van nieuwe overstroomgebieden. Ingrepen moeten dus niet alleen technisch worden voorbereid, maar ook wetenschappelijk-inhoudelijk.

Een voorbeeld: wadvogels vertellen het grote verhaal van deze tijd

Alweer een jaar of dertig voorspellen klimatologen dat de opwarming van de Aarde juist in het Hoge Noorden het snelst zal gaan. Wat verwacht werd, is inmiddels zeker, want nergens gaat de gemeten opwarming nu zo snel als daar (zelfs drie tot vier keer zo snel als het wereldwijde gemiddelde). Het Noordpoolijs is in de laatste duizenden jaren nog nooit zo dun en beperkt in omvang geweest als dit jaar, een groot deel van de Groenlandse ijskap is momenteel aan het smelten (en breekt ook daar in 2019 een schrikbarend record), en op de toendra's van Canada en Siberië smelt de sneeuw alweer decennialang ieder jaar ongeveer een dag eerder (Fig. 2). In 1994 bracht ik een zomer door op de koude en gure toendra van noord-centraal Siberië, op het schiereiland Taimyr. Toen smolt de

Figuur 2. Door gebruik te maken 20 jaar lang volgehouden waarnemingen aan rosse grutto's en hun prooidieren op de Russische toendra, in de Waddenzee en op de Banc d'Arguin in Mauretanië, de niet geplande maar niettemin gezamenlijke inspanning van amateurs en professionele vogel- en benthos- biologen langs de trekroute, konden we ontrafelen hoe en waarom hun reisschema weliswaar strak is, maar zich toch kan aanpassen. Van onder naar boven worden hier de trendlijnen van 1995 tot 2015 gegeven voor (1) de dag van aankomst in de Waddenzee, de dag van aankomst op de toendra (en de geschatte dag van vertrek uit de Waddenzee), (3) de dag waarop de sneeuw op de toendra voor 50% gesmolten is, (4) de dag waarop de rosse grutto's met de eileg beginnen, en (5) de dag waarop de eerste langpootmuggen, het stapelvoedsel voor de grutto-kuikens, door onze Russische collega's werden gezien (bron: Rakhimberdiev en anderen 2018).

sneeuw daar in de tweede helft van juni. Inmiddels smelt de sneeuw in deze gebieden in de eerste dagen van juni. Tot overmaat van ramp zijn in de zomer van 2019 door blikseminslagen grootschalige branden uitgebroken op de Canadese, Alaskaanse en Siberische toendra en taiga. Het Russische woord 'barr' (watt) betekent 'een laag liggende kuststrook, een zeebodem die bij hoge getijden wordt overspoeld' (Google Translate). Omdat een groot deel van onze wadvogels op de Russische toendra broedt, is ons barr nauw verbonden met het noorden van Rusland. Deze verbondenheid kunnen we illustreren aan de hand van een grote analyse van gegevens over de zustersoort van onze nationale vogel, de grutto. Op weg naar hun broedgebieden in Taimyr, 5000 km verderop, tanken de rosse grutto's, de wadden-grutto's, in Nederland bij gedurende de weken dat de eieren van onze weide-grutto's uitkomen en de gruttokuikens driftig op zoek zijn naar insecten. Rond 1 mei komen de rosse grutto's aan vanuit Mauritanië, waar ze de winter hebben doorgebracht. Ze hebben dan een vlucht van 5000 km achter de rug, wat betekent dat ze bijna vier etmalen lang, dag en nacht, hebben doorgevlogen. In de Waddenzee tanken ze bij op een dieet van wadpieren, om vet genoeg en op tijd aan de volgende 5000 km lange nonstop vlucht te kunnen beginnen: naar Taimyr. Met het steeds vroeger smelten van de sneeuw, en het daardoor eerder op de toendra verschijnen van de insecten waar hun opgroeiende kuikens van moeten leven, vertrokken rosse grutto's tussen 1995 en 2015 steeds eerder uit de Waddenzee. Om de steeds vroeger verschijnende voedselbron voor hun kuikens, de langpootmuggen, bij te benen zijn ze op de toendra steeds eerder gaan broeden (Fig. 2). Echter, omdat ze in deze periode van 20 jaar hun aankomst uit Mauritanië *niet* hebben vervroegd, is het verblijf in de Waddenzee steeds korter geworden. Rosse grutto's kregen dus steeds minder tijd om op te vetten voor die tweede non-stop vlucht van 5000 km. We ontdekten dat alleen in jaren dat er op het Nederlandse wad heel veel wadpieren te vinden waren, het ze lukte om vet genoeg te worden. Omdat minder vette rosse grutto's een kleinere kans hadden om het daaropvolgende jaar te overleven, nam in de loop der tijd de jaarlijkse overleving van rosse grutto's gestaag af. Deze afname kon precies verklaren waarom we in Mauritanië ieder jaar minder rosse grutto's telden.

De consequenties voor rosse grutto's van klimaatveranderingen op de Russische toendra werden dus voor een deel opgevangen in onze Waddenzee. Althans, in jaren met veel wadpieren. Zo'n ontdekking leidt onmiddellijk tot (nieuwe) vragen. Waarom vertrekken rosse grutto's nu niet eerder uit Mauritanië? *Lukt* hen dat niet omdat daar sprake is van een ecologische beperking, of *willen* ze het niet omdat eerder arriveren in de Waddenzee leidt tot concurrentie met de hier overwinterende rosse grutto's? Wachten ze tot die groep rosse grutto's, die zuidelijker broeden en eerder op de toendra terecht kunnen, zijn vertrokken – of is er nog een andere factor in het spel?

Ondanks al die nieuwe vragen, heeft dit werk (een product van het Waddenfonds-project 'Metawad') een belangrijk deel van de oorzakelijke relaties achter een trend kunnen verklaren, de trend van dalende aantallen rosse grutto's in West-Afrika en tijdens de doortrek bij ons in mei. En zo kunnen we afrekenen met een aantal meningen. Het zijn dus *niet* ongunstige voedselomstandigheden in de Waddenzee, het is *niet* de jacht op rosse grutto's in Frankrijk of Rusland, het zijn *niet* veranderingen in de passaatwinden in noordwest Afrika, het is *geen* effect van meer slechtvalken tijdens de doortrek. Het is een interactie tussen klimaatveranderingen op de toendra en de beperkte kans tot compensatie in de Waddenzee, die deze trends bepalen.

Okay! Maar wat betekent dit verhaal dan voor het beheer van de Waddenzee, voor de knoppen waar je ten gunste van de waddennatuur al dan niet aan zou willen draaien? Het betekent dat in de periodes dat de Mauretaanse rosse grutto's proberen om snel vet te worden om op tijd naar de toendra te vertrekken, we deze vogels op het wad en op de slaapplekken tijdens hoogwater echt met rust moeten laten. Dan kunnen ze maximaal foerageren en verliezen ze geen energie aan onnodig gevlieg. Het betekent ook dat we rosse grutto's zouden kunnen helpen door op de wadplaten de aanwezigheid van wadpieren te bevorderen. Hoe? In ieder geval levert het de vraag op of het mechanisch oogsten van wadpieren voor de hengelsport eigenlijk wel zo'n goed idee is. Het kan ook betekenen dat een snelle bodemdaling van potentiële foerageergebieden (denk bijvoorbeeld aan

de mogelijke bodemdaling onder de Ballastplaat door zoutwinning bij Harlingen), de kans voor rosse grutto's om voldoende op te vetten nog verder verkleint.

Uit dit kenniswerk volgen in eerste instantie dus 'beperkingen', hoor ik sommige lezers nu denken. Echter, het zou zomaar kunnen dat de sportvisserij gebaat is bij gekweekt levend aas, en dat daar meer werkgelegenheid in zit. Dat het zout prima elders te winnen is, goedkoper en in veel minder gevoelige gebieden. Als het ons lukt om de Waddenzee weer ecologisch gezond en rijk te maken, levert dat niet alleen grotere en sterkere populaties wadvogels op, maar ook grotere en gezonde vispopulaties die een selectieve 'topkwaliteitsvisserij' mogelijk maken. Misschien keren, bijna een eeuw na hun verdwijnen, dan zelfs de tuimelaars terug in de Waddenzee; dieren met grotere belevingswaarde en recreatieve aantrekkingskracht kan ik me eigenlijk niet voorstellen. De Schotse tuimelaars zijn in elk geval de afgelopen zomer al een kijkje bij Texel wezen nemen! We hebben goede ecologische kennis nodig om zulke kansen überhaupt in kaart te brengen.

Kennis van wadvogels nodig voor effectief waddenbeheer

Rosse grutto's, kanoeten en lepelaars, juist die wadvogelsoorten waarover we al veel weten wat betreft hun voedselvoorkeuren en verspreiding, kunnen ons nog veel méér vertellen. Als we dat zouden willen, kunnen ze *voor ons* heel precies meten of bepaalde beleidsmaatregelen in de Waddenzee ook werkelijk de beoogde effecten hebben. Denk eens aan een 'beleidsexperiment', bijvoorbeeld het sluiten van een kombergingsgebied voor de garnalenvisserij. Wij verwachten dan (opnieuw: bijvoorbeeld!) dat er door beëindigde beroering van het wadbodemoppervlak en door gestopte 'productie' van aas voor garnalen (de bijvangst in garnalennetten vormt immers ook het garnalenvoer), het veel aantrekkelijker zal worden voor platvissen, en daarom ook voor lepelaars, en indirect voor kanoeten. Geholpen door snelle technische ontwikkelingen kunnen we momenteel heel effectief de bewegingen over het wad vastleggen, en zelfs het foerageergedrag en de voedselopnamesnelheid bepalen van grotere soorten als lepelaars. Dan doen we door het aanbrengen van kleine zenders. In het

geval van ons 'beleidsexperiment' kunnen we dan zien of in de geulranden in de komberging die voor de garnalenvisserij is gesloten inderdaad meer lepelaars foerageren (dat verwachten we, gezien hun voorliefde voor kleine platvissen); en of hun broedsucces in de omringende kolonies dan toeneemt (nu is dat in de oude kolonies op de eilanden heel laag vergeleken met kolonies buiten de Waddenzee).

En dit is er is maar één. *Eén* denkbaar voorbeeld van de manier waarop combinatie van 'doen' en 'meten' kan helpen om snel begrip te krijgen over de mechanismen van onderdelen van het Waddenzee-voedselweb. Door ervoor te zorgen dat we over dergelijke kennis beschikken, nemen we de doelstellingen van beheeringrepen serieus; kan het beheer zichzelf zo nodig soepel bijsturen; ontstaan nieuwe verhalen over zeenatuur-ontwikkeling die het waard zijn om verteld en gehoord te worden.

Hoe verder met goed wadkenniswerk, en wie gaat dat betalen?

Vanuit een consortium van kennisinstituten waren we tussen 2011 en 2016 volop bezig om de bovenstaande visie in praktijk te brengen. In het door het Waddenfonds ondersteunde project 'Metawad' probeerden we voor het eerst een integratieve en Waddenzee-dekkende vorm van kennisverwerving uit. We onderzochten het wel en wee van vijf trekvogelsoorten van het wad (rotgans, lepelaar, rosse grutto, kanoet en drieteenstrandloper). Elk van deze soorten gebruikt de Waddenzee op een verschillende manier en stelt hele specifieke eisen aan haar leefomgeving. Omgekeerd geven de vogels dus aan hoe het met die specifieke leefomgevingen gaat. Daarnaast verbinden deze soorten het Nederlandse wad, wederom op per soort unieke manieren, met de rest van de wereld in een zogenoemd meta-ecosysteem. In 'Metawad' werden voor elk van deze soorten de levensgeschiedenissen van enkele duizenden individuen gevolgd, ook met hulp van het publiek, van geboorte tot dood.

We konden zo uitspraken doen over het welzijn van de populaties en over het belang van de Nederlandse Waddenzee voor deze soorten. Daarnaast keken we in detail naar de manieren waarop deze soorten de verschillende delen van de Waddenzee gebruikten. Door het grootschalig

volgen van veranderingen in status, verspreiding en gedrag (als het ware: “door de ogen”) van deze vogels, probeerden we te beschrijven hoe het Waddengebied veranderde als gevolg van beheeringrepen en natuurlijke processen. Tijdens de looptijd van ‘Metawad’ publiceerden we – naast een hele reeks *peer-reviewed* artikelen – tien nieuwsbrieven, en we sloten het project in 2016 af met een Oerol-symposium en de publicatie van de publieksboeken ‘Knooppunt Waddenzee’ en ‘Reisvogels’ (met een voorwoord van astronaut André Kuipers). Hieruit groeiden vervolgens de Oerol-voorstelling TRACKS en de kindervoorstelling KANOET, beide geproduceerd door de enthousiaste theatermakers van Pier21.

Het ‘Metawad’ team was enthousiast en geïnspireerd door de samenwerking met elkaar, met natuurbeheerders, met het publiek en met de overheden. We stonden, nu het zo goed draaide, te popelen om door te gaan met wat we best de basismonitoring van deze vijf kenmerkende wadvogelsoorten kunnen noemen. Het belang van dit werk werd ook officieel onderkend, en krachtig bevestigd, door een evaluatie-commissie. De in opdracht van het Waddenfonds door de Waddenacademie uitgevoerde evaluatie concludeerde in 2016: “Een excellent beheer van het unieke waddengebied kan niet zonder een excellente kennisinfrastructuur. De hoofddoelstellingen van het Waddenfonds kunnen alleen worden bereikt indien het fonds ook in de toekomst hierin blijft investeren.” Het ‘Metawad’ project kreeg van de commissie de allerhoogste lof.

Echter, het was uitgerekend ‘Metawad’, het werk dat voortbouwde op daarvoor al langjarig volgehouden waarnemingen, dat door desinteresse van het Waddenfonds en van de brede bestuurderskring eromheen, geen vervolg kreeg. Het Waddenfonds lijkt haar vierde doelstelling – die ik straks even in herinnering zal roepen – niet zo serieus te hebben genomen. Dus ligt dit werk nu grotendeels stil; en wordt een klein deel nog net met kunstgrepen volgehouden. In meetreeksen vallen zo onherstelbare gaten; en de in Metawad opgeleide experts zijn iets anders gaan doen. Binnen ‘Metawad’ volop met de knoppen van het beheer bezig, moesten de overgebleven wetenschappers zich na 2016 noodgedwongen terugtrekken

in de Ivoren Toren. De kennis-infrastructuur rond de Waddenzee en haar wadvogelpopulaties verzwakte waar we bij stonden.

Om te laten zien hoe gek dit is, en hoe verstandig de opstellers van allerlei verdragen zijn geweest, laat ik die verdragen zelf aan het woord. Als voorwaarde bij de erkenning van de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed wordt gesteld dat ‘Science and monitoring is essential for the future protection and management of the property. The research should ... extend knowledge on the integrity of the site through linking and partnerships covering the entire property.’ En in het Meerjarenprogramma Investeringskader Waddengebied staat: ‘Cruciaal voor verbetering van het ecosysteem van de Waddenzee is dat er meer kennis komt over het functioneren daarvan. Voor de komende vier jaar gaat het om het beantwoorden van prioritaire kennisvragen over de werking van het ecologisch systeem en het uitvoeren van de kennisagenda. Dit dient bij voorkeur gezamenlijk te gebeuren door kennisinstellingen, overheden en natuurbeheerders’ en ‘Ook dient in iedere aanvraag een deugdelijk monitoringsprogramma opgenomen te zijn. Vervolgprojecten kunnen dan hun voordeel doen met de opgedane ervaringen. Uiteindelijk is het doel om in 2026 een completer voedselweb op basis van getroffen herstelmaatregelen te hebben.’ In de conclusie, tenslotte, staat de ambitie dat we als Nederland ‘internationaal voorbeeld [zijn] op het gebied van duurzaamheid en het samenbrengen van educatie, onderzoek, ondernemerschap en beleving.’ Als klapper op de vuurpijl nog even de vierde hoofddoelstelling van het Waddenfonds: ‘Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het Waddengebied.’

Say no more? De financiering van waddenwetenschap is de laatste jaren snel dunner geworden. En het zal duidelijk zijn dat ik vind dat de verantwoordelijke bestuurders zich wel eens achter de oren mogen krabben. Blijft Noord-Nederland, met gerenommeerde instellingen als het Koninklijk NIOZ op Texel en de Rijksuniversiteit Groningen, voorópfopen als het gaat om de waddenwetenschap, en vooral, om de maatschappelijke toepassing daarvan? Gaan we de expertise en het

enthousiasme van honderden, misschien wel duizenden, geïnteresseerde waddenvrijwilligers weer aanjagen met slimme Appjes om hun waarnemingen te registreren en te duiden? Dat lukt alleen als deze negatieve trend nu vlot wordt omgebogen.

Wat daarvoor nodig is, lijkt eerst en vooral bestuurlijk besef dat actuele en onafhankelijke ecologische kennis van de Waddenzee zich werkelijk vertaalt in groei en versterking van tal van bestuurlijke doelen. Een rijkere Waddenzee voedt de regionale en lokale economie veel beter dan de ecologisch verarmde Waddenzee van nu. Ze draagt veel sterker bij aan kustveiligheid en aan de woon/werk/leefkwaliteit. Ze vergroot de bekendheid en reputatie van de Waddenregio dankzij veel hogere natuur- en recreatiewaarden. Met de vinger van de waddenwetenschap aan de pols van veranderingen in de Waddenzee leveren gebiedsinvesteringen meer op, hebben beheermaatregelen meer effect en wordt de situatie er beter op voor alles en iedereen op, in en om de Waddenzee.

De beeldspraak van de patiënt en de dokter

Ook volgens PRW, het Programma naar een Rijke Waddenzee (www.rijkewaddenzee.nl), valt er ten aanzien van de toestand en het beheer van de Nederlandse Waddenzee nog veel te verbeteren. Men stelt daar uiteraard niet de expliciete vragen, men beschrijft de ecologische problemen in bedekte termen. De overeenkomst van de Trilateral Wadden Sea Cooperation tussen Denemarken, Duitsland en Nederland is wat explicieter en formuleert de wens van de drie landen als volgt: 'to achieve, as far as possible, a natural and sustainable ecosystem in which natural processes proceed in an undisturbed way.'

De Nederlandse Waddenzee is na 150 jaar bedijking, intensieve visserij en delfstofwinning ecologisch gezien behoorlijk uitgewoond en beheerd als een soort kweekvijver voor garnalen en mossels. De tuimelaars die hier leefden zijn al bijna honderd jaar weg, en de populaties wadvogels en vissen zijn kleiner dan mogelijk zou zijn. Je zou kunnen zeggen dat de Waddenzee ziek is, en als we zelf ziek zijn dan willen we een dokter. Dan willen we geen kwakzalver, maar een goede dokter. Zo iemand die het herstel van de patiënt nauwlettend volgt en begeleidt.

Als waddenwetenschappers hebben we de ambitie om die rol te vervullen. Maar dat kunnen we pas als we ook daadwerkelijk in die rol worden gezet, met de al lang lopende meetreeksen zorgvuldig ingebed in systeem brede basismonitoring en beheer ingrepen gevolgd als kennisexperimenten.

Samenvatting

Goed onderzoek genereert spannende verhalen, en spannende verhalen genereren aandacht voor – in dit geval – ecologische ontwikkeling. Dat de ecologisch verarmde Waddenzee van nu weer een rijke kustzee wordt is een beleidsdoel. Het is zaak om er bewust voor te kiezen om onze Waddenzeenatuur terdege te willen doen kennen en begrijpen. Het wereldwijd toonaangevende Nederlandse onderzoek naar de ecologie van het wad, en van de trekvogels die van het wad gebruik maken, is een belangrijke drager van maatschappelijke acceptatie van een goed beschermd Waddengebied. Door veranderingen daarin door monitoring en experimenten te documenteren 'door de ogen' van kenmerkende wadvogelsoorten, dat 'peer reviewed' te publiceren en vervolgens te delen met het brede publiek via nieuwsbrieven, in leesbare en mooie boekjes en met theaterproducties, wordt het ontwikkelen van gezonde kustzee-natuur in de Waddenzee een maatschappijbreed, ja zelfs internationaal, avontuur (Fig. 3). Het is inmiddels al een Nederlands exportproduct.

In onze snel veranderende wereld, waarin de trekvogels van het wad kunnen fungeren als 'kanaries in de wereldwijde kolenmijn', is schreeuwend behoefte aan een duurzaam georganiseerde kennisinfrastructuur rond de Waddenzee; juist in Noord-Nederland, een landsdeel waar de kennissector best wat versterking kan gebruiken. Zodra het bestuurlijk de nodige ruimte krijgt, kan het Waddenfonds haar rol hierin herpakken. Want, om te weten hoe het wad er voor staat, is het niet genoeg om even over de dijk te kijken.

Figuur 3. Volgens mij vat deze foto samen hoe de huidige waddenwetenschap niet alleen helpt om de wadden te begrijpen, maar er ook voor zorgt dat waddenwerk op allerlei manieren internationale verbindingen bewerkstelligt. De kanoet op de voorgrond heeft vanwege de unieke combinatie aan kleurringen (in code heet de vogel 'Y4NNNP') niet alleen een verleden in harde meetgegevens, maar nu ook een meetbare toekomst. Op grond van waarnemingen zullen we erachter komen waar deze vogel in de loop van het jaar verblijft en hoe oud hij wordt. Onder de staart bungelt een draadje: de antenne van een op zijn rug geplakt mini-zendertje, dat in samenspraak met ontvangeropstellingen rond Richel en Griend de eerstkomende maanden zal verklappen waar Y4NNNP van seconde tot seconde doorbrengt, zo lang hij in de westelijke Waddenzee blijft (WATLAS systeem van NIOZ, actueel onderzoek door Allert Bijleveld). De kanoet wordt hier, najaar 2018, losgelaten door Selin Ersoy, een biologe van Georgische afkomst die in Turkije opgroeide. Haar handen drukken de zorg uit waarmee ze de vogel heeft omringd tijdens zijn korte verblijf in gevangenschap. Selin werkt, als promovendus aan de RUG, in het internationaal georiënteerde waddenonderzoeksteam van het NIOZ. De foto werd gemaakt door de Duitse bioloog Benjamin Gnep.

- Altenburg, W., Engelmoer, M., Mes, R. & Piersma, T. (1982). *Wintering waders on the Banc d'Arguin, Mauritania. Report of the Netherlands Ornithological Mauritanian Expedition 1980*. Leiden: Stichting Veth tot steun aan Waddenonderzoek.
- Blom, P. (2017) *Wat er op het spel staat*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Buiter, R., Govers, L., Piersma, T. & Metawad Team (2016). *Knooppunt Waddenzee*. Gorredijk: Bornmeer.
- Christianen, M.J.A., Middelburg, J.J., Holthuijsen, S.J., Jouta, J., Compton, T.J., van der Heide, T., Piersma, T., Sinninghe Damsté, J.S., van der Veer, H.W., Schouten, S. & Olff, H. (2017) Benthic primary producers are key to sustain the Wadden Sea food web: stable carbon isotope analysis at landscape scale. *Ecology* 98, 1498–1512.
- Compton, T.J., Holthuijsen, S., Koolhaas, A., Dekinga, A., ten Horn, J., Smith, J., Galama, Y., Brugge, M., van der Wal, D., van der Meer, J., van der Veer, H.W. & Piersma, T. (2013). Distinctly variable mudscapes: Distribution gradients of intertidal macrofauna across the Dutch Wadden Sea. *Journal of Sea Research* 82, 103–116.
- Compton, T.J., Bodnar, W., Koolhaas, A., Dekinga, A., Holthuijsen, S., ten Horn, J., McSweeney, N., van Gils, J.A. & Piersma, T. (2016) Burrowing behavior of a deposit feeding bivalve predicts change in intertidal ecosystem change. *Frontiers in Ecology and Evolution* 4, 19.
- de Goeij, P., Luttikhuisen, P.C., van der Meer, J., & Piersma, T. (2001). Facilitation on an intertidal mudflat: the effect of siphon nipping by flatfish on burying depth of the bivalve *Macoma balthica*. *Oecologia*, 126, 500–506.
- Jouta, J., de Goeij, P., Lok, T., Velilla, E., Camphuysen, C.J., Leopold, M., van der Veer, H.W., Olff, H., Overdijk, O. & Piersma, T. (2018) Unexpected dietary preferences of Eurasian Spoonbills in the Dutch Wadden Sea: spoonbills mainly feed on small fish not shrimp. *Journal of Ornithology* 159, 839–849.
- Oudman, T., de Goeij, P., Piersma, T. & Lok, T. (2017) Colony-breeding Eurasian Spoonbills in The Netherlands: local limits to population growth with expansion into new areas. *Ardea* 105, 113–124.

Hoofdstuk 4

- Oudman, T & Piersma, T. (2018) *De Ontsnapping van de Natuur. Een Nieuwe Kijk op Kennis*. Amsterdam: Athenaeum.
- Rakhimberdiev, E., Duijns, S., Karagicheva, J., Camphuysen, C.J., VRS Castricum, Dekinga, A., Dekker, R., Gavrilov, A., ten Horn, J., Jukema, J., Saveliev, A., Soloviev, M., Tibbitts, T.L. van Gils, J.A. & Piersma, T. (2018) Food abundance at refuelling sites can mitigate Arctic warming effects on a migratory bird. *Nature Communications* 9, 4263.
- Smit, T., Zijlstra, A., Krist, F., Rijpma, J. & Hoeksema, R. (red.) 2019. *Basismonitoring Wadden. Wadden in Beeld 2018. Signalen vanuit het Beheer*. Leeuwarden: Kernteam Basismonitoring van de Samenwerkingsagenda Beheer Waddenzee (www.waddenzee.nl).
- van de Kam, J., Ens, B.J., Piersma, T., & Zwarts, L. (1999). *Ecologische Atlas van de Nederlandse Wadvogels*. Haarlem: Schuyt & Co.
- van de Kam, J., Jonkers, B. & Piersma, T. (2016). *Reisvogels. Ode aan de Vogels die Plaatsen en Mensen Wereldwijd Verbinden*. Gorredijk: Bornmeer.
- http://waddenfonds.org/website/user_content/1/documents/Jaarverslag2017.pdf
- <http://www.investeringskaderwaddengebied.nl/wp-content/uploads/2018/03/Investeringskader-Waddengebied-MJP-72-paginas.pdf>
- <http://www.waddensea-secretariat.org/sites/default/files/world-heritage-strategy-2020-update-2017.pdf>
- https://decorrespondent.nl/10384/de-wetenschap-is-geen-mening-en-geen-absolute-waarheid-maar-wat-is-het-dan-wel/4594753949456-47997984?mc_cid=4687aa1978&mc_eid=e048bdbb77

Daar in het waddengebied, een plek als geen ander op aarde, habitat voor duizenden soorten planten en dieren. Daar waar 10 miljoen trekvogels rust en voedsel vinden in het grootste getijdensysteem ter wereld. Een plek waar de biodiversiteit van de gehele wereld afhankelijk van is. Daar huist ook de kokkel, een tweekleppig weekdier. Bestempeld met het keurmerk Waddengoud. Een ziltige, niet te versmaden delicatessie te vinden in de slikgebieden van het wad.

In Nederland is de consumptie van kokkels minder gangbaar dan het eten van de mossel of de oester. De kokkel met zijn dik geribbelde hartvormige schelp is echter een veelzijdige vriend op elk waddenmenu naast bijvoorbeeld Texels lam. In Spanje zie je de kokkel verdwijnen in de paella. In Frankrijk en Engeland worden ze vaak besprenkeld met wat azijn. Eet ze vooral vers en kook de kokkels in de schelp. De kokkel is een mooi alternatief voor de veel prijziger vongole uit Italië. En zeker niet minder qua smaak. Ze zijn in het seizoen van september tot en met juni.

Kokkelvisserij is een meer dan duizend jaar oude ambacht. De kokkelaars schuiven de kokkels met een hark in een net die aan beugels vastzit. Begin jaren vijftig ontstond de mechanische kokkelvisserij, waarbij de kokkel vooral als exportproduct werd doorgezet naar landen als Spanje en Portugal. Sinds 2005 is deze vorm van kokkelvisserij verboden, omdat het niet past binnen het uitgangspunt van ecologisch duurzame economische ontwikkelingen van de Waddenzee. Nu zijn het de handkokkelaars die 5% van het bestand aan kokkels mogen opvissen in de gebieden met de hoogste dichtheden. Zo kan de mens en de vogel blijven genieten van deze heerlijke schelp.

Ga eens mee met een waddenexcursie en hark je eigen kokkels bij elkaar. Ze leven zo'n 5 cm onder het zand. De schelpdieren van zo'n 6 cm breed en 5 cm hoog hebben twee buisjes die net boven het zand uitsteken en waar op een slimme manier gebruik van wordt gemaakt. Het voedsel wat in het water zit, wordt door de ene buis naar binnen gezogen. Voor de afvalverwijdering wordt de andere buis gebruikt. Belangrijk is dat je de kokkels goed wast, zodat al het zand uit de schelpen gaat. Doe dit door ze

goed te spoelen en ze een dag in koud water met een klein beetje zout en een handje paneermeel te leggen. Zo spugen de kokkels het zand uit en worden ze mooi schoon. Gooi kapotte en hele zware schelpen meteen weg. Schelpen die al openstaan even tikken op het aanrechtblad. Als deze zich weer sluiten, zijn ze nog geschikt voor consumptie.

Nu we ze toch al schoongewassen hebben, kunnen we net zo goed een mooi gerecht met deze mooie schelpen bereiden. In dit recept combineren we ze met zeekraal, nog zo'n klassieker uit het waddengebied.

Margot Eenhoorn

culinair expert

Kokkels met zeekraal en srirachi-aioli

Voor 2 personen

Ingrediënten voor de kokkels

- 500 gram kokkels, goed gewassen
- 2 teentjes knoflook, fijngehakt
- 200 gram sjalotjes, fijngesneden
- ½ eetlepel kerriepoeder
- ½ eetlepel venkelzaad
- 30 gram boter
- 20 gram olijfolie
- 1 eetlepel verse dille
- 70 milliliter witte wijn
- 3 eetlepels creme fraiche
- 100 gr zeekraal
- 150 gram venkel, in dunne ringen gesneden
- 1 pruimtomaat, in blokjes gesneden
- Sap van een halve citroen

Ingrediënten voor de sriracha-aioli

- 250 gram mayonaise
- 25 gram chilisaus (sweet)
- 50 gram sriracha
- 25 gram crème fraîche
- ½ eetlepel mirin (rijstwijn)
- 1 teen knoflook, geperst
- 1 eetlepel limoensap

Bereidingswijze

Meng voor de aioli alle ingrediënten met elkaar. Zet afgedekt in de koelkast.

Kook eerst de kokkels. Voeg 2 dl water toe aan een grote pan. Breng aan de kook. Voeg nu de kokkels toe, doe de deksel op de pan en laat 5 minuten koken. Schud de pan af en toe even heen en weer, zodat de kokkels allemaal genoeg hitte krijgen. Giet de kokkels af met daaronder een bak en zet apart. Bewaar het kookvocht.

Voor de saus zet je een pan op het vuur met anti aanbak laag. Zorg dat je alle ingrediënten gesneden hebt, zodat je alle aandacht hebt om de saus te maken. Doe de boter in de pan en fruit hier de sjalot en knoflook in tot deze glazig zijn. Voeg nu de kerriepoeder, het venkelzaad, de venkel en de tomaat toe en verhit nog eens 5 minuten door op middelhoog vuur, zodat alle smaken goed loskomen. Blus af met de witte wijn en 50 milliliter van het kookvocht van de kokkels. Kook de saus tot de helft in. Roer nu de crème fraîche erdoorheen en breng op smaak met het citroensap.

Doe, als de saus klaar is, de kokkels bij de saus samen met de zeekraal. Doe de deksel op de pan en laat nog eens anderhalve minuut pruttelen, zodat de zeekraal en de kokkels mooi warm en gaar zijn.

Doe de kokkels in een diep bord en strooi de dille erover. Serveer met de sriracha aioli en een zuurdesembaguette of voeg gekookte Friese opperdoezer ronde toe voor extra vulling.

De roots van **Margot Eenhoorn** (1975) zijn stevig verankerd op het Waddeneiland Schiermonnikoog. Verknocht aan alles wat te maken heeft met eten en een hart voor schrijven. Als chef gewerkt op verschillende locaties in Utrecht. Voorkeur voor farm to table, dus groot voorstander van al het lekkers wat uit de buurt komt. Inmiddels op logistiek en communicatief niveau werkzaam bij een mise en place bedrijf voor de horeca.

Naar een nieuw verbond tussen Waddenkust en Wadden- zee

Geert de Vries

Geert de Vries (1973) is expert ruimtelijke kwaliteit & gebieds-ontwikkeling. Geert, opgeleid als ontwerper aan de Hogeschool Larenstein en de Academie van Bouwkunst, was als bewaker van de integraliteit en expert ruimtelijke kwaliteit langdurig betrokken bij het project Ruimte voor de Waal – Nijmegen, de Pilot Meer-laagsveiligheid Marken en de Hanzelijn tussen Lelystad en Zwolle. Op het moment werkt hij aan de transformatie van de onbedijkte Maas naar een bedijkte rivier.

Denkend aan de Wadden bekruipt mij het 'dijken' gevoel. Het is ontstaan toen mijn ouders vroeger met enige regelmaat vanuit Leeuwarden via Oudebildtzijl naar Zwarte Haan reden alwaar ik samen met mijn broer rollebollend door de schapenkeutels de monumentale en hoge zeedijk afrolde.

Toen vertelden mijn ouders ook het verhaal over het ontstaan van de dromer-, slaper- en wachterdijken. Belangrijk, want als we met de auto via een coupure de dijk passeerden bleek daar geen zee achter te zitten maar eindeloos bouwland met piepers. Vreemd vonden we dat. Wel dijken, geen zee.

En natuurlijk staat de ongekennde weidsheid gebeiteld in mijn herinneringen. Het waddengebied kent een weidsheid die in ons land nog maar sporadisch te vinden is. Weidse gebieden roepen iets in herinnering wat moeilijk onder woorden valt te brengen, maar wat je wel onmiskenbaar ervaart en onthoudt...

Wel veiligheid, geen vermaak

Andere associaties met de Wadden zijn eindeloze bouwakkers, drooggevalen zandplaten met zeehonden en de honderden meters brede zandstranden van de Waddeneilanden.

Deze laatste twee associaties hebben ook de vele toeristen die de Waddeneilanden als bestemming hebben. De Waddenkust van Friesland en Groningen slaan zij over. De 'hoogtepunten en beleving' van de kust waar iedereen tegenwoordig naar op zoek is, zijn hier schaars en onbekend voor het grote publiek. En onbekend maakt onbemind.

De Waddenkust is een doorgangsgebied in plaats van een gebied om te verblijven. Enkele markante overgangen van land naar zee over de ruim 160 km lange kustzone zijn er wel. Het havenstadje Harlingen, Zwarte Haan, de pier van Holwerd, vissershaven Lauwersoog, de buitendijkse getijdenhaven bij Noordpolderzijl, de Sluis bij Termunterzijl, de Punt van Reide en de Kiekkaaste bij Nieuw Termunterzijl. Zij liggen echter te ver uit elkaar en zijn te klein en subtiel om het kustgebied van de Wadden voldoende attractiewaarde te geven.

Het 'dijken' gevoel (foto Nika Schreurs).

De monumentale edoch monotone zeedijk bij Noordpolderzijl.

Waterveiligheid in de vorm van steeds hoger wordende zeedijken, verkleinen van risico's (kustlijnverkorting, zo weinig mogelijk civiele kunstwerken in de dijk) en grootschalige akkerbouw hebben hier prioriteit. Daarmee zijn er nog maar weinig directe verbindingen met de dynamische Waddenzee overgebleven. Een veilige kust vergroot daarmee de 'kloof' tussen land en Waddenzee. Wel veiligheid, geen vermaak...

In potentie heeft het kustgebied van Noord-Nederland door zijn ontstaansgeschiedenis veel te bieden. Het getijdensysteem en natuurwaarden van de Waddenzee. De oude dijken. De rust, schone lucht, de overweldigende weidsheid en donkerte in de nacht. De gave historisch terp-, en vissersdorpjes en een uitgebreid maar onbenut recreatief stelsel van oude kreeklopen, vaarten en kanalen.

Landverovering op de Waddenzee

Over de ontstaansgeschiedenis van het Waddengebied zijn vele boeken geschreven. De eerste bewoners maakten dankbaar gebruik van de natuurlijke omstandigheden. De grond was vruchtbaar en de nabije zee leverde vis en schelpdieren. Om zich tegen de zee te beschermen wierpen men kleine woonheuvels op, beter bekend als terpen en wierden. In Friesland en Groningen liggen nu nog ongeveer 2000 terpen. Een scherpe overgang tussen land, kwelders en het wad was niet duidelijk aanwezig.

Vanaf omstreeks de 10e eeuw na Christus werden de eerste serieuze dijken opgeworpen. Daarbij ging het niet alleen om het beschermen van het land maar ook om de uitgestrekte kwelders in te polderen (de Middellzee was in de 14e eeuw al voor het overgrote deel teruggewonnen op de zee). Daarbij werd de dijk steeds verder zeewaarts gelegd, waarbij een uitgebreid stelsel van dijken ontstond waarvan de primaire waterkerende functie is vervallen en die nu bekend staan als de 'dromer- en slaperdijken'. Oude kernen zoals Holwerd, Warffum en Uithuizermeeden kwamen door het proces van land aanwinnen en bedijken steeds verder van de zee te liggen. Het land aanwinnen is overigens lang doorgegaan en pas in 1988 gestopt.

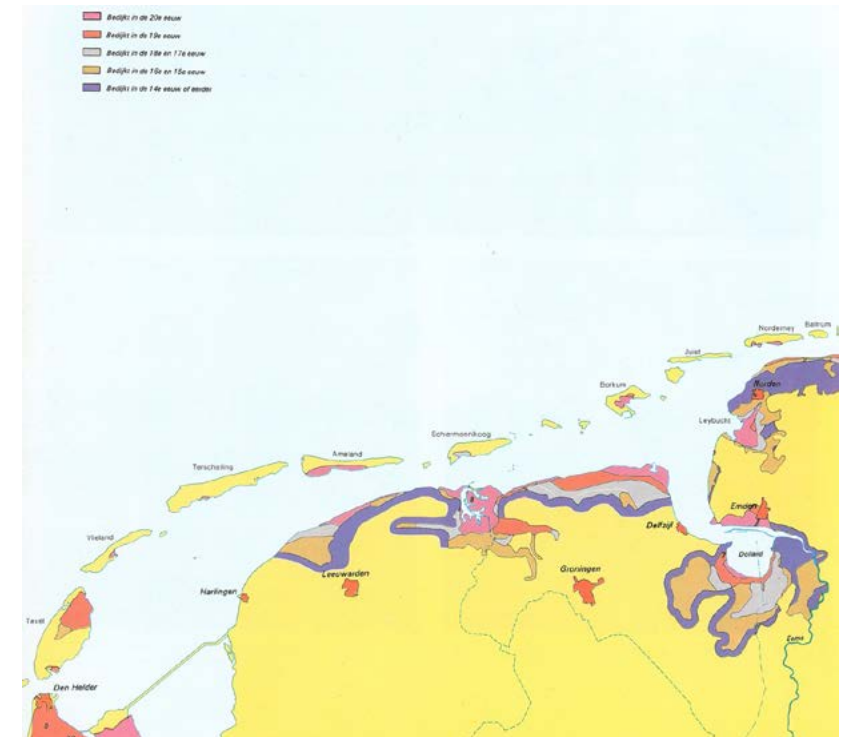
In de 20^e eeuw is de lengte van de primaire waterkering (Wakerdijken) in het kader van de Deltawerken verkort met o.a. het afsluiten van de Lauwerszee in 1961 en werden (uitwaters)sluizen, zoals bij Noorderpolderzijl gesloten i.v.m. de waterveiligheid. Vissersdorpen zoals Wierum, Moddergat en de Zoutkamp verloren hun economische levensader. Veel vissersboten uit deze voormalige vissersdorpen hebben nu Lauwersoog als thuishaven.

De uitdagingen van de waddenkust

Er zijn verschillende scenario's voor de zeespiegelstijging die de komende decennia verwacht wordt. Feit is dat de aarde opwarmt en de ijskappen versneld smelten. De bandbreedte voor de zeespiegelstijging in Nederland voor 2100 ligt tussen de één meter en in het slechtste geval circa drie meter. En tel daar de bodemdaling nog bij op, mede door de gaswinning in Groningen. Aan de ene kant van de dijk daalt de bodem dus steeds verder, aan de andere kant kruipt de zeespiegel bij de dijk omhoog. Het lijkt mij evident om nu in te zetten op alternatieve waterveiligheidsstrategieën buiten verhoging en versterking van de zeedijken. Immers, hoe hoger de waterkering, hoe groter de schade en overlast bij een eventuele doorbraak. Geen alsmat hogere waterkeringen, maar zoeken naar een breder waterkerend landschap met brakwatergebieden waarmee we meebewegen met de zeespiegel.

Een ander belangrijk punt is de verzilting, mede door het stijgende verschil tussen grondwaterstand binnendijks en de zeespiegel buitendijks. Het zoute grondwater ligt op een aantal plekken al op 1 m onder maaiveld. Ook periodes van droogte zoals in 2018 nemen toe. Zoet water wordt moeilijker beschikbaar, de opbrengsten van de landbouw zullen afnemen. Juist op de vruchtbare grond langs de Waddenkust komt veel akkerbouw (met name aardappelteelt) voor. We moeten gaan werken aan een robuust landgebruik door de landbouw met een watersysteem dat anticipeert op verzilting. Het verder stimuleren van de teelt van zoutminnende langbouwgewassen zoals zeekeel, zeekeel, zilte rucola en strandbiet is daarbij één van de oplossingen.

Naast het vergroten van de biodiversiteit in het gebied door zoutminnende landbouw biedt (op)nieuw direct contact tussen zee en land kansen voor de biodiversiteit. Vismigratie (glasaal en driedoornige stekelbaars) is gebaat bij een doorgang naar de binnenwateren.

Figuur 1. Bedijkingen vanaf de 14e eeuw. Uit: Waddenzee; natuurgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken, Waddenvereniging en Natuurmonumenten, 1976

Boven: Beschikbaarheid van zoet water is een probleem voor de landbouw en wordt aangevoerd vanuit het Van Starckenborgh-, Eemskanaal.

Rechts: Het havenplaatsje Greetsiel, verbonden met de baai Leybucht. Toerisme en de visserij vormen de belangrijke inkomsten voor de plaatselijke bewoners.

Uit: Waddenzee; natuurgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken, Waddenvereniging en Natuurmonumenten, 1976.

Zie ook figuur 1 waarin rechtsboven Leybucht is gelegen.

Het benutten van het toeristisch potentieel van en naar de Waddeneilanden biedt een enorme kans voor zowel bewoners als bedrijven. Het toerisme in Nederland neemt tot verder 2030 toe. Men verwacht een groei van 18 miljoen (2017) naar 29 miljoen (bron, Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen). Waarbij de toeristen zoeken naar 'authentieke ervaringen'. En die 'authentieke ervaringen' heeft de kust van de Wadden in potentie meer dan voldoende. Versterken van het toerisme biedt kansen om de krimp, vergrijzing en het verdwijnen van voorzieningen een halt toe te roepen. Naast toerisme biedt ook duurzame energie kansen. We zitten volop in de energietransitie en als iets aanwezig is in het Waddengebied dan is het wind. Een gerichte strategie voor het plaatsen van windmolens in clusters (zie adviezen regie college waddengebied) en enkele specifieke kernen daarbuiten, benut de windpotentie met behoud van 'gevoel' van weidsheid.

Initiatieven, pilots en bestaande ontwikkelingen

De diverse uitdagingen en kansen vragen om een (her)nieuw verbond tussen Waddenkust en Waddenzee. Waarbij alle relevante en urgente opgaven in samenhang worden bekeken. Benut daarbij grensoverschrijdende voorbeelden met bijzondere kwaliteiten zoals het aan de Leybocht gelegen Greetsiel (in het nabijgelegen Ost Friesland) en de Halligen in het noordelijk deel van de Duitse Waddenzee. Maar benut ook plannen die in het recente verleden voor het kustgebied zijn ontwikkeld. In het oog springend zijn: 'Wadland' met als motor voor ontwikkeling het getijdensysteem van de Waddenzee en daarmee ontwikkelingen van Wadland als unieke landstreek. Winnaar van de EO Wijersprijsvraag 1998.

Het versterken van de Waddendijk door ook het voor- en achterland te herontwikkelen tot een nieuw 'hoogwaterlandschap'. Voorstel van bureau LINT in opdracht van Het college van Rijksadviseurs in het kader van kustversteving en natuurontwikkeling.

'Holwerd aan Zee', een project initiatief van vier bewoners door met een vaarverbinding en sluis Holwerd met de Waddenzee verbinden. De financiering is bijna rond.

In het kader van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) is voor de Eemsdelta onder het motto 'Natuurkracht' een perspectief ontwikkeld waarin

grootschalige opgaven op het gebied van energie, klimaat en industrie samengaan met de bijzondere landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten. De provincie Groningen heeft samen met het waterschap Noorderzijlvest een nieuwe soort dijk ontwikkeld, 'de Dubbele Dijk'. Bij het ontwikkelen van deze duurzame dijk is rekening gehouden met de stijging van de zeespiegel. De Dubbele Dijk is niet alleen goed voor de waterveiligheid, maar ook voor de natuur, landbouw en recreatie. De uitvoering is gestart. Het Hoogwaterbeschermingsprogramma: als een dijk eenmaal in het HWBP is opgenomen, is er financiering voor de waterveiligheid. De kans voor het volgende dijktraject in het noorden is om met deze financiering een gezamenlijke doordachte koers voor de komende 50 jaar te bepalen.

Kortom, een nieuw verbond tussen Waddenzee en waddenkust moet ruimte bieden aan een dynamisch en waterkerend Wadlandschap.

Het initiatief Holwerd aan zee. Bron: bureau Harro

Wadland: winnaar EO-Wijersprijsvraag 1998. Bron: Arjan Klok e.a.

Ruimte voor de Waddenkust; naar een waterkerende en dynamische Waddenlandschap

Het bestaande historisch gegroeide stelsel van de dromer, slaper en wakerdijken vormt de basis voor een waterkerend en attractief dynamisch Waddenlandschap in een brede zone langs de kust (zie figuur 2). De gebieden tussen de slaper en huidige wakerdijken gaan samen met de buitendijkse kwelders een nieuw verbond tussen zee en land vormen. Het levert voor noord Nederland een robuust en aantrekkelijk landschap op en zal op de lange termijn vergelijkbaar zijn met de duinzones aan de Noordzee. Het is adaptief, attractief en biedt de noodzakelijke hoogwaterbescherming waarmee het anticipeert op de verwachte zeespiegelstijging in de 21ste eeuw.

Het dynamische Waddenlandschap

Tussen de slaper en dromerdijk (zie figuur 4) ontstaan brakwatergebieden die afhankelijk van de lokale kenmerken en maatschappelijke opgave specifiek worden ingericht. Krimp wordt ingezet om specifieke zones op termijn 'vrij' te spelen.

Over de gehele kustlengte ontstaan extensieve landbouwzones met ruimte voor de teelt van zoutminnende en tolerante gewassen zoals zee kraal, lamsoor en graangewassen zoals spelt en wellicht het kweken van zeevis en schelpdieren (zie figuur 3).

In een aantal zones zoals bij het Bildt, Lauwersmeer, Pieterburen, Eemshaven en Punt van Reide is ruimte voor beperkte dynamiek van het getijde wat goed is voor natuur- en foerageergebied voor trek- en broedvogels in combinatie met grondstoffenwinning en rijping van klei voor dijkversterkingen. Daarbij kunnen we gaan uitzoeken met welke inundatiefrequentie de ophoging van het maaiveld weer plaats kan vinden zodat op een aantal gebieden de bodem weer stijgt in plaats van daalt. Ten behoeve van het versterken (niet verhogen) van dijken is hier ook plek voor brakke moeraszones en ondiepe plassen.

De markante plekken Zwarte Haan (en daarmee Franeker), Holwerd en Noordpolderzijl (en daarmee Warffum) krijgen met sluizen (weer) een verbinding tussen zee en achterland en worden aantrekkelijke pleisterplaatsen op de grens van zout en zoet. Door dit (her)nieuwde verbond met de Waddenzee verbetert de leefbaarheid; aantrekkelijk voor meerdaags toerisme en het bestendigen van het voorzieningenniveau. Enkele solitaire windmolens buiten de clusters (Harlingen, Lauwersoog, Eemshaven & Delfzijl) bij Zwarte Haan, Holwerd en Noordpolderzijl vergroten te oriëntatie vanuit zee en achterland waarbij de bewoners profiteren van de opbrengsten.

De weidsheid blijft een uniek te koesteren kenmerk van het Wadlandschap. Want waar kan je de horizon nog ervaren als een lange ononderbroken lijn.

Het waterkerende Waddenlandschap

Bij een opvolging van een stelsel van dromer, slaper en wakerdijken ontstaan compartimenten achter de primaire kering (wakerdijk) die samen met de buitendijkse gelegen kwelders zorgen voor de benodigde waterveiligheid. In extreme situaties fungeren de compartimenteringszones tussen het stelsel van dijken als zogenaamde golfbrekers. Dit levert vervolgens ook tijdwinst op, voordat achterland overstroomt. In deze compartimenten geldt 'het wonen op de terp, tenzij' beleid. Nieuw

Figuur 2. Naar een waterkerende en dynamische Waddenlandschap aan de Noord-Nederlandse kust. Aan de basis staat het historisch gegroeide stelsel van dromer-, slaper- en wakerdijken.

109

opgeworpen terpen (in navolging van de nieuwe terpen in de Overdiepse polder) op de hoge kwelderwallen zorgen voor veilige woongebieden (zie figuur 4). We krijgen daarmee de Nederlandse equivalent van de Halligen. Op de plekken waar het stelsel van slaper- en wakerdijken ontbreekt of nog niet volledig is (zoals bijvoorbeeld op het traject Harlingen – Zwarte Haan en Eemshaven – Delfzijl) introduceren we op termijn dit systeem om zo het brede waterkerende Waddenlandschap te complementeren.

Ruimte voor de Waddenkust

Hoe kunnen we deze grootschalige transformatie naar een waterkerende en dynamische Waddenlandschap starten? Ruimte voor de Rivier heeft ons geleerd dat waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit goed samengaan. Gebieden zijn niet alleen veiliger geworden, maar ook ecologisch, en landschappelijk ontwikkeld en hiermee katalysator gebleken voor recreatie en toerisme. Innovatie en een divers gebruik levert ruimtelijke kwaliteit op met hoge maatschappelijke waarde zoals Ruimte voor de Waal in Nijmegen, de Ontpoldering van de Noordwaard en rivierverruiming Overdiepse Polder.

Het programma ‘Ruimte voor de Waddenkust’ wordt een nieuw uitvoeringsprogramma met een minimale looptijd van 50 jaar dat voortkomt uit de Gebiedsagenda Wadden 2050. Rijk, provincies, waterschappen en bewoners en bedrijven nemen hieraan deel. Met het nieuwe ‘bestuurlijke overleg wadengebied’ wordt de belangrijke belofte gedaan om de samenwerking structureel te verbeteren.

Om de kust te laten meegroeien met de zeespiegelstijging is waterveiligheid een belangrijke financieringsmotor. Maar, zoals beschreven in voorgaande paragrafen, juist vanuit de brede blik op dit gebied en het koppelen van de diverse urgente opgaven ontstaat een robuuste en in stappen te financieren oplossing. Het maakt de waddenkust weer aantrekkelijk door het hernieuwd verbond met de Waddenzee die het verdient!

Met dank aan Rinse Joustra, Maaike Rimmelzwaan en Goswin van Staveren, allen werkzaam bij Infram.

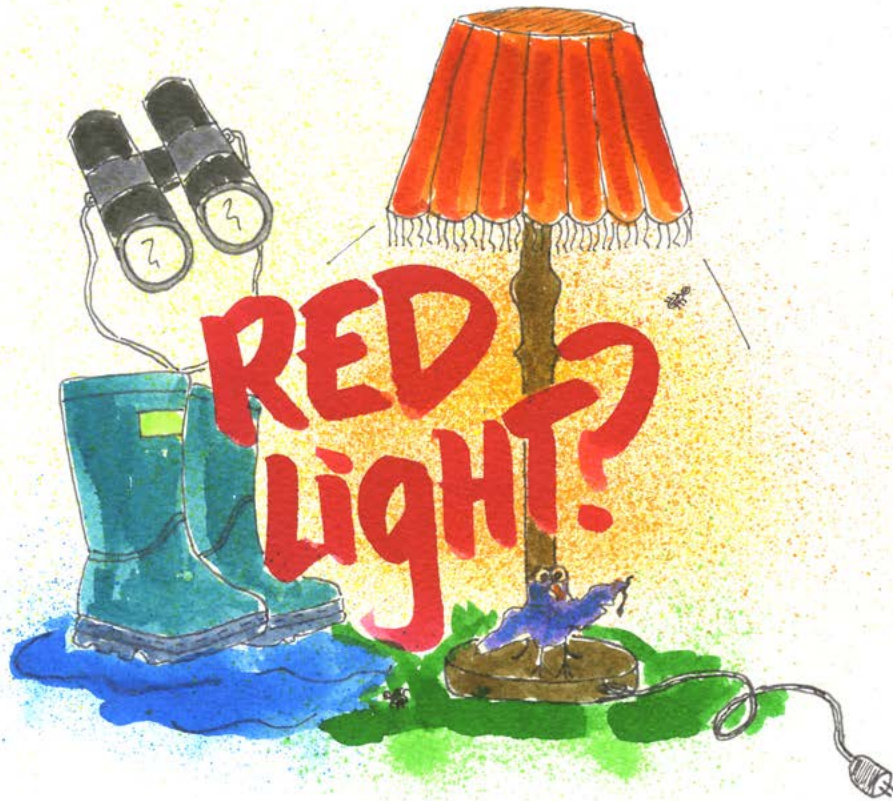
Wadland, winnaar EO Wijers prijsvraag 1998, Arjan Klok e.a.
Zeedijken in het noorden; Mythes en feiten over 2000 jaar
kustbescherming. Fokko Bosker 2008
S. Groebe en G. de Vries, Nederland indelen in drie veiligheidsniveaus,
een pleidooi voor een fijnmazige compartimentering, De Ingenieur 19
(2008) 65
Landschappen rondom de Zuiderzee, Piet Kelder, 1984.
Het voordeel eener dubbele defensie; Verkenning van nadere
Compartimentering van dijkringgebieden, Deltares, 2008
Waddenzee; natuurgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken,
Waddenvereniging en Natuurmonumenten, 1976
De laatste wildernis; Robert Macfarlane, 2007

Van de Wallen naar de Wadden?

Een nuchtere kijk op toerisme
in het Waddengebied

Gert-Jan Hospers

Gert-Jan Hospers (1974) is bijzonder hoogleraar Transitie in Stad en Regio aan de Radboud Universiteit en economisch geograaf aan de Universiteit Twente. Daarnaast is hij directeur van Stichting Stad en Regio. Hospers heeft diverse populair-wetenschappelijke boeken geschreven, waaronder *Zee+land: de kracht van kustregio's* (Den Boer/De Ruiter, 2014).

‘Eerste Nationale Toerisme Top: van de Wallen naar de Wadden’, kopte het *Dagblad van het Noorden* op 10 oktober 2018. Het artikel verscheen naar aanleiding van een groots opgezette landelijke conferentie over de sterke toename van het aantal toeristen in ons land. Met name Amsterdam wordt overspoeld – daar dreigt zelfs ‘overtourisme’: de bezoekersstroom is zo hoog dat de stad het niet meer aankan. Op de Nationale Toerisme Top werd het spreiden van toeristen over Nederland bediscussieerd als maatregel om Amsterdam te ontlasten. Ook het Waddengebied kan daarvan profiteren, zo was de teneur van het krantenartikel. Vooral de Chinese toerist zou kansrijk zijn, want ‘als je eenmaal op de route ligt, dan komen ze allemaal’. Al eerder gaf onderzoeker Chris Seijger zijn essay voor de Waddenacademie uit 2016 de prikkelende titel mee ‘Wat als alle Chinezen eenmaal in hun leven het Waddengebied willen bezoeken?’. Bij een deel van de inwoners in de Waddenregio is dan ook het schrikbeeld ontstaan dat hun leefomgeving een tweede Amsterdam of Giethoorn wordt. Het thema blijft de gemoederen maar bezighouden. Hieronder vier overwegingen over toerisme in het Waddengebied die oproepen tot kalmte en realiteitszin.

Voor de Wadden is toerisme belangrijker dan menigeen denkt

Vooropgesteld: toerisme is *booming*. Wereldwijd groeit het aantal vakantiegangers en het einde van die opmars is nog lang niet in zicht. Bovendien gaan we met z’n allen steeds vaker en verder weg. Van die groei profiteren vooral toeristisch aantrekkelijk bestemmingen. Kustgebieden hebben daarbij een streepje voor, omdat ‘zon, zee en zand’ meteen een vakantiegevoel oproepen.

Wat schiet het Waddengebied eigenlijk op met toerisme? Allereerst is het een belangrijke werkgever en inkomstenbron. Niet alleen de horeca profiteert van de bezoekers, maar ook het mkb. Denk aan bakkers die brood leveren aan hotels, bouwbedrijven die accommodaties renoveren, zzp’ers die websites voor B&B’s ontwerpen en uitzendbureaus die tijdelijk personeel voor evenementen regelen. Daar komt bij dat toerisme kansen biedt voor mbo-personeel en mensen die een eigen bedrijf willen starten. Ook niet onbelangrijk: toerisme is plaatsgebonden – anders dan

productiewerk kan een baan in deze branche niet zomaar naar elders worden verplaatst. Het belang van toerisme voor de Wadden blijkt ook uit de cijfers (Basismonitoring Wadden, 2019). Tussen 2012 en 2017 nam de werkgelegenheid in de Waddenregio als geheel af. Maar in diezelfde periode liet de toeristische sector een stijging van vijf procent zien. Zeker op de eilanden is toerisme een stabiele bron van werk: ondanks de nasleep van de crisis nam het aantal banen met vier procent toe.

Het belang van toerisme gaat verder dan de regionale economie.

Ondernemers en werknemers in de vrijetijdsbranche zijn naast ‘verkopers van emotie’ ook ambassadeurs. Ze laten hun gasten iets moois beleven, geven de bestemming een gezicht en worden daarmee figuranten in de herinneringen van vakantiegangers aan hun verblijf (‘weet je nog, de tip van die aardige ober om naar het Theemuseum in Houwerzijl te gaan’). Niet voor niets baseren veel mensen het beeld dat ze van een gebied hebben op ervaringen die ze er eerder als toerist hebben opgedaan. Een positief toeristisch imago vergroot de aantrekkelijkheid van de streek voor nieuwkomers. Dat is interessant, zeker in het licht van de bevolkingskrimp waarmee het Waddengebied al jaren te maken heeft. Over krimp gesproken: dankzij het medegebruik door toeristen kunnen sommige voorzieningen (denk aan supermarkten en horecagelegenheden) voor dorpingen in stand blijven (Hospers, 2014).

Zo bezien levert de toeristische sector een grote bijdrage aan het regionale wel en wee. Alle reden daarom om de branche nauw te betrekken bij discussies over de toekomst van het gebied. Zeker voor de Wadden geldt dat toerisme belangrijker is dan menig een denkt.

De Wadden zijn uniek, maar de wereld heeft meer unieke plekken

Welke plek bezoek je in je vrije tijd het liefst: het platteland, de kust of een stadspark? Deze vraag stelden psychologen twee jaar op rij aan 2750 Engelsen (Coughlan, 2012). De uitkomst? Een uitstapje naar de kust stond bij de meerderheid op één. Het intrigerende was dat het niet uitmaakte hoe oud de respondenten waren en waar in Engeland ze woonden. Volgens de onderzoekers hebben mensen een aangeboren liefde voor de kust.

Geografen als Tuan en Wilson verbaast dat niets. Zij stellen dat ieder mens een oerbeleving bij de kust heeft. Want aan zee beleef je de natuur in volle glorie, zeker als de wind hard waait, de zon fel schijnt en de golven hoog opspatten. Als overgangsgebied tussen zee en land maakt de kust mensen bovendien nieuwsgierig. Onze blik wordt als het ware naar de bewegende zee getrokken, terwijl we het water horen ruisen en de zilte geur ervan opsnuiven. Het ‘zeeschap’ biedt de mens een universele en zintuiglijke totaalervaring.

De Wadden zijn niet zomaar een kustgebied, ze hebben nog een troef: de getijden. Eb en vloed en de dynamische natuur die daarbij hoort geven het landschap iets extra’s. De ruimte, openheid, flora en fauna en het nachtelijk duister worden hoog gewaardeerd. Uit de Greenmapper/Hotspotmonitor – een online platform en tool om de natuurbeleving van mensen in kaart te brengen – blijkt dat de Waddenzee vergeleken met andere Nederlandse natuurgebieden zelfs de meest diepe gevoelens oproept (Davis et al., 2016). Mensen gebruiken termen als ‘onbetaalbaar’, ‘puur’ en ‘kwetsbaar’ om de Wadden te omschrijven of hebben het over de ‘verbondenheid met de natuur’ die ze er voelen. Voeg daarbij het feit dat het Waddengebied een boeiende geschiedenis heeft – ooit geweten dat het in de vroege middeleeuwen de dichtstbevolkte regio van Europa was (Egberts, 2016)? – en we mogen gerust zeggen dat de Wadden uniek zijn. Het is dan ook niet meer dan terecht dat de UNESCO de Waddenzee de prestigieuze titel van ‘Werelderfgoed’ heeft gegeven.

Het Waddengebied mag in dan enig in zijn soort zijn, dat betekent niet dat elke toerist ernaartoe wil. De wereld heeft tal van unieke plekken en ze strijden allemaal om bezoekers en hun geld. Illustratief is Engeland, waar, zo zagen we, de inwoners grote kustliefhebbers zijn. Tegelijkertijd zien we dat juist Britse badplaatsen te maken hebben met een dalend aantal binnenlandse toeristen. Dat betekent echter niet dat Engelsen het strand zijn gaan mijden: de eens zo populaire tripjes naar Brighton en Blackpool hebben plaatsgemaakt voor strandvakanties naar Turkije en Thailand.

De Waddenzee kan veel meer halen uit haar Werelderfgoed-status

Samen met de Deense en Duitse Wadden vormen de Nederlandse Wadden één geheel. Over een lengte van 450 kilometer valt de zeebodem tijdens eb droog. Nergens anders ter wereld vind je zo'n omvangrijk aangesloten ecosysteem waar dit voorkomt. Voor de UNESCO was dit voldoende reden om het Duitse en Nederlandse deel van de Waddenzee uit te roepen tot Werelderfgoed. Dat gebeurde in 2009; vijf later viel ook het Deense deel deze eer te beurt.

Wat heeft de Werelderfgoed-status na tien jaar gedaan met het toerisme in het Nederlandse Waddengebied? Afgaande op andere plekken die een UNESCO-toekenning hebben gekregen – denk aan de Geirangerfjord en Nærøfjord in Noorwegen (2005) of de Italiaanse Dolomieten (2009) – zou je een sterke groei van de bezoekersaantallen verwachten. Van dit UNESCO-effect is in het Nederlandse deel van het Waddengebied echter maar weinig te merken (Wieringa, 2019). De hordes buitenlandse toeristen zijn uitgebleven, terwijl veel landgenoten niet eens beseffen dat ze hun vakantie in een Werelderfgoed-regio doorbrengen. Zo blijkt uit de Erfgoedmonitor dat in 2016 slechts een kwart van de Nederlandse bezoekers op de hoogte was de UNESCO-status van de Wadden. Zou het kunnen zijn dat de VVV's van de eilanden en dorpen de laatste jaren vooral met hun eigen promotie bezig zijn geweest in plaats van met de marketing van de Wadden als geheel? Kerktorenpolitiek en een eilandmentaliteit staan immers vaak een gezamenlijke, regionale aanpak in de weg, terwijl de toerist aan die lokale sentimenten geen enkele boodschap heeft. Zo liggen er in het Waddengebied mooie kansen voor eilandhoppen of eiland-vasteland-arrangementen. Maar of de toeristische sector daarop zit te wachten? Dat SNP Natuurreizen in de jaren negentig moest stoppen met een populaire eilandhoppen-tour in de Wadden geeft te denken. De achtergrond: onderling kregen de eilanden het niet goed georganiseerd (Hartman & Sijsma, 2018).

Partijen die het Waddengebied promoten kunnen veel meer uit de Werelderfgoed-status halen. Voor inspiratie hoeven ze alleen maar over de grens te kijken (Seijger, 2016). Hun Duitse collega's laten zien

wat je allemaal met het UNESCO-label kunt doen. In het Duitse waddentoeerisme kom je de vermelding 'Werelderfgoed' overal tegen, of je nu op vakantiebeurzen komt, websites aanklikt of door het gebied fietst. Op bezoekers maakt een regionaal UNESCO-keurmerk bovendien meer indruk dan de zoveelste 'Ontdek en beleef...'-slogan van een dorp. Want daar prikken ze zo doorheen: toeristen vierten nu eenmaal geen vakantie in een dorp, maar in een gebied.

De angst voor overtoerisme in het Waddengebied is ongegrond

Dat de Wadden nog niet veel werk hebben gemaakt van de Werelderfgoed-status is geen punt. Het is nog niet te laat. Bijkomend voordeel is dat het label gericht kan worden ingezet. Om van het groeiende toerisme een graantje mee te pikken, is het verstandig om alleen op die bezoekers te focussen die passen bij de Wadden. En dat zijn niet de toeristen die Amsterdam liever kwijt dan rijk is, zoals Britse jongeren die zuipend en lallend door het centrum dwalen. Een toerismestroom van de Wallen naar de Wadden? Vergeet het maar – het gaat om andere doelgroepen en bestemmingen. Het is evenzeer de vraag of Chinese vakantiegangers en het Waddengebied een match opleveren. Waarschijnlijk niet, want toeristen uit China komen vooral af op clichébeelden ('Giethoorn als Klein Holland') of om te winkelen (Van Pinxteren & Pieke, 2017). Bij de Chinezen staat natuur niet hoog op het wensenlijstje – de rust, ruimte en stilte van de Wadden vinden ze saai.

Nog een reden waarom de Wadden voor overtoerisme niet hoeven te vrezen: je bent er als regio grotendeels zelf bij. Een gebied wordt echt niet zomaar een trekpleister voor jan en alleman, daar moet je veel voor doen. Er gaan vaak jaren, ja zelfs decennia overheen, voordat je eenmaal in beeld bent – als het überhaupt al lukt. Zolang de bestemming nog enigszins het karakter heeft van *terra incognita*, is het aan ondernemers, overheden en andere partijen uit de lokale toerismesector om de strategie te bepalen en zich voor te bereiden op wat er mogelijk komen gaat. En dat is nog niet alles: in artikelen over massatoerisme noemen deskundigen de Wadden nota bene een toonbeeld van goede toeristenplanning. Zo is volgens een artikel in *de Volkskrant* (10 augustus 2018) één van de oplossingen

om overtoerisme te voorkomen: ‘kijk af bij de Wadden’. Gedoeld wordt daarbij op het restrictieve beleid op de eilanden wat het aantal bedden voor toeristen betreft.

Op welke type toerist zou het Waddengebied zich dan nog meer kunnen richten? Hiervoor geldt de Bijbelse wijsheid: ‘onderzoek alles, behoud het goede en vermijd het kwade’. Voor de beste match met de Wadden kom je namelijk toch weer uit op leergierige mensen met een brede, intrinsieke belangstelling voor natuur, cultuur en duurzaamheid. Mensen die graag buiten zijn, kleinschalige accommodaties waarderen, openstaan voor persoonlijk contact en streekproducten op waarde schatten. Kortom: geïnteresseerde en bewuste toeristen uit binnen- of buitenland die verder willen kijken dan hun neus lang is. En daar zijn er zeker in deze tijd genoeg van te vinden.

-
- Basismonitoring Wadden (2019), *Wadden in Beeld 2018*, Rijkswaterstaat Noord-Nederland, Leeuwarden
- Coughlan, S. (2012, 19 april), People really do like to be beside the seaside, study says, *BBC News*
- Davis, N., M. Daams, A. van Hinsberg & F. Sijtsma (2016), How deep is your love – of nature? A psychological and spatial analysis of the depth of feelings towards Dutch nature areas, *Applied Geography*, 77, pp. 38–48
- Egberts, L. (2016), Voorbij de harde grens: een cultuurhistorisch toekomstperspectief voor het Nederlandse Waddengebied, in: A. Bijleveld, L. Egberts, S. Koster, J. van Loon-Steensma, J. Post & C. Seijger (2016), *Visies op de Wadden: zes essays ten behoeve van de Beleidsverkenning Toekomstige Rol en Ambitie van het Rijk voor het Waddengebied*, Waddenacademie, Leeuwarden, pp. 32–48
- Hartman, S. & F. Sijtsma (2018), *Sustainable tourism in the Wadden Sea Region: key mechanisms to overcome barriers to sustainability* (position paper), Waddenacademie, Leeuwarden
- Hospers, G.J. (2014), *Zee+land: de kracht van kustregio's*, Den Boer/De Ruiter, Vlissingen
- Laan, M. van der (2018, 10 oktober), Eerste Nationale Toerisme Top: van de Wallen naar de Wadden, *Dagblad van het Noorden*
- Pinxteren, G. van & F. Pieke (2017), *Nederland door Chinese ogen: van groepstoerist tot internetjournalist*, Balans, Amsterdam
- Sahadat, I. (2018, 10 augustus), Help, de stad verzuipt in de toeristen (en zo lossen we dat op), *de Volkskrant*
- Seijger, C. (2016), Wat als alle Chinezen eenmaal in hun leven het Waddengebied willen bezoeken?, in: A. Bijleveld, L. Egberts, S. Koster, J. van Loon-Steensma, J. Post & C. Seijger (2016), *Visies op de Wadden: zes essays ten behoeve van de Beleidsverkenning Toekomstige Rol en Ambitie van het Rijk voor het Waddengebied*, Waddenacademie, Leeuwarden, pp. 66–76
- Wieringa, L. (2019, 28 juni), De Waddenzee is 10 jaar Werelderfgoed: wat leverde het op?, *NU.nl*

Op weg naar ergens in het Wad

Arjan Berkhuisen (1969) studeerde bedrijfskunde en werkte voor P&O Nedlloyd in Nederland, Zuid Afrika en Italië. Hij zag hoe wereldwijd de natuur verloor en gooide het roer om. Na een kopstudie milieumanagement werkte hij o.a. bij het WNF. Als directeur van de Waddenvereniging startte hij het project Vismigratierivier, hetgeen inspireerde tot overstap naar de World Fishmigration Foundation.

Arjan Berkhuisen

‘Je weet toch wel dat je in de hol van de leeuw bent komen wonen’, vroeg de stewardess van de sneldienst naar Terschelling. Ik keek haar verbaasd aan. Ja, natuurlijk, ik wist dat er wel mensen zouden zijn op het eiland die wat moeite zouden hebben met natuurorganisaties. Maar dit klonk wel erg dramatisch. In de jaren die daar op volgden begreep ik dat zij de vinger op de zere plek had gelegd, iets wat mijn agenda in toenemende mate zou bepalen.

Ik begon in 2011 als directeur van de Waddenvereniging en trof een organisatie aan die in de loop van bijna vijftig jaren een stevige positie had verworven in het Waddengebied. De vereniging zat voor natuurzaken bij alle bestuurlijke bijeenkomsten aan tafel. In de eerste weken viel het mij al op dat mijn agenda onmiddellijk werd beheerst door een heleboel verschillende vergaderingen van coalities, samenwerkingen en platforms. De traditie van polderen had zich blijkbaar flink verankerd in het Waddengebied. Het duurde wel een maand voor ik echt goed in de gaten had wie waarvoor stond, en wie wel of niet onderdeel uitmaakt van de vele coalities en samenwerkingsverbanden. Soms snapte ik niet waarom sommige organisaties niet gewoon fuseerden, maar na een tijdje ga je die nuances zien. Voor je het weet maak je ook onderdeel uit van de samenstelling van betrokkenen. Mijn agenda stond als snel bomvol met vergaderingen en bijeenkomsten. En toch bleef er iets knagen, vooral als ik thuis, op het schoolplein of in het dorp, een eilander sprak en uit moest leggen wat ik eigenlijk deed. Het leek wel of ik dan over een totaal andere, onbekende wereld sprak.

Gedurende de zeven jaren dat ik bij de Waddenvereniging heb gewerkt ben ik langzaam maar zeker gaan begrijpen wat er speelde.

Het eerste inzicht dat ik opdeed ging over *vertrouwen*. Of eigenlijk, het gebrek daar aan, in natuurorganisaties. Ik herinner mij dat een kleine twintig jaar geleden Nederlanders over het algemeen een groot vertrouwen hadden in goede doelen. Sindsdien is dat echter behoorlijk gedaald. Vorig jaar kwam uit een internationaal onderzoek in acht landen naar voren dat het vertrouwen in goede doelen verhoudingsgewijs met andere landen zelfs echt laag is in Nederland (Coopey, Murphy, 2018). In ons land hadden de onderzoekers ook de meeste sceptici gevonden.

Ik moet daarbij denken aan de campagne van de ‘Groene leugen’, gestart door mosselvisserij in Zeeland. De vissers vonden het onterecht hoe zij werden afgetekend als ‘beulen van de natuur’. Diezelfde emotie herkende ik bij mensen die werkten en woonden in het gebied. Natuurorganisaties werden vaak gezien als de vijand. Als mensen die van buiten komen en vertellen wat er wel en niet moet gebeuren. “Het gaat toch al eeuwen goed?”, hoorde ik, “Waarom mag je nu ineens geen fuikje meer zetten?” Langs de hele kust waren er veel mensen te vinden die met enthousiasme kunnen vertellen hoe zij vroeger het wad op gingen om te vissen. Botje prikken, met vader mee om de takkenfuik te leggen of netten uitzetten voor hoogwater. Er heerste sterk het gevoel dat die tijd verdwenen was, omdat van de natuurorganisaties ‘niets meer mocht’. Dat de visstand in die tijd volledig is veranderd en de hoeveelheid platvis uit die tijd niet meer te vergelijken is met nu, wordt dan niet genoemd. Er heerste een gevoel dat er iets van hun identiteit was afgepakt. De stickers op de landrovers van Terschelling ‘Vrije Vogels, gekooide mensen’ waren dan ook exemplarisch. Ik hoorde verhalen hoe de Waddenvereniging in de jaren zeventig bij vrijwel iedere vergunningaanvraag, zoals de uitbouw van een schuurtje, naar de rechter ging. “Dat is nu toch niet meer zo”, vroeg ik in 2012 een eilander die klaagde over de Waddenvereniging, “er is nu toch van alles mogelijk?” Hij keek me nauwelijks aan en zei “En strandrijden dan?”. Vervolgens liep hij hard door. Ik stond even perplex. Bij ons op kantoor hadden we het zo goed als nooit over strandrijden. De discussies daarover waren volgens mij voor de eeuwwisseling voor een groot deel beslecht. Ik begreep dat er een beeld was gevormd over natuurorganisaties waar men aan vast wilde houden. Of het waar was of niet, de verhalen versterkten het beeld in het gebied dat ‘je moet uitkijken met natuurorganisaties’.

Het tweede inzicht dat ik opdeed ging over *contact*. Ik merkte dat er bij alle betrokken organisaties in het vergadercircuit weinig contact was met bewoners van het gebied. Ik heb het hier niet alleen over natuurorganisaties, maar alle organisaties die actief waren in het Waddengebied. De communicatie ging vooral via kranten en informatie avonden. Om met dat laatste te beginnen. Als er informatie avonden

werden georganiseerd, zag je vaak steeds dezelfde mensen opdraven die, laten we eerlijk wezen, vaak weer hun gebruikelijke stokpaardjes gingen berijden. De voorspelbaarheid van het verloop van dergelijke avonden was dan ook groot. Voor sommigen vermakelijk, maar een groot deel van de bevolking lieten dergelijke bijeenkomsten, of het nou werd georganiseerd door Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat of de gemeente, gewoon aan zich voorbij gaan. Bestaande beelden bleven zo gewoon in stand. De communicatie via kranten hielp daarbij ook niet. Ik heb gemerkt dat veel journalisten hun verhaal al klaar hadden en vervolgens de quotes bij je kwamen ophalen die daar bij pasten. Zo vertelde de Waddenvereniging in de kranten iedere keer waarom een bepaalde nieuwe ontwikkeling heel slecht was voor de natuur, vertelden vissers dat het allemaal onzin was wat er werd gezegd over het desbetreffende onderwerp en vervolgens was iedereen het er over eens dat de overheid had gefaald. In andere nuances of beelden had een dergelijke journalist gewoon geen interesse. De bestaande beelden veranderden met dergelijke voorbedachte verhaallijnen niet. Je zou verwachten dat nieuwe media, zoals Facebook en Twitter, daar verschil in zouden kunnen maken. Het zou meer persoonlijk contact met andere groepen mogelijk kunnen maken. Maar in de praktijk van de afgelopen jaren zag ik ook daar weer hetzelfde ontstaan als bij de informatie bijeenkomsten; op een gegeven moment voeren dezelfde mensen steeds de boventoon met voorspelbare boodschappen. Lang verhaal kort – een gebrek aan direct contact met bewoners hield de bestaande beelden in stand.

Als derde werd het mij duidelijk dat de *taal* over natuur vaak helemaal niet aansluit bij de mensen in het gebied. Zo wordt er bijvoorbeeld door natuurorganisaties vaak gesproken over de ‘kwetsbare natuur’. Mensen die veel in de natuur zijn, voor hun werk of omdat ze er zo dicht op wonen, zien de natuur helemaal niet als kwetsbaar. In de afgelopen eeuwen hebben mensen in het Waddengebied zich juist heel kwetsbaar gevoeld door de natuur; de stormen, het zand en wassend water. Waar de één zich in yoga houding verbeeld tussen groen en vogelgeluiden, ziet de ander oprukkend groen en verzwakte dijken. Waar de één bijzondere soorten ontdekt, ziet de ander voedsel. Het is niet zo dat natuur en landschap de bewoners niets konden schelen, zoals massaal verzet tegen bebouwing bij Baai Dellewal

en gaswinningsplannen bij Terschelling lieten zien. Maar een oproep om de kwetsbare natuur te beschermen kan bij een bewoner in het gebied gemakkelijk irritatie opwekken in plaats van de gevraagde sympathie. Ook als er inhoudelijk eigenlijk geen verschil van mening is, trekt men zelden samen op.

Nog veel te doen

Het gevolg van het gebrek aan vertrouwen, contact en verschillend taalgebruik is dat er vanaf de start van ieder project dat natuur aangaat, al conflict ontstaat. Dat is zo jammer, want er valt nog zoveel te doen en verbeteren in en rond het gebied. Zelf ben ik enthousiast om zoveel mogelijk de natuurlijke dynamiek te herstellen waar dat mogelijk is. Eeuwenlang hebben mensen de natuurlijke dynamiek ingesnoerd, met dijken, keringen en ontpolderingen. Al die tijd is de focus geweest op het controle krijgen over land, over het uitsluiten van eb en vloed, het voorkomen van zoute kwel en verstuingen van zand. Met onze strakke polders en strenge watermanagement hebben we onze omgeving zo stabiel en voorspelbaar mogelijk gemaakt. Maar die rigide situatie komt wel met een prijs. De onderhoudskosten worden steeds hoger, de natuur heeft er vaak onder te lijden en de landschappen lijken gevoeliger voor weersextremen. Een nieuwe generatie watermanagers is dan ook de keerzijde van die benadering gaan zien. Tegenwoordig zijn termen als ‘bouwen met natuur’ en ‘natuurinclusieve landbouw’ in zwang, en dat is geheel terecht wat mij betreft. We leren nu in Nederland de krachten van natuur te gebruiken, op een manier dat het veilig blijft en er ook nog een goede boterham aan kan worden verdiend. Een bekend voorbeeld daarvan is de zandmotor in Zuid Holland. De natuur doet daarbij het werk: golven, wind en stromingen verspreiden het zand van de Zandmotor langs de kust waardoor die minder gevoelig wordt voor afslag. Goedkoper, veiliger en beter voor de natuur. Ik vind het ‘werken met natuur’ een geweldige ontwikkeling, dat enorm relevant is in de wereld van nu. Enerzijds omdat we in Nederland met klimaatverandering wel moeten zoeken naar nieuwe oplossingen voor overvloed of juist tekort aan water, en anderzijds omdat we als Nederland zo’n mooi voorbeeld kunnen zijn hoe we in de toekomst

anders moeten omgaan met water en groen. Juist in een land waar de natuur eeuwenlang bevochten is, wordt nu bekeken hoe we meer mét de natuur kunnen bouwen en leven. Dat is een verhaal dat internationaal aandacht verdient. Als we als mens willen overleven op een veranderende aarde, zullen we dat met respect voor onze aardbol moeten doen. Ook het Waddengebied staat voor grote veranderingen als de klimaatverandering zich zo doorzet als nu door velen wordt verwacht. Gaan we de stijgende zeespiegel te lijf met harde dijken, of vertrouwen we liever op duinen die meegroeien met de zeespiegel? Dat is nogal relevant als je op een eiland achter de duinen woont, of in een polder die jaarlijks eerder zakt dan meestijgt met de zeespiegel. Als je dit wilt oplossen op een manier die goed is voor mens én natuur is het niet handig als ieder project al meteen begint met wantrouwen en conflict.

Mét bewoners

Het aanhalen van de banden met wadbewoners werd dus prioriteit voor mij en later ook van de Waddenvereniging. Dat vertaalde zich in projecten zoals het gezamenlijk opzetten van een traditionele takkenfuij bij Terschelling voor monitoring van vis, optrekken met bewoners tegen nieuwe gaswinningsplannen, het ontwikkelen van een vismigratierivier bij de Afsluitdijk met lokale vissers en tot de viering van het vijftigjarig jubileum van de Waddenvereniging in 2015 in Holwerd. Dat laatste was een hoogtepunt. Ik zie mijzelf nog staan in een kroeg in Holwerd, als een van de honderdvijftig gasten die bij bewoners van Holwerd thuis bleven slapen. Ik proostte er met mensen die ik nog nooit eerder had ontmoet en sprak over het leven in kwelders en polders. Alle deelnemers van ons jubileum symposium waren uitgenodigd om te blijven slapen in het dorp, voor die gelegenheid omgetoverd tot ‘Hotel Holwerd’. Wat een bijzonder initiatief was dat van het dorp! Bijna honderd inwoners hadden hun logeerbedden beschikbaar gesteld voor de jubileumvierders en dat leidde tot de mooiste gesprekken. Eerst nog in de kroeg, later bij de mensen thuis. De symboliek was prachtig. Het vijftigjarig jubileum van de vereniging stond in het teken van het betrekken van bewoners bij behoud en verbetering van Werelderfgoed Waddenzee. Het werd gevierd

in Holwerd, de plek waar het verhaal van de Waddenvereniging zo'n vijftig jaar geleden in feite begon. Een dijk tussen Ameland en Holwerd zou de eerste stap zijn voor inpoldering van de Waddenzee. De Waddenvereniging werd naar aanleiding van die plannen opgericht. Holwerd is ook de plek waar vijftwintig jaar later boeren en de Waddenvereniging recht tegenover elkaar stonden in discussies over gebruik van de kwelders – natuur of landbouw? En inmiddels is Holwerd landelijk bekend vanwege hun gedurfde project Holwerd-aan-Zee. Na jarenlang met de rug naar de Waddenzee te hebben geleefd, wil het dorp zich juist weer met de Waddenzee verbinden. Een gat in de dijk laat het water dan tot de rand van het dorp toe, waardoor er weer nieuwe levendigheid ontstaat, interessant voor toeristische ontwikkelingen en natuur. Ongekend in het land van Hansje Brinker, waar gaten in dijken uit den boze zijn. Ongekend dat het idee van Holwerd-aan-Zee niet vanuit één of andere idealistische organisatie kwam, maar gewoon vanuit de dorpsbewoners. Het idee biedt niet alleen veel kansen voor economie (waar het de initiatiefnemers vooral om te doen was), maar ook voor herstel van natuurlijke dynamiek. Potentieel goed nieuws voor vissen die van zee naar de Friese meren willen trekken. Ik genoot dan ook van de documentaire 'Holwerd-aan-Zee', waarin de vier initiatiefnemers vertellen over hun eerste bezoek aan de Waddenvereniging. Daar hadden ze helemaal geen zin in, want 'van de waddenclub mocht nooit iets'. Na een lange introductie met plaatjes op de laptop werd tussen neus en lippen genoemd dat er een gat in de dijk moest komen. Alsof zij hoopten dat we het net niet zouden horen. Ik zat meteen overeind. 'Wat willen jullie doen?' De mannen dachten dat ze de laptop weer dicht konden klappen om naar huis te gaan, maar voor mij was het alsof ineens een oude droom werd uitpakkt. In de jaren daarvoor had ik als delta-deskundige gewerkt bij het Wereld Natuur Fonds en in Zeeland tevergeefs gezocht naar een polder waar men aan een experiment wilde meedoen. Een project waarbij je bekijkt of je met natuurlijke opslibbing de kustgrond weer op kan laten hogen. Dat was echt onbespreekbaar. En nu ineens zaten daar een boer, een supermarkteigenaar, een inspecteur en een ambtenaar die iets dergelijks wilden doen in Friesland! 'Dat wil ik ook!' Hun verbazing over mijn positieve, enthousiaste reactie was

even groot als mijn verbazing over hun initiatief. Inmiddels bouwt de Waddenvereniging via een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij stevig mee aan Holwerd-aan-Zee. Een mooi voorbeeld hoe gezamenlijk optrekken een nieuwe toekomst mogelijk maakt. Maar hoeveel hoopvolle initiatieven komen nooit tot wasdom, omdat ze, anders dan bij Holwerd, nooit gezamenlijk worden opgepakt?

Breder verhaal

Inmiddels ben ik tot inzicht gekomen dat de problematiek nog dieper gaat. Het gebrek aan vertrouwen en contact, en de verschillen in taal, zijn onderdeel van een cultureel probleem van deze tijd. Dat probleem is wat mij betreft sterk en simpel beschreven in het boek van David Goodhart – ‘De weg naar ergens’. Het boek beschrijft de cultuurverschillen tussen twee type mensen; de overal-mensen en de ergens-mensen. De overal-mensen zijn volgens Goodhart mensen die zich wereldburger voelen. Zij voelen zich overal thuis, wonen meestal in steden, zijn vaker hoogopgeleid en hebben een wat individualistische kijk op het leven. De ergens-mensen zijn daarentegen erg gericht op gemeenschapszin, wonen meestal al hun hele leven in dezelfde regio en zetten zich graag in voor de buurt of het dorp waar ze wonen. Goodhart betoogt dat in de laatste decennia vooral de overal-mensen aan de macht zijn geweest, met verwaarlozing van waarden waar de ergens-mensen belang aan hechten. Die verwaarlozing gebeurde door zowel rechtse als linkse partijen. Het interessante aan Goodharts visie is dat zijn benoemde cultuurverschil los staat van het traditionele links- en rechts denken. Het zou mij niet verbazen dat de meeste Kamerleden, van links tot rechts, zich het meest kunnen vinden in het profiel van overal-mensen. Het verdwijnen van buurtwinkels, dorpsscholen en andere zaken die van waarde zijn voor de gemeenschap, werden volgens Goodhart door de regerende overal-mensen te makkelijk afgedaan als de niet-te-voorkomen gevolgen van globalisering. Zowel de linkse, als de rechtse partijen hebben zich hier volgens hem schuldig aan gemaakt. Goodhart vermoedt dat hierdoor de onvrede bij ergens-mensen is gaan broeien, hetgeen heeft geleid tot keuzes voor Brexit, Donald Trump en andere verrassingen voor overal-mensen.

Natuurlijk is Goodhart's typering wat kort door de bocht en valt er veel te nuanceren, maar ik denk dat deze frame ook mijn ervaren kloof tussen natuurorganisaties als de Waddenvereniging en de bevolking van de Wadden enigszins verklaart. Ik denk dat er bij natuurorganisaties tien jaar geleden te veel met de bril van de overal-mens werd gekeken. In de context van die tijd is dat natuurlijk begrijpelijk, maar op langere termijn kan dat niet meer. Gelukkig zie ik het inmiddels ook veranderen. Ik zie hoe natuur beherende organisaties zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hun best doen om eilanders en kustbewoners bij de Waddennatuur te betrekken. Er wordt steeds meer geluisterd naar de ergens-mens.

Hoop

In een interview werd David Goodhart gevraagd naar zijn advies, hoe we de kloof tussen overal- en ergens-mensen weer konden verkleinen. Hij denkt dat we vooral op zoek moeten gaan naar onderwerpen waar ergens- en overal-mensen elkaar in kunnen vinden. Hij noemt daarbij expliciet natuurbescherming. Ik geloof daar in. Investeren in relaties met de bevolking door natuurbeschermers is vaak kostbaar en tijdrovend. Maar uiteindelijk krijgen we er als samenleving veel voor terug – een toekomst met hoop voor mens en natuur.

De rode draad

...en stellingen

Bas Eenhoorn

Meer en meer is er in de afgelopen jaren overeenstemming ontstaan over het Waddengebied. De scherpe tegenstelling tussen de voorstanders van economische ontwikkeling en menselijke activiteiten in het gebied en degenen, die het natuurbehoud voorstaan is vrijwel verdwenen. De tijd, waarin je door de eilanders als een paria werd behandeld als je een vlaggetje van de waddenvereniging in de top van je vlaggenmast had is al lang voorbij.

Daarvoor is een gezamenlijkheid in de plaats gekomen, die het best wordt verwoord in de hoofddoelstelling van de landsregering voor het Waddengebied: behoud en ontwikkeling van de natuurwaarden en het open landschap. Menselijke, economische activiteiten mogen die doelstelling niet ondergraven. Ook daarover zijn we het eens. Maar dat betekent nog niet dat alles onwrikbaar is als een oester op de oesterbank. De ruimte om af te wegen lijkt niet meer zo groot, maar toch keer op keer wordt het debat opnieuw gevoerd. Het is moeilijk om voor iedereen dezelfde ecologische maat vast te stellen.

Kennelijk is er nog teveel onbekend. Om de natuur te beschermen moeten de bestuurders en beheerders weten aan welke knoppen gedraaid kan worden. De uitkomsten van wetenschap en kennis kunnen het debat schragen. Metawad is daar een uitstekend voorbeeld van. In “Knooppunt Waddenzee” (Rob Buiten e.a., 2016) wordt duidelijk gemaakt dat de effecten van menselijk handelen en autonome ontwikkelingen als de klimaatverandering niet zonder effect zijn op de natuurwaarden in het Waddengebied. Maar hoe precies en wat staat de bestuurder te doen? Het debat over wat dan nog wel of niet mag en kan, vraagt voortdurend om meer kennis. Dat het product van zulk academisch werk een “exportartikel” is en kan zijn, is mooi meegenomen.

De strijd om de ruimte

De strijd om de ruimte gaat tegelijkertijd door, omdat belangen zich niet altijd voegen naar de theorie van overeenstemming over de hoofddoelstelling voor het Waddengebied. Of dat kennis wordt gebruikt

een strijdig belang te verdedigen. Een mooi voorbeeld hiervan uit de beginperiode van mijn voorzitterschap van het RCW gaat over de zoutwinning. De bodemdaling in het zoutwingebied in Noordwest Fryslân noodzaakt de winning te verplaatsen. De keuze valt op een locatie onder bij eb droogvallende platen, foerageergebieden voor wadden- en trekvogels. Uit onderzoek wordt geconcludeerd, dat de te verwachten bodemdaling door slib- en zandsuppletie wordt gecompenseerd. Of de samenstelling van de bodemdieren in de nieuwe zandlaag voldoet aan de vraag van de vogels valt niet te beantwoorden. De informatie wordt voldoende geacht en de risico's voor de natuurwaarden dusdanig laag ingeschat, dat vergunningverlening verantwoord wordt geacht.

Past dit nu de hoofddoelstelling? Dit voorbeeld toont aan, dat interpretatie verschillen aan de orde zijn. En dat gebeurt met regelmaat, soms gebaseerd op “oude rechten” en tradities. En dan moet er toch een knoop worden doorgehakt. Wie doet dat? Wie is uiteindelijk de baas? De verhouding tussen ruimte en macht moet helder worden gemaakt. Het antwoord is tot nu dat veel bestuursorganen daarin een rol spelen en dat we dat via coördineren en regisseren oplossen. Uiteindelijk zullen oplossingen gevonden worden om het unieke Waddengebied zijn waarde voor de toekomstige generaties te laten behouden. Menselijke en economische activiteiten zullen daarmee meegenomen worden, net als ons antwoord op de dreiging van het verdrinken van de Waddenzee.

In het kader kan ik er niet omheen teleurstelling uit te spreken over het besluit niet een landelijk vervolg te maken op de structuurvisie Waddengebied. Op provinciaal en gemeentelijk niveau komen er omgevingsvisies uiteraard. Er is een gebiedsagenda en programma's. Maar er zal geen nationale omgevingsvisie Waddengebied met landelijke kaders komen. Gezien het uiteenlopende landelijk beleid, waar in dit boek geregeld op wordt gewezen verdient dat wel serieuze overweging. Het lijkt me dat de NOVI, die landelijk richting zal aangeven, dat onvoldoende doet voor het unieke Waddengebied, en voor het Werelderfgoed. Een “bij nader inzien” zou op z'n plaats zijn.

Kennis én draagvlak noodzakelijk voor beleid

Als we onze kennis en beleid afzetten tegen datgene wat er zich allemaal afspeelt, dan klinkt in alle bijdragen in dit boek een optimisme door. We moeten ingrijpen om de waarden van het Wad te herstellen, te behouden en te ontwikkelen. En dat heeft regelmatig een puik effect: de afspraken over de kokkelvisserij en de oesterteelt zijn daarvan voorbeelden. Bij nader inzien blijken we de goede stappen te kunnen zetten. Als het gaat om toerisme, kustverdediging, visserij en landbouw, delfstofwinning, energie-transitie, havens en scheepvaart, ontvolking, vervuiling, eutrofiëring, en de klimaatverandering.

Bij al deze onderwerpen moeten we met zich steeds verder ontwikkelende kennis en betere bestuurs- en beleidsconstructie onze hoofddoelstelling kunnen waarmaken. Kennis op het terrein van ecologie, de geowetenschappen, klimaat en water en de sociaaleconomische wetenschappen en de cultuurhistorische kennis geven ons rationeel gezien heel veel inzicht om te weten aan welke knoppen we kunnen of moeten draaien. Die kennis-agenda is niet eindig en hoe met de kennis om te gaan is een lerend proces. Maar ik ben daar optimistisch over. En om met de door Gert de Roo aangehaalde Stengers te spreken: zie de wereld in kansen en het is goed om weer eens te lachen. De bijdragen in dit boek vragen om reflectie op ons handelen en dagen ons uit. Maar de gepresenteerde denkbeelden zijn niet de enige waarheden. Maar ze niet te overwegen is afkeurenswaardig.

Neem de gedachten dus serieus, er een beetje om lachen is OK, maar negeren zal worden afgestraft door de komende generaties. De keuzes waarvoor de dilemma's ons plaatsen dienen wel overwogen te worden. De rode draad in de bijdragen van dit boek is: weet wat je doet als je besluiten neemt over de belangen die spelen. Waarom kies je de ene richting wel en de andere niet? Bijvoorbeeld over het verzamelen van ecologische kennis die noodzakelijk is om te weten welke kant we op moeten. Uiteraard ook over de reactie op de groei van het toerisme. Of de Chinezen met drommen komen of niet, ik zag dat de eerste busladingen op de boot naar Schiermonnikoog worden gezet. Denk

Hoofdstuk 8

na over de effecten van het Werelderfgoed-magnetisme. Denk na hoe de bevolking aan de Waddenkust en op de eilanden te betrekken bij de besluitvorming die hen raakt.

Zonder draagvlak bij hen wordt alles stroperig. Dat geldt ook voor de belangen van anderen, die hun brood verdienen aan of op het Wad. Ook als de noodzakelijke stappen moeten worden genomen om ruimte te scheppen, die anticipeert op de zeespiegelstijging. Hoe maak je van alle plannen een voor ieder duidelijk “eenduidig” plan? Op welke wijze los je botsende belangen op, welke keuzes liggen er, en hoe besluiten we en wie bepaalt?

Dit boek is een pleidooi om te blijven nadenken, betrokken te blijven en de uniciteit van het Waddengebied te bewaren.

Tenslotte: Ik eindig optimistisch met drie stellingen, waarover ik verwacht dat het gesprek in de komende tijd zal gaan. Misschien dat we dan bij nader inzien hier en daar andere keuzes zullen maken dan we deden, omdat het zo’n bijzonder gebied is.

OVER **10 JAAR** IS ER EEN
WADDENDROST, DIE MET DAADKRACHT
EN VERBINDEND STURING GEEFT
AAN DE BESLUITVORMING OVER HET
WADDENGEBIED.

OVER **5 JAAR** HEBBEN WE EEN
SLUITEND EN UITDAGEND ANTWOORD
OP DE BEDREIGINGEN, OOK OP DE
KLIMAATVERANDERING, EN OOK OP
DIE VANUIT DE MAATSCHAPPIJ, MET
KANSEN VOOR IEDEREEN.

OVER **1 JAAR** IS HET BUDGET VOOR
DE KENNISAGENDA VOOR EEN
GROOT AANTAL JAREN VASTGELEGD,
INCLUSIEF DE CONTINUITEIT VAN
DE WADDENACADEMIE EN IN HET
BIJZONDER HET ACADEMISCHE WERK IN
DE WADDENZEE MET ALS VOORBEELD
EEN PROJECT ALS METAWAD.

Een caleidoscopisch feest, zo zou je *Het Waddengebiet bij nader inzien* kunnen noemen. Het schittert en wervelt van alle kanten.

Tal van invalshoeken komen aan de orde; het steekspel rond bestuurlijke constructies, het nut van onderzoek, het belang van landschap, de boekenkast aan plannen, een humorvolle ruimtelijke visie op de Wadden als overloopgebied voor Schiphol, de angst voor toerisme, de waarde van draagvlak voor natuurplannen, recepten, tekeningen en zelfs een gedicht.

Wat dit alles bindt, is de intense betrokkenheid van de schrijvers bij dit gebied. Die betrokkenheid uit zich ook in een kritische blik op de gebeurtenissen. Dit boek geeft daarmee de zorgen van de schrijvers weer. Ze vragen zich feitelijk af of er wel goed op de Wadden wordt gepast.

Ik verblijf vaak in het Waddengebiet en ik herken die zorgen. Natuurlijk kan ik, vanuit mijn nieuwe rol als voorzitter van het Omgevingsberaad Waddengebiet en vicevoorzitter van het Bestuurlijk Overleg Waddengebiet, met bravoure zeggen dat het allemaal goed komt. Maar dat is geen automatisme. Er moet veel gebeuren.

Daar hoort voor mij bij: de tijd nemen om te luisteren en regelmatig het gebied en mensen bezoeken. En samen met partijen en overheden op zoek te gaan naar oplossingen. De verbinding zoeken, kijken wat wel kan, daar wil ik mij met alle plezier voor inzetten.

Het Werelderfgoed verdient het.

Drs. A.A.M. Brok

Commissaris van de Koning Fryslân

en vicevoorzitter van het Bestuurlijk Overleg Waddengebiet

Waarom nog een bijlage. Het is een voorbeeld. Een voorbeeld dat ik wil laten zien, als uitdaging om onze pijlen te richten op iedereen, die iets met het waddengebied te maken heeft. In gewone mensentaal, Jip en Janneke dus (zie de dikke van Dale), inwoners, gebruikers, zoals de geïntegreerde visserij en beleidsmakers en -beslissers raken in hun hart. Om hen te beïnvloeden met een retoriek, met een uiting van taal, met Kairos, om hen richting te geven het goede te doen. En er ruimte voor geven. Voor het unieke Waddengebied, het enige in zijn soort, dat we in Nederland en de wereld hebben.

Het is nú het moment om digitaal via sociale media, via stukken op opiniepagina's, in woord en gebaar, in je verhalen raak te schieten. De mens is niet, de mens wordt. Dus zijn er volop kansen voor beïnvloeding ten gunste van behoud en verbetering van de kwaliteit van ons Waddengebied! Je woord doet er toe!

Bas Eenhoorn

Friesch Dagblad, 27 november 2018

Opinie: Hebben we voldoende kennis van het Waddengebied?

In het Waddengebied spelen diverse belangen een rol. Maar hoe verhouden die zich tot de natuur? Hoe beter onze kennis en hoe steviger het beleid voor de Wadden, des te trotser we met z'n allen kunnen zijn op dit onvervangbare natuurgebied.

De natuurlijke waarden van het Waddengebied behouden en versterken, met ruimte voor duurzaam medegebruik door de mens. Dat klinkt mooi als een ferm uitgangspunt. Het bepaalt de manier waarop we met ons magnifieke Werelderfgoed en de eilanden en de kust eromheen willen omgaan. Je zou zeggen, dat is dan klaar en daar gaan we. Het beleid op elkaar afstemmen – ik heb dat de afgelopen zes jaar mogen doen als voorzitter van het Regiecollege Waddengebied – en vervolgens afspraken maken over het beheer.

Allerlei belangen

Maar zo makkelijk gaat het in de praktijk niet. Want vaak tellen ineens allerlei belangen heel zwaar. En hoe weeg je deze belangen ten opzichte van het belang van de natuur? Bijvoorbeeld dat van gas- of zoutwinning of behoud van werkgelegenheid in een sector, waarvan we weten dat er tot nu toe schade aan de natuur wordt gedaan?

Het papier is geduldig, en alles staat fraai beschreven in de Structuurvisie Waddengebied die meer dan tien jaar geleden is vastgesteld. Maar we moeten beter inzicht hebben in de gevolgen van het menselijk handelen. En we moeten weten wat de gevolgen zijn van veranderingen in de natuur: de stijging van de zeespiegel, de daling van de wadbodem en de sedimentatie, de afzetting van zand in de Wadden dus.

Wat willen we wel en niet?

We hebben afgesproken dat er nieuwe afspraak over het beleid voor het Waddengebied komt, de zogeheten Omgevingsvisie, en daarvoor maken we eerst een gebiedsagenda. Allemaal 'shop-talk' voor de insiders natuurlijk, maar het komt erop neer dat we opnieuw willen afwegen wat we wel en niet willen in het Waddengebied en hoe we vervolgens het beheer gaan regelen. Daarvoor moet je wel weten wat het gevolg is van wat de mensen doen in de Wadden.

Maar daarvoor ligt nog een andere vraag, namelijk hoe zit de natuur in elkaar. Wat weten van de vissen, wat weten we van de wad- en trekvogels, wat weten van de dieren in de bodem, kortom hebben we voldoende kennis van zaken? En hoe ontwikkel je een duurzame economie, zodat er werk voor de mensen in het gebied blijft?

Onder leiding van professor Jouke van Dijk is de Waddenacademie een centrum voor wetenschappelijk onderzoek, en het doet zijn werk goed. Dat is onlangs geoordeeld onder leiding van een commissie met oud minister Sybilla Dekker als voorzitter.

Beter beleid

Wat vooral heel goed is, is dat er verbanden worden gelegd met veel onderzoeksinstellingen zodat kennis niet verloren raakt. En toch het kan nog beter, want beter beleid voor de toekomst van de Wadden vraagt om meer kennis.

Professor Theunis Piersma doet op wereldniveau onderzoek naar het gedrag van vogels, waarvoor het Waddengebied onmisbaar. De kanoet, de rosse grutto zijn prachtige voorbeelden daarvan. Dat onderzoek vraagt heel veel tijd, uithoudingsvermogen en geld.

De beide Friese hoogleraren zouden hun denkkraft nog meer bij elkaar kunnen leggen en daarmee de politici, die het beleid voor het Waddengebied opnieuw vaststellen, steviger vastpinnen op wat goed is voor het Werelderfgoed. En dus wat goed is voor de mensen die er werken, zich er ontspannen en er willen genieten van al het moois dat er is.

Onvoorspelbaar

De film *Wad* heeft ons allemaal weer doodrongen van de noodzaak dat te doen. Het Waddengebied is soms onvoorspelbaar door de grote verscheidenheid van de beweging (dynamiek) in de tijd en de ruimte. De waan van de dag, soms gevoed door politieke beginselloos handelen, kan veel kapot maken. Hoe beter onze kennis, hoe steviger we dat vertalen in lijnen van beleid, met lef en leiderschap uitgevoerd, des te trotser we kunnen zijn op wat we voor onze (klein)- kinderen achterlaten: een onvervangbaar natuurgebied, waar wij, verantwoordelijke mensen, met de grootste zorg mee omgaan.

Bas Eenhoorn is burgemeester van Amstelveen. Hij was tot 15 november 2018 voorzitter van het Regiecollege Waddengebied.

Dit artikel is op initiatief van de Waddenacademie tot stand gekomen.

- 1. Tjalling Waterbolk**
Wonen op de Wadden, 1500 jaar boerderijbouw op onbedijkte kwelders
2010
- 2. Hendrik Oosterveld**
Een wereld van verschil, veertig jaar beleid in het Waddengebied
2011
- 3. Margreeth de Boer**
Van Wadden inspraak naar Wadden samenspraak
2012
- 4. Karsten Reise**
Eine Naturgeschichte vom Wattenmeer, von Zufällen durchdrungen
2013
- 5. Jan Bakker**
Ecology of salt marshes, 40 years of research in the Wadden Sea
2014
- 6. Wouter van Dieren**
Over schoonheid en verval, actie en verwaarlozing, verleden en toekomst
2015

Colofon

Redactie

Bas Eenhoorn

Gedicht

Het gedicht “het wad” is met toestemming van de auteurs overgenomen uit de catalogus van het Groninger museum, 2018.

Illustraties

Edmee Eenhoorn-Leeman (1977), edmeetekent@gmail.com, heeft een aantal jaren gewerkt in de wereld van communicatie. Zij richt zich nu vooral op illustreren. Vrij en in opdracht. Op haar insta-account @edmeetekent is meer over haar werk te vinden.

Grafisch ontwerp

BW H ontwerpers

ISBN

978-94-90289-99-7

Gepubliceerd door

Waddenacademie

© Waddenacademie december 2019

Contactpersoon

Klaas Deen

Secretaris

T 058 233 90 31

E klaas.deen@waddenacademie.nl

www.waddenacademie.nl

De basisfinanciering van de Waddenacademie is afkomstig van het Waddenfonds.

waddenacademie

